

M. Şehmus Güzel

İSTANBUL 4 ARALIK 1945

ekitap.ayorum.com

M. Şehmus Güzel

İSTANBUL, 4 ARALIK 1945

İlk sunumu: 4 Aralık 2019

Yapıt: M. Şehmus GÜZEL

Teknik Yönetmen ve kapak: Ferruh Dinçkal

Dizgi : MŞG

Sayfa Düzeni : MŞG

İSBN : Belki gelecek. Belki gelmeyecek. Zamana, duruma, gelişmelere bağlı.

Bu yapıtın yayın hakları yazarına aittir.

Kitaptan edinmek için iletişim : Gerekirse. Şimdilik ekitap.ayorum.com deyin, tıklayın, “indirin”, götürün. Hediyeimizdir.

Anılarına şükranla saygıyla

Sabiha Sertel
Zekeriya Sertel
Halide Edip Adıvar
Behice Boran
Sevim Tarı-Belli
Mina Urgan
Gün Benderli
Leyla Dino-İleri
Saadet Barener (Suat Derviş)
Mediha Berkes
Yıldız Sertel
Güzin Dino
Abidin Dino
Fahri Petek
Gökşin Sipahioğlu
Esat Adil
Tevfik Rüştü Aras
Cami Baykurt
Sabahattin Ali
Mehmet Ali Aybar
Mihri Belli
Adnan Cemgil
Niyazi Berkes
Pertev Naili Boratav
Taci Karan
Mehmet Ali Sebük
Rasih Nuri İleri
İbrahim Topçuoğlu
İdris Erinç
Nail V. Çakırhan
Halet Çambel
Aziz Nesin
Mim Uykusuz
Faris Erkmen
Oktay Akbal
Tuna Baltaçioğlu
Halit Çelenk
Celadet Moralıgil
Naim Çelik
Hasan Yılmaer
Hıfzı Topuz

SUNU

4 Aralık 1945'te, İstanbul'da, Beyazıt, Sirkeci, Tünel, Beyoğlu, Taksim, Çarşıkapı, Babiali, Çağaloğlu, Ankara Caddesi, Parmakkapı, Eminönü, İstiklal Caddesi ve benzeri mekanlarda, meydan ve mahallelerde, sıkıyönetimin geçerli olduğu bir kentte, dönemin tek partisi, Parti-Devlet'i Cumhuriyet Halk Partisi'nin (CHP) kışkırtması, örgütlemesi, güdüm ve denetimi altında "üniversite gençliği", üniversiteliler ve liseliler, tahripçiler, yağmacılar, sivil polisler harekete geçirildi, kendinden geçmiş bir kalabalık, İstanbul'un altını üstüne getirdi:

Tan Gazetesi ve matbaası saldırıya uğradı, yıkıldı, yağmalandı. Sadece Tan Matbaası ve gazetesi değil. Başka matbaa ve gazete de saldırıya uğradı, yağmalandı, tahrip edildi. Göreceğiz. Birçok kitabevi de yağmalandı, yakılıp yıkıldı.

Devlet denetimindeki siyasi şiddet en azgın boyutlarıyla sergilendi. Akıl alacak gibi değil. Devlet eliyle yapıldı.

Saldırganların birkaçı göstermelik bir biçimde yakalandı fakat hemen serbest bırakıldı.

Ama zarar görenler, malları, gazeteleri, binaları ve makinaları, üretim araç ve gereçleri yok edilenler gözaltına alındılar. Tutuklandılar. Haklarında dava açıldı. En başta Zekeriya Sertel, eşi Sabiha Sertel ve Cami Baykurt.

Son derece korkunç, yüz kızartıcı, dramatik ve rezil bir eylem. Bunun arkasında devletin, dönemin tek partisinin, yerel, bölgesel ve ulusal düzeydeki yöneticilerinin bulunması ise daha beter derecede üzücü. Bunları ayrıntılarıyla izleyen sayfalarda anlatıyorum. Cumhurbaşkanı'nın, Başbakanın tavrından sıradan insanlarınkine kadar.

İkinci Savaş, nazizmin ve faşizmin hezimete uğramasıyla sonuçlandı. Savaş sırasında uzun zaman Nazi Almanyası'dan yana tavır takınan ama gelişmeleri izleyerek, bir süre sonra Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve İngiltere Krallığı ile de ilişkilerini geliştiren ve "Hür Dünya" içinde yer almayı arzulayan Türkiye Cumhuriyeti (TC), artık "demokrasi"ye geçmesi gerektiğine inanmak zorunda/durumunda kaldı.

Ancak yılların otoriter, denetleyici, vesayetçi güdümcü tek parti rejiminden çıkış da o kadar kolay değildi. Kolay da olmadı.

Dahası CHP içinde tek parti rejiminin sürmesini isteyenler bulunuyordu, örneğin o günlerin İçişleri Bakanı Hilmi Uran. Bizzat Cumhurbaşkanı İsmet İnönü bile

ikircikliydi: Tek partiye son verilmesinden yana görünüyordu, bu yönde yorumlanacak nutuklar atıyordu ama kesin bir tavır da bir türlü takınmıyordu. Takınamıyordu.

Evet güya “Hür Dünya” ile bütünleşmek isteniyordu ama bu iş için gerekli “reformlardan” ateşten kaçır gibi kaçılıyordu.

Aynı günlerde, CHP içinde, özellikle Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuad Köprülü’nün başını çektiği bir muhalefet de gittikçe kendini duyumsatıyordu. “Dörtler” diye anılan bu küme, “Batı usulü çok partili rejimi” savunuyor görünüyordu. Bu amaçla o günlerin solcularıyla, “ilericileriyle” ilişkiye girmekten hatta birlikte bir parti kurmak için çabalamaktan çekinmiyorlardı.

İsmet İnönü ve taraftarlarının aradığı aslında “ısmarlama” bir muhalefetle, “ikinci partiyle”, “çok partili demokrasiye” geçildiği havasını vermektir. Muhalefet rolünü oynayacak “ikinci parti” aynı zamanda “uysal” olmalıydı. Özetle CHP’nin güdüm ve denetimini önceden kabul eden ve bir tür CHP-İki, CHP-Bis denecek türden bir parti olmalıydı. Ve bu partiyi de bizzat CHP kurmalıydı. CHP böyle bir partiyi kime kurdurabilirdi? 1920’lerden beri CHP’li, milletvekilliği ve hatta (Bayar için) bakan ve başbakanlık bile yapmış bir takıma mı? Nasıl? Hangi koşullarda? Göreceğiz.

İkinci Savaş sırasında birçok alanda etkin, sınırlı ve mütevazı bir örgütlenmeye sahip ama basın, yayın ve kültür dünyasında etkisi gözden kaçmayan ve zaman zaman kimi eylemler yapan, birçok tutuklama, ağır hapis cezaları, sıkı takip ve benzeri yöntemlerle devletin hedef noktasındaki Türkiye Komünist Partisi (TKP) de savaşın bitimiyle gizlilikten çıkmak, “kabuğunu” kırmak, daha geniş bir alanda ve bilhassa siyasi yelpazede açık ve yasal bir biçimde yerini almak istiyordu. Bu amaçla “ileri cephe”, “cephe”, “demokratik cephe”, “ileri demokratik cephe” türü bir oluşumu öneriyor, bu alanda adımlar atıyordu. Tan gazetesi çevresi, bilhassa Zekeriya ve Sabiha Sertel, bu konuda yasal ve açık kimi girişimleri üstlenebilir gibi görünüyordu. Savaş boyunca barışı savunan, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’ne (SSCB) dostane davranan, nazilere, faşistlere ve savaşa karşı hakiki bir muhalefet sergileyen Sertel’ler Tan gazetesindeki yazılarıyla solun en iyi gazetecileri olarak isimlerini duyurdukları gibi gazetelerini de Türkiye’nin ikinci en büyük günlük gazetesi boyutuna ulaştırmışlardı. Tan solun kalesiydi.

“Dörtler”in İstanbul basın dünyasında Vatan Gazetesi ile çok sıkı ilişkileri bulunuyordu. Vatan Gazetesi ve başyazarı, en sıkı “Amerikancı” Ahmet Emin Yalman, “İngiliz ve/veya Amerikan türü bir demokrasi” savunuculuğu yapıyordu. “Dörtler” kimi zaman Vatan gazetesinde Yalman ve yakınlarıyla görüşüyordu. “Dörtler” kuracakları yeni partinin basın desteğine ihtiyacı olduğunu ve olacağını pek iyi biliyorlardı.

Bu gelişmeler yumağı içinde, Bayar ve arkadaşları, belki o günlerin yükselen gücü, savaşın kazananları arasında ikinci sıradaki, SSCB'nin de desteğini elde etmek için ve elbette gelecekteki seçmen kitlesini genişletmek arzusuyla da Tan çevresindeki “ilericilerle” de biraraya gelmeye karar verdiler. Celal Bayar bizzat “Sovyet dostu” havasını veriyordu.

Bu işbirliği için büyük ihtimalle zaman iyi seçilmemişti:

Çünkü 19 Mart 1945'te, SSCB, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında, tam tarihiyle 17 Aralık 1925'de imzaladığı “Dostluk ve tarafsızlık Paktı”nı bozduğunu açıklamış, ilişkilerin gözden geçirilmesini ve özellikle Boğazlar'dan geçiş konusunda kendisine kolaylıklar tanınmasını TC'ye verdiği bir notayla istemişti. Böylesi sert çok afedersiniz hotzotcu girişim iki devlet arasındaki ilişkilerde gerginliğe yol açtı. Hele aynı günlerde SSCB'nin desteklediği Yunanistan Komünist Partisi gerillaları veya ordusu Yunanistan'da iktidarı almak için savaşıırken, İran'da SSCB'nin teşvikiyle ve 1941'den beri işgal ettiği kuzey ve kuzeydoğudaki bölgelerde Azerbeycan Halk Cumhuriyeti'nin ve Mahabad Kürt Cumhuriyeti'nin kuruluşlarını ilan etmeleri üzerine İran'daki siyasi ortamın istikrarsızlığı daha artmışken. Bütün bunlar Türkiye'nin kapı komşularında ve sınırlarına bitişik coğrafyalarda oluyordu. Türkiye'de yöneticiler en başta Cumhurbaşkanı SSCB'nin işgale kalkabileceği konusunda ciddi kuşklar taşıyordu ve “Saldırırlarsa vuruşuruz, çarpışırız” diyorlardı. Durum kiritikti.

SSCB ile karşılıklı notalar dönem boyu sürdü. Basında ve kamuoyunda SSCB ve “komünizm”, SSCB, “Rus/Moskof” ve Komünizm karşıtlığı hatta apaçık düşmanlığı yeni boyutlar kazandı... SSCB, “komünizm”, Rus ve “Moskof” korkusu ve düşmanlığı başını alıp gitti... Devlet ve Parti'si bu meseleyi emrindeki radyolar, gazeteler ve her türlü araç gereçle körükledi.

TC aynı zaman dilimi içinde savaştan tümenden ve tamamen çıkışı simgeleyen San Fransisco Konferansı'na katıldı ve “liberalleşmenin ilk belirtilerini” verdi. Artık tek parti yönetimini aynen sürdürmek mümkün değildi. Nitekim İnönü, 19 Mayıs 1945'teki nutkunda bu konuya değindi ve “Demokrasi yolunda ilerleneceğini” ihtiyatlı bir dille açıkladı.

Bunun üzerine o günlerde bu konuda gösterilen çabalara “Milli Şef”in yeşil ışık yaktığı sonucu çıkarıldı. Acaba? Bunu da irdelememiz gerekiyor. İsmet İnönü ne derece samimiydi? Biraz önce yazdım Cumhurbaşkanı “ikircikliydi”. İktidarı kimselere kaptırmak istemiyordu. Ve bilhassa Cumhuriyet'in kurucusu birinci kuşak siyasetçileri olabildiğince, hatta ne pahasına olursa olsun, iktidardan uzak tutmak istiyordu. İsmet İnönü 1938 sonundan beri ele geçirdiği liderliği sürdürmek yanlısıydı. Cumhurbaşkanı olduğundan beri iktidardan uzak tuttuğu Bayar'ları, Tevfik Rüştü Aras'ları ve yandaşlarını oldukları yerde “unutulmaya”

bırakmaktan yanaydı. İşin doğrusunu isterseniz İsmet İnönü bu adamların hiçbirini zaten beğenmiyordu, sevmiyordu. Bu sevgisizlik karşılıklıydı. Evet onlar da İnönü'yü tutmuyor, beğenmiyor, sevmiyorlardı. Bu takıma Türkiye'nin ilk hükümetinin İçişleri Bakanı ve bu çalışmada sık sık ismi geçeceklerden Cami Baykurt'u da eklemek lazım. Baykurt "Bolşevizm yanlısı" damgasını taşıyordu ve bütün iktidar odaklarından çok uzaklarda tutuluyordu. 1945'te yaşananlar aynı zamanda Cumhuriyet'in ilk kurucuları arasındaki hesaplaşmanın yeni, ve belki en son, safhası olarak, İsmet İnönü takımıyla diğerlerinin bir hesaplaşması biçiminde de değerlendirilebilir. Ben bu kanıdayım. Buna Ocak 1945'te TC'nin kuruluşundan beri Genel kurmay Başkanlığı'nın değiştirilemez ismi Mareşal Fevzi Çakmak'ın görevden alınmasını da eklersek İnönü'nün yeniden çizimlerini çektiği sonucunu çıkarsayabiliriz. İnönü ve yandaşları özetle şunu söylüyorlardı: "Evet olabilir çok partili demokrasiye geçebiliriz ama iktidarı kimseye kaptırmayız ve rejim değişikliği de sadece ve ancak bizim koyduğumuz kurallara göre yapılabilir. Tamam mı! Yoksa!"

Peki kurulacak "çok partili rejim" sola, sol partilere de açık olacak mıydı? Yanıtlanması gereken bir soru daha. Şimdiden söyleyelim: Hayır! Olmayacaktı! Nedenini veya nedenlerini açıklamak lazım, yeni rejimin yüzünü ve astarını görebilmek için. Bana muhaliflerini söyle senin kim olduğunu anlayayım hesabı.

İşte burada ayrıntılı bir biçimde inceleyeceğimiz, incelemeye çalışacağımız, kısaca "Tan saldırısı" veya "Tan olayı" diye anılan ama daha genişli boyutlu eylemler dizisinden oluşan ve kanımca henüz bütün yönleriyle bilinmeyen barbarlık bu soruya verilen son derece dramatik yanıt ve bu konuya yıkımla, yağmayla getirilen bir "açıklamadır". Sertlikten, zorbalıktan medet uman CHP ve yöneticilerine göre, "çok partili rejim"de sola yer verilmemeliydi. Tan baskını bunun somutlaştırılmasıdır: En barbar biçimde. En şiddetli yüzüyle. Dahası saldırılar sırasında ve hemen sonrasında yapılanlarla adı solcuya, ilericiye, kömüniste çıkmış olanlar çalışma hayatından, hatta kısacası toplumsal hayattan ve sonuç itibarıyla toplumdan dışlanmak istendi. Canlarına kastedilmek istenenlerin, mal ve mülkü tarumar edilenlerin, canlarını zar zor kurtaranların, kıyımlara kurban edilenlerin olanak bulur bulmaz gözleri gibi sevdikleri yurttlarını terketmek zoruna kalmaları başka nedenlerle açıklanamaz.

Bu saldırılarla aynı zamanda CHP içindeki muhaliflere de gözdağı veriliyordu: "Solla ittifak, işbirliği veya herhangi bir ortaklık içinde siyaset yapmanıza izin vermeyiz." mesajıyla.

Bu mesajı Bayar ve arkadaşları yüzde yüz aldılar. Anında. Aşağıda anlatıyorum.

Bunun üzerine TKP, yönetici, üye ve militanları, ve yandaşları yola tek başlarına devam etmek zorunda kaldılar.

Saldırı yapılmasaydı siyasi tarihimiz mutlaka daha farklı olurdu. Mutlaka. Ama nasıl? Yanıtı olanaksız. Ama şu kesin: Bu saldırı yapılmasaydı, benzeri başka saldırılara örnek olamazdı. Siyasi hayatımızda devlet eliyle yasadışı şiddet yer almaz, devletin bizzat kendisinin koyduğu yasaları bizzat çiğnemesi olağan karşılanır olmazdı.

Çünkü unutulmamasında yarar var: Bu saldırı hemen sonraki yıllardaki benzer birçok saldırının öncülüdür. Çünkü ilkel komünizm düşmanlığı bilinçli bir biçimde sürdürülmüştür. Birçok kentte, örneğin Ankara, Adana ve İzmir’de de benzer saldırılar düzenlenmiştir. Ve hatta Adana gibi henüz “Üniversite gençliği” bulunmayan kentlerde o günlerde CHP tarafından CHP’li işçilere kurdurtulan “işçi sendikaları” vurucu güç olarak kullanılmıştır.

İstanbul’daki vahim kışkırtıcılığın, saldırganlığın, siyasi şiddetin bir boyutu da bu saldırganlık sonrasında, isimleri “solcuya”, “komünistte”, “ilericiye” çıkmış/çıkarılmış, ihbar edilmiş, birçok bilim kadın ve adamının üniversitelerdeki ve diğer öğretim kurumlarındaki görevlerine son verilmesidir:

Olayların hemen ertesinde, Aralık 1945’te, örneğin Behice Boran, Meliha Berkes, Niyazi Berkes, Pertev Naili Boratav, Sabahattin Ali, Adnan Cemgil ve daha pek çok memur, öğretim üyesi, öğretmen işten çıkarıldılar. Dışlandılar. Mimplendiler. “Kara listelere” kondular.

Evet solun siyasi yelpazede yer alması önlendikten sonra solcu sanılan bütün aydınlar yasalara aykırı bir biçimde görevlerinden uzaklaştırıldılar. Yinelemekte yara var, yukarıda yazdığım gibi, adı solcuya, ilericiye, kömüniste çıkmış olanlar çalışma hayatından, toplumsal hayattan ve sonuç itibarıyla toplumdan dışlanmak istendi. Ve bütün ülkede akıllara durgunluk verecek derecede ilkel bir komünizm düşmanlığı kışkırtıldı, yayıldı. Komünizm düşmanlığını sergilemek için saldırgan, şiddete, yıkıma, yağmaya, toplu linçe dayalı gösteriler düzenlendi. Elbette dönemin iktidar partisi CHP tarafından.

Kısaca “Tan olayı”, “Tan baskını”, “Tan’ın basılması”, “Tan’ın yok edilmesi” diye isimlendirdiğimiz saldırılar zinciri o günlerin siyasi ortamıyla çok yakından ilgilidir. Ama daha fazlası da var: Tan’ın basılmasının, yakılıp yıkılmasının ve Sertel’lerin çalışamaz, mesleklerini icra edemez duruma getirilmesinin altında aynı zamanda kıskançlık, çekememezlik, rakiplerinin ticari amaçları gibi nedenler de bulunuyor. Bunlara da değinmek lazım:

Serteller gibi, “karı-koca”, “Batı tipi” uygar bir yaşam sürdüren, Moda gibi bir mekanda çok hoş ve gıptayla bakılan bir eve sahip olanlar elbette ve maalesef kimilerinin kıskanmasına yol açıyordu. Sertel’lerin yaşam biçimi o günlerin “Benim” diyen CHP’li yöneticisinden, hem milletvekili hem başyazarlardan

“farklıydı”. CHP yöneticilerinin ve diğer gazete yönetici, sahip ve yazarlarının kıskanmalarının da bu saldırı da rol oynadığını söylemek olası. Sadece toplumsal anlamda da değil, ticari rekabet, ticari başarı ve basın dünyasında liderlik alanlarında da. Serteler’in yönetiminde Tan gazetesinin iyi bir ivme kazadığını ve o günlerin en çok satan ikinci gazetesi konumuna ulaştığını bir kez daha anımsamalıyız burada.

Evet uzun sözün kısası Tan matbaasının o pırıl pırıl, o gıcır gıcır, o yepyeni makinaları da çekememezlik konusuydu.

Elbette olayı düzenleyen CHP olmasaydı bu kıskançlık belki birkaç makale ile sınırlı kalabilirdi. Ama “yetkililerin”, CHP’nin ve Devlet’in amacı Sertel’lere ille “iyi bir ders vermek”ti. Dolaylı bir biçimde onlarla halay çekmek isteyen “Dörtler”e ve taraftarlarına da.

Hemen eklemeli Tan ve kurucuları gazetenin yayınının daha ilk günlerinden itibaren basının diğer organları tarafından sürekli eleştirildiler, sürekli “ateş altında” tutuldular. Bu bağlamda o günlerin basın dünyasının iktidarın yüzdeyüz güdümünde olduğunu saptamak olanağını da buluyoruz. O günlerin birçok başyazarının, neredeyse tümünün, aynı zamanda CHP milletvekili olduğunu anımsatmak bu konuda en belirleyici göstergelerden biridir. Her gazetede bir sivil polisin veya “iki meslekli” bir gazetecinin bulunduğunu da.

1 Aralık 1945’den itibaren Tan ve Sertel’lere yönelik eleştiri ve “yaylım ateşi” artırılarak sürdürüldü: Bu bağlamda 1 Aralık 1945 özel ve tarihi bir anam kazanıyor: O gün çünkü Türkiye basın tarihinde tek sayı çıkan, aynı gün ikinci baskısını yapan ve çok/yok satan bir dergi ve mütevazi ama “ilerici” bir gazete yayınlandı. Bu dergi Görüşler’dir: Bir daha yayınlanamadı. Mütevazi ilerici günlük gazete ise “Yeni Dünya” ismini taşıyordu: Dört sayı yayınlanabildi. Bu yayınların da özel bir anlamı vardı. Bunlar da CHP iktidarını fena halde korkuttu, Tek Parti yapısındaki paranoyasını birkaç derece yukarıya çekti. 4 Aralıktaki büyük saldırıda Taksim’e kadar ulaşan azgınlardan birinin Takim Anıtı üstüne tırmandıktan sonra attığı slogan neydi biliyor musunuz? “Biz Yeni Dünya istemiyoruz, bize eski dünyamız yeter!”

Başyazarların ve köşe yazarlarının Tan’a ve diğerlerine saldırıyı kışkırtmak üzere kaleme aldıkları yazılardan bir-ikisini aşağıda göreceğiz. Suç sayılması gereken makalelerle okuyucular, gençler, üniversite öğrencileri ve liseliler, sıradan insanlar başka bir gazeteye, başka gazetecilere saldırmaya çağrıldı. Bir tür toplumsal linç havası yaratıldı. Akıl alacak gibi değil.

Bütün bunları kısaca irdelemek bize o günlerin siyasi ve basın dünyasından kimi manzaraları seyretmek olanağı da verecek: Üzülerek, içimiz burkularak

seyredeceğiz ama günümüz ve geleceğimiz için bunların bilinmesinde yarar var. Kesinlikle yarar var. Denenmiş denememek için. Bilineni yinelemek pahasına bile olsa. Bir daha olmasın! Bir daha yapılmasın! Bir daha asla!

“Türk usulü demokrasi”nin, beraberinde getirdiği devlet eliyle ve/veya iktidar partisinin örgütlemesiyle sergilenen siyasi şiddetin harcındaki yasadışlılıkları, kusurları saptayabilmek, bu tür yasadışı saldırıların devletin mayasında yer aldığını, mayasına yerleştiğini üzülerək görebilmek, teşhir etmek, aynı tuzaklara bir daha düşmemek için. Bu tür barbarlıkları hayatımızdan kovabilmek için. Biz bunlara layık değiliz diyebilmek için. Ha gayret!

Bir daha bu tür toplumsal linçlerin, saldırıların, barbarlıkların, vahşetin, dehşetin yaşanmaması umuduyla.

Bu çalışmayla sesimizi duyurabilirsek, bu konuda bir parça başarılı olabilirsek ne mutlu bize.

M. ŞEHMUS GÜZEL, Paris, 4 Aralık 2019.

SAVAŞ YILLARI

1940'lı yıllar, o günlerden bugünlere yaşanmış baskıların, acıların, üzüntülerin, dramların tarihçesinin dramatik başlangıcıdır. Bu yıllar basın tarihi açısından da son derece dikkat çekicidir.

1940'lar siyasi tarihimiz, basın dünyamız ve daha pek çok alanda bir laboratuvar özelliği taşıyor.

O yılların burada bizi ilgilendiren olaylarını tarihi sıralamayla ve birkaç cümleyle özetlemeye çalışayım (Daha ayrıntılı bilgiyi Türk Usulü “Demokrasi” isimli kitabımda bulmak mümkün, s. 15 ve devamında. Künyesi kaynakçada) :

Ocak 1943'te Nazilerin Stalingrad kuşatmasının, yüzbinlerce ölü, onbinlerce savaş esiri ve teslimle sonuçlanması üzerine, Türkiye savaş içindeki dış politikasını kısmen değiştiriyor: O günlere kadar neredeyse kayıtsız şartsız nazi Almanyaya taraftarı politikasını “ortaya” çekiyor, İngiltere'ye ve giderek ABD'ye yaklaşmanın yollarını arıyor. Vatan gazetesi ingilizci-amerikancı, Tasvir, Vakit, Cumhuriyet gazeteleri nazi Almanyaya taraftarı, Tan gazetesi savaş ve nazi Almanyaya karşıtıdır. Bu ayrışım nedeniyle gazeteler ve başyazarları kimi kez, bazen biraz daha sık, birbirlerine sataşıyorlar: Tan'da Zekeriya Sertel nazi Almanyaya'yı eleştirince ertesi gün yanıtı Cumhuriyet gazetesi sahibi ve başyazarı Yunus Nadi veriyor. Son derece garip. Yunus Nadi'nin ne çıkarı olabilir bu işte? Almanyaya sermayeli şirketlerden reklam almak bu konuda belirleyici olmuş mudur? Yok canım o kadar da olmaz! Hadi gelin bir örnek görelim: İşte 26 Haziran 1941 tarihli Tan'da Sertel'in yazısına ve Yunus Nadi'nin ertesi günkü Cumhuriyet'teki yazısına bakılabilir. Nadi'nin yazısından kısa bir alıntı bir fikir verebilir sanıyorum:

“ (...) hakiki Türk matbuatı ve hakiki münevverler (aydınlar. MŞG), Türk-Alman dostluğunu rencide edebilecek neşriyattan daima sakınmış ve Türk halkı Almanlara karşı kalbinde beslediği iyi duyguları daima muhafaza etmiştir.”

Sertel ise yazısında sadece bir tehlikeden söz etmiştir ve bütün “günahı” özetle şu cümlede topluyor: “Almanya'nın Şark'ta (Doğu'da) galibiyeti, Avrupa ve Asya'da Nazizm'in hakim olması demektir.”

Vay sen misin bunu yazan? O halde al sana!

12 Ocak 1944'te TC'nin kurulduğu yıllardan beri Genelkurmay Başkanlığı'nın değişmez ismi Mareşal Fevzi Çakmak görevinden alındı: 68 yaşındaydı ve yaş haddinden emekliye ayrıldı. Tutuculuğu ve dindarlığıyla ünlü Çakmak'ın görevinden alınması Türkiye'nin dış politikasında ve rejimde değişiklik

yapılabileceği, demokrasi yönünde adım(lar) atılabileceği gibi değerlendirildi. Kimi gözlemciye göre, Mareşal'ın görevden alınması sanki çok yakın gelecekte yapılacakların öncül işaretiydi. Belki.

Ama şu çok açıktı: Böylece İsmet İnönü Cumhuriyet'in ilk kurucu kadrosundan en önde gelen üç isimden birini devletin dışına atıyor ve bir anlamda “siliyordu”. En önemli üç kurucudan, üç askerden devlette kala kala bir tek İsmet İnönü kalıyordu. O da devleti(ni) ve iktidarını kimseyle paylaşmak istemiyordu. Böylece aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğu yıllarından, son dönemlerinin bitmez savaşlarından ve nihayet Kurtuluş Savaşı günlerinden beri sürüp gelen bütün alt-üst ilişkileri ve benzeri sorunların faturası da kesiliyordu. Temelden. İsmet İnönü için artık hiçbir “mesele kalmıyordu”.

Oysa Meraşal Çakmak için mesele başkaydı: Mustafa Kemal Atatürk'le birlikte mareşal rütbesine sahip ikinci Cumhuriyet subayı Mareşal bunu hazmedemedi ve vefatına kadar hep İnönü'nün karşısında yer aldı. Siyasette iyi ve yerinde tercihler yapamadığı için pek başarılı olamasa da epey insanı peşinden sürüklediği de inkar edilemez. İnönü de mutlaka hep bu ağırlığı duyumsadı. Mareşal CHP'nin 14 Mayıs 1950 seçimlerini yitirip iktidardan uzalmaşmasını göremeden 10 Nisan 1950'de vefat etti. Ama cenaze töreni seçimler öncesi çok büyük bir gösteri biçiminde yapıldı dense yeridir.

D oğrusunu isterseniz, Mareşalle veya Mareşalsız TC nazi yanlısı politikasını tümünden terketmedi: Nitekim Temmuz 1942'de başbakanlığa atanan ve nazi Almanya yanlısı olduğu çok iyi bilinen Şükrü Saraçoğlu bu görevinde Ağustos 1946'ya kadar kalacaktır. Nazi yanlısı birçok bakanı da. İçişleri Bakanı Hilmi Uran da. Hilmi Uran en İnönücü CHP'lerin en İnöncüsüdür. Bilinmesinde yarar var.

Ama fırsat çıkınca hükümet ingiliz yanlısı işaretler vermekten de kaçınmıyor, işte bir örnek:

Şubat 1944'de İstanbul'da yayınlanan Almancı ve almanca Turkische Post gazetesi İngiltere karşıtı bir karikatür bahanesiyle kapatıldı.

28 Mart 1944'de gazetelerde İstanbul, Ankara ve Karabük'te “Komünist hücrelerin ele geçirildikleri ve gözaltına alındıkları” haberleri dikkat çekiyor. Hükümet kendisi için büyük bir tehlike gibi görmediği TKP'ye de arada bir darbe vurmaktan kaçınmıyor. Komünizmle mücadele aslına bakarsanız pek gündemden de düşmüyor. O günlerin ırkçı ve turancı dergileri bu konuda yarışı kimseye kaptırmıyorlar. Bir örnek:

Nisan ve Mayıs 1944’de iç siyaset gündemi Sabahattin Ali’nin ırkçı, turancı Nihal Atsız hakkında açtığı hakaret davası ile çalkalanıyor. 3 Mayıs 1944’te, Ankara Adliyesi’nde ve önünde, “Atsız’ın taraftarı gençler güç gösterisi” yapıyor: Gazetelerin yazdığına göre, “Üniversite gençlerinin gösterisi komünizm aleyhine nümayişe” dönüşüyor. Siyasi tarihimize “3 Mayıs 1944 Olayları” adıyla geçen bu “nümayiş”, ırkçı ve turancı Nihal Atsız’ın bizzat açıkladığı gibi, kendisi veya taraftarlarınca değil, CHP yöneticisi ve/veya milletvekili Rasin Kapan, Reşat Şemsettin Sirer, Behçet Kemal Çağlar (ünlü şair), Rabii Barkın, Suud Kemal ve Tahsin Banguoğlu’nun “şifahi (sözlü) telkinleri” sonucu düzenlenmiştir. (Daha ayrıntılı bilgi için yukarıda andığım kiabıma bakılabilir. s. 39-44.) Bu olaylar Tan Baskını için belki bir örnek oldu. Tan daha şiddetli ve daha dramatik boyutlarda düzenlenecek.

SAVAŞ YILLARINDA TKP

TKP'nin örgütlenmesi, siyasi faaliyetleri ve eylemleri konusunda kaynak olarak 1946 TKP “tevkifatında” “suçluları” sorgulayan Sıkıyönetim Savcısı Kazım Alöç'ün, yıllar sonra, 12 Nisan-26 Mayıs 1967 tarihleri arasında Yeni Gazete'de yayınladığı “Türkiye'de Komünizm ve İrkçılık: İfşa ediyorum” başlıklı dizi yazısı en önce gelir, en bilinendir. Bu kaynağın ciddi olarak dikkate alınabileceği, konunun uzmanlarınca genel olarak kabul görüyor. Eleştirel ve olanaklar elverdikçe karşılaştırmacı bakışımızı ihmal etmeden. Çünkü Alöç'ün aktardıklarının yüzde yüz doğru olmaması olasılığı bulunuyor. Öte yandan kimi yanlışları da biliniyor. Birazdan birini açıklayacağım. Sonuçta genel hatlarıyla konuya ilişkin kimi bilgileri veriyor. 1982'de bitirdiğim Türkiye'de İşçi Örgütlenmesi (1940-1950) başlıklı doçentlik tezimde bu kaynak yanında, dönemin gazete ve dergilerini ve başka birçok kaynak daha kullandım. Bu çalışmanın genişletilmiş ve yeniden yazılmış biçimini 2016'da İşçiler Örgütleniyor (1939-1950) başlığıyla yayınladım (Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul). Bu çalışmada, TKP'nin işçiler arasındaki örgütlenmesine, bu alandaki çabalarına ve yaptıklarına, TKP'li işçilerin yaşamlarına ve çalışmalarına yer veriyor, TKP'li oldukları bilinen, tanınan işçi öncülerinden birkaçının kısa özgeçmişini sunuyorum. Tezimi hazırlarken Rasih Nuri İleri'nin aracılığıyla izlerini bulduğum ve söyleşiler yaptığım, dost olduğum İbrahim Topçuoğlu, İdris Erdinç (“Şöför” İdris) gibi TKP'li ve sendika yöneticisi işçinin anlattıklarını da. Rasih Nuri İleri'nin evinde büyük bir odayı tıka basa dolduran eşi bulunmaz arşivini ve arşivindeki dergilerden ikili üçlü olanlardan birini mutlaka hediye etmek şirinliğini, efendiliğini, ağabeyliğini unutmak ise nâ-mümkün. Neredeyse gözlerim yaşaracak, 97 yaşında yitirdiğimiz Rasih Baba'yı, Şöför İdris'i ve hâlâ polis tarafından izlendiğini sanan ve bu nedenle Beyazıt'tan Sirkeci'ye inene kadar otuzaltı kez arkasına dönüp bakan Topçuoğlu'nu anımsayınca. Bakın belki de bana polis takibinden kurtulmanın yollarını uygulamalı olarak öğretmek istiyordu. Topçuoğlu hakiki bir öğretmendi. Anadan doğma. Hepsini bir kez daha eşi bulunmaz tarihi sohbetlerimizin ciddiliği, derinliği, zenginliği, samimiyeti ışığında şükranla anıyorum.

TKP'nin hemen savaş öncesindeki ve savaş sırasındaki yayın faaliyetlerine, yayınların yasaklanmasına, başka isimlerle yeniden yayınlanmalarına, tukuklamalara, hapsilere, Abidin Dino 1913-1993 isimli üç çiltik çalışmamda, bilhassa birinci ve ikinci ciltlerinde yer veriyorum.

Fahri Petek: Bir Hayat, Üç Can isimli kitabımda, TKP'nin öğrenciler ve emekçiler arasındaki örgütlenmesine, hücre çalışmalarına, adiat tutarına kadar yer veriyorum. Fahri Petek'in uzun söyleşilerimiz boyunca anlattıkları sayesinde.

TKP'nin savaş yıllarında ve hemen sonrasındaki faaliyetleri konusunda burada bütün bu kaynaklardan konumuza ilişkin ve daha çok 1944 ve 1945 yıllarına ilişkin birkaç çarpıcı olayı aktararak kısa bir özet sunmak istiyorum.

Savaş yıllarında, daha öncesinde ve sonasında da olduğu gibi, TKP gizli örgütlenmek zorundaydı ve çalışmalarını da büyük bir gizlilik içinde yürütüyordu.

Gelin önce Alöç'ün yazdıklarını okuyalım:

TKP, "II. Dünya Savaşı'ndan az evvel kabul ettiği yeni taktik mucibince gizli teşkilatlarını yok denilebilecek dereceye icra etmiş, CHP ve Halkevlerine 'sızmak' için uğraşmıştır. Ancak, bu ikinci tasavvur çok küçük oranlarda başarılılabilmektedir."

Alöç'ün yazdığına göre, savaş yıllarında, "SETA (Türkiye Gizli Komünist Şurası), 1942'de faaliyetini sadece neşriyat alanına münhasır kılarak yürütecek ve hükümete karşı muhalefetinin esasını da 'Faşizm ithamları' teşkil edecektir."

Alöç, SETA konusunda iki yanlış yapıyor. Önce onları düzeltelim: SETA diye yazdığının doğrusu SEKA'dır ve SEKA, TKP dilinde "Merkez Komitesi" anlamına geliyor. Dolayısıyla TKP'den farklı veya onun yanında başka ya da yeni bir komünist örgütlenme değildir. Bu düzeltmeden sonra, Alöç'ten yaptığım alıntılarda SETA deyişini yine aynen koruyorum.

"SETA, 1942'de bir, 1943'te iki kez toplanmıştır. 1943 başında, SETA, Reşat Fuat Baraner yönetiminde TKP'nin gizlice, hemen kurulmasını kararlaştırmıştır. 1943 Baharındaki bu gizli toplantıda, artık Gizli Komünist Partisi'nin kurulması zamanı geldiği öne sürülüyor ve kısa zamanda parti teşkilatlandırılması ana maddelerinden biri halinde görüşülüyordu. Parti'nin idare mekanizmasının başına Reşat Fuat Baraner'in getirilmesi işte bu toplantıda kararlaştırıldı."

Alöç'ün yazdığına göre, "TKP planları Bulgaristan ve İtalya'da hazırlandı."

Daha sonra, "Ağustos 1943'teki SETA toplantısında onaylanan 48 maddelik nizamname ile gizli TKP tam olarak vücut buluyordu. İdaresi, teşkilatlandırılması için de Reşat Fuat Baraner'e hem geniş yetkiler, hem de büyük görevler verildi."

Araştırmacıların savaş yıllarında gizli yaşadığında birleştikleri Reşat Fuat Baraner, eserlerini Suat Derviş imzasıyla yayınlayan romancı ve gazeteci Saadet Baraner'in kocasıdır.

Saadet Baraner de, eşinin yanı sıra TKP içinde yer almış ve önemli görevler yüklenmiştir. 1930'ların ortasında Tan'da çalışırken SSCB'yi ziyaret etmiştir. "Kıpkızıl komünist" diye adlandırılarak saldırılmıştır.

Bu dönem boyunca, Saadet Baraner ve Sabiha Sertel gibi yazar, gazeteci ve ünlü kadınların siyaset alanında oynadıkları rol önemlidir ve burada yeri gelmişken vurgulamakta yarar var.

Bu gelişmelerden sonra, TKP, 1943'te, "başta İstanbul, sonra Ankara ve bilahare Karabük'te teşkilatlanmaya" başlamıştır.

İstanbul'da işçiler ve öğrenciler arasındaki örgütlenmesi göreceli olarak etkili TKP'nin kimi eylemler yaptığı bilinmektedir. Bu eylemler afiş asmak, bildiri dağıtmak şeklinde somutlaşıyordu. Hepsini tek tek aktarmıyorum, yukarıda andığım kaynaklarda bu konuda pek çok ve kimi kez epey ayrıntılı bilgiler bulunuyor. Yine de bir fikir vermek umuduyla az bilinenlerden birkaç örnek sunuyorum:

"29 Ağustos 1944'te Pasif Korunma nedeniyle karartmadan istifade edilerek Fatih, Vezneciler, Eminönü, Kuledibi, İstiklal Caddesi ve Şişli semtlerinde duvarlara, binaların kapı yanlarına, dükkan kepenklerine asılan 30 kadar afişte, 'İşçiler, Köylüler, Münevverler, Yoldaşlar, Halkın Türkiye'sini Kurtaracak Kafa ve Kol Emekçileri Birliğiniz Adaletsizliği Yıkacaktır! Birleşiniz!' deniyordu.

Feshane Fabrikası'nda vargel dairesinin bir köşesinde yığılı sandıklar üstüne de bu ibareler yazılı afişler yapıştırılmıştı. Ayrıca, yerlere atılmış halde, orak-çekiç işaretli "İşçiler Birleşiniz" yazılı kartlar serpiştirilmişti.

Benzer bir eylemi, "Mayıs 1945'te Feshane Fabrikası'nda çalışan Bilal Şen yapmıştır. Orak-çekiçli enternasyonalin Türkçesi yazılı olan kartları çalıştığı muhitte gizlice serpiştirmiştir."

Bu ve benzeri eylemler üzerine TKP yönetici ve üyeleri Mart 1944 ve 1945'te tutuklandılar.

Bu olayları, Türkiye İşçi ve Sosyalist Hareketi Kısa Tarihi (1908-1965) isimli kitabın (Gözlem Yayınları, İstanbul, 1970) yazarı Şişmanov'dan izleyelim:

"Aynı dönemde birçok bilinçli işçi ve devrimci aydın da, komünizm propagandası yaptıkları gerekçesiyle zindanlara atılmıştı. 1944 yılında, 70'den fazla işçi hareketi eylemcisi, ilerici ve devrimci aydın komünist düşünceleri yaymakla itham edilmiş ve mahkum olmuşlardı. Ankara'da Türkiye işçi hareketinin eylemcilerinden Reşat Fuat Baraner ve kalabalık bir işçi aydın grubu, aynı

gerekçeyle yakalanmış, uydurma delillere dayanılarak ağır cezalara çarptırılmışlardı. İlerici gençliğin, 1943 yılında kurduğu örgüt 1945 yılında kapatılmış, yöneticileri de hapsedilmişti. Örgüt üyelerinin bir kısmı faaliyetlerini gizli olarak sürdürmüşlerdi.”

Reşat Fuat Baraner, Saadet Baraner (Suat Derviş), Celal Zühtü Benneci, Sebati Selimoğlu, Hasan İzzettin Dinamo vb. tutuklanıp, TKP’yi yönettikleri savıyla Ankara Garnizon Mahkemesi’nce 7 yıl 9 aya mahkum olunca; TKP’yi yönetmeyi o sırada ikinci kez askerliğini yapıp İstanbul’a dönmüş olan Şefik Hüsnü Deymer üstlenmiştir.

Deymer, yeni bir örgütlenmeye gitmiş, “Hüsamettin Özdoğu, işçiler arasında İstanbul Vilayet Komitesi’ni teşkil etmekle” görevlendirilmiştir. TKP, özellikle tütün, tekeli ve Feshane Fabrikası işçileri arasında örgütlenmiş ve göreceli de olsa belli bir etkinlik göstermiştir.

Bu arada, TKP, Deymer’in isteği üzerine “Burjuva İdaresine Karşı Mücadele Eden Komünistlere Yardım Teşkilatı” (MOPR) kurmuştur.

TKP adına Şefik Hüsnü Deymer’in Moskova’ya gönderdiği “Rapor”’a göre, 1944 tevkifatını “takip eden safha esnasında, faaliyet zerre kadar sekteye uğramamış, bilakis bundan dersler çıkarılarak kusurlu ve çürük taraflar ayıklanmış ve daha sarıh olarak geniş bir ‘Demokratik Savaş Cephesi’ kurmak istikameti tutulmuş”tur.

Aynı belgeye göre, TKP’nin o günlerde “15 kadar vilayette (İstanbul, İzmir, Ankara, Karabük, Kayseri, Adana vb.) şubeleri veya sempatizan grupları” vardır.

1 Temmuz 1945’de “İleri Demokrat Cephe” (İDC) gizli olarak kurulmuştur. İDC, programını üyelerine dağıtmıştır.

İDC’nin yöneticileri: Şefik Hüsnü Deymer, Hüsamettin Özdoğu, Nail V. Çakırhan, Ahmet Furuncu (Dede Ahmet), Celal Zühtü Benneci’dir.

Programın 5. maddesi dernekler ve siyasi partilerin kurulmasının tamamiyle serbest olmasını; 6. maddesi toplantı, miting, gösteri düzenlenmesi özgürlüğünün kayıtsız, şartsız tanınmasını; 8. maddesi tüm çalışanlara sendika hakkı verilmesini öngörmektedir.

1945’te TKP yönetiminde “İleri Demokrat Cephe”, “Tek Cephe”, “Cephe” faaliyetinin yasal alana geçmesi için bazı hazırlıklara girişilmiştir:

Bu amaçla CHP içinde 1945'te kendini gösteren muhalefet ile yani 7 Ocak 1946'da Demokrat Parti'yi (DP) kuracak olan, Celal Bayar, Fuad Köprülü, Adnan Menderes ve Refik Koraltan ile ilişki kurulmuştur. Görüşler adı altında bir dergi çıkarılması için ortak çalışmalar yapılmış, hatta ortak bir parti kurulması bile düşünülmüştür.

DP'nin gelecek kurucuları ile TKP'ye yakın isimler arasındaki "köprü" görevini 1920 ve 1930'ların Dışişleri Bakanı, İkinci Savaş'ın ilk yıllarında Türkiye Cumhuriyeti'nin Londra Büyükelçisi Tevfik Rüştü Aras yerine getiriyordu. Bu gelişmeleri aşağıda biraz daha ayrıntılı biçimde göreceğiz.

Burada hemen şunu belirtmek gerekiyor: Bu yakınlaşma sadece taktiksel değildi, TKP ve DP'nin gelecekteki kurucuları arasında programları açısından da yakınlık söz konusuydu. Evet, gördüğümüz gibi, 1945 ortasında TKP içindeki gelişmeler sonucunda IDC programında somutlaşan istekler ve ilkeler ile o sırada CHP içinde başgösteren ve gelişen muhaliflerin istekleri ve hedefleri arasında koşutluk söz konusudur: Her iki taraf ta siyasi parti, dernek ve sendika kurulması özgürlüğünün, basın-yayın serbestisi, düşünce, söz, yazı, toplantı, miting ve gösteri özgürlüklerinin tanınması için demokratik ve hukuki düzenlemelerin yapılmasından yanadır.

Bu arada TKP, IDC, destekliyenleri ve taraftarları yayın çalışmalarını dergi ve gazetelerle sürdürüyordu. Bu çalışmalar Kasım 1945'te ve bilhassa 1 Aralık 1945'te o zamana dek görülmemiş bir ivme kazandı: Tan gazetesi yanında, 1 Aralık 1945'te yayına başlayan günlük Yeni Dünya, öteden beri fransızca olarak yayınlanan La Turquie gazetesi de siyasi iktidarı şiddetle eleştirmeye başladılar. Bu üç gazete de SSCB ile TC arasında dostça ilişkileri savunuyordu ve savaş sonrası uluslararası dengelerin yeniden saptanmasında genellikle SSCB yanlısı tavır takınıyorlardı. Yeni Dünya ile La Turquie'nin sovyet yanlısı yayınları dikkatten kaçmıyor ve hükümet yanlısı gazetelerden, yani geri kalan diğer bütün yayın organlarından, gelen ciddi bir dışlamaya ve eleştiriye hedef oluyordu. Gazeteler de savaşın hemen sonrasında kendilerini yeni bloklaşmaya göre ayarlıyorlardı. İngiltere ve ABD, Ahmet Emin Yalman'ı ve gazetesi Vatan'ı destekliyordu. SSCB Tan, Yeni Dünya ve La Turquie'nin desteğinden herhalde hoşnuttu. Bu gazeteler SSCB'den yardım alıyor muydu? Bilinen bir kaynak yok. Ama sorunun yanıtı da yok. Değişik tahminler yürütülebilir. Spekülasyona girmeyelim diyorum.

Genel olarak Tan gazetesinin ve bilhassa Sabiha Sertel'in eleştirileri siyasi iktidar yanında, savaş yıllarında karaborsacılık, vurgunculuk, rüşvet ve benzeri yollardan gittikçe zenginleşen türk burjuvazisinin ekonomik yapılanmasını, ilk ciddi sermaye birikimi sonucu türk kapitalizminin aldığı boyutları da sergilemeye başlıyordu. Belli bir süreklilik ve inatla.

Sabiha Sertel savaş zenginlerinin mal ve mülkünün dökümünün kamuoyuna yansıtılmasının, sergilenmesinin gerektiğini yazıyordu. Savaş yıllarında CHP yöneticilerinden bir bölümünün, bu arada Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün kardeşinin, milletvekillerinden bir kısmının, bakanlardan birkaçının, Maliye eski bakanlarından birinin, kimi üst düzey subayın, idari yöneticilerinin pek çoğunun değişik biçimlerde zenginleştikleri biliniyordu. (Bu konuda pek çok kaynak var. Yukarıda andığım çalışmalarında araştırmalarım sonucu bulduklarım yanında daha önce okuyucuya sunulmuş değişik kaynaklardan aktardıklarımla Türkiye'deki ilk ciddi "sermaye birikimi"ne ilişkin pek çok bilgiyi ve rakamı açıklıyorum.)

Onların mal ve mülklerinin dökümünü yapmalarının gerektiğini yazmak, bu konuda ısrar etmek, sermaye birikimini sürdürmekte olan türk burjuvazisini, "savaş zenginlerini", vurguncuları fena halde tedirgin etti. Tan ve yöneticilerini yeni düşmanlarla karşıya karşıya bıraktı. Düşmanlarının sayısını artırdı. Bunların tümünün 1945'te Kasım ayı sonunda ve Aralık ayı başında ortaya çıkması bir rastlantı değildi.

Şimdi bu çerçevede CHP içindeki gelişmeleri, CHP bünyesindeki ilk ciddi iç muhalefeti, Demokrat Parti'nin (DP) doğuşuna doğru atılan adımları ve Cumhurbaşkanı'nın, CHP yönetiminin ve iktidarının ikerçikli konumunu inceleyebiliriz.

CHP'DE İÇ MUHALEFET BELİRGİNLEŞİYOR

Türkiye’de “çok partili demokrasi” denince akla hemen DP gelir. Çünkü, adına karşın, sadece CHP iktidarının izin verdiği partilere açık bırakılan “çok partili demokrasi” ülkemizdeki uygulamasında DP’nin varlığı ile somutlaştı. DP konusunda Cem Eroğul’un doktora tezi olarak hazırladığı çalışması en önemli kaynak veya en önemlilerinden biri olarak anılmaya değer: Demokrat Parti, Tarihi ve İdeolojisi (Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, Ankara, 1970).

Mayıs 1945’de, insanlar savaşın bittiğine artık gerçekten inanmaya başlıyorlardı. İsmet İnönü’nün 19 Mayıs 1945 nutku da belli bir heyecan ve umut doğurdu. Bunun üzerine CHP içindeki kimi milletvekilleri kıpırdamaya, yönetiminkinden farklı düşüncelerini ifade etmeye başladılar.

Bunların arasında değişik CHP hükümetlerinde beklentilerine rağmen bir türlü bakan olamayanlarla İsmet İnönü tarafından dışlananlar, gözden çıkarılanlar yanında toprak ağalarının, çiftlik sahiplerinin çıkarlarını koruyanlar vardı.

Hükümetin hazırladığı orman ve toprak yasa tasarıları da kimi milletvekilini, özellikle toprak ağası olan milletvekillerini ve toprak ağalarının çıkarlarını korumakla görevli milletvekillerini tedirgin edince 29 Mayıs 1945’te isyan bayrağı çekildi:

Evet 29 Mayıs 1945’de Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan, Fuat Köprülü ve Emin Sazak bütçe oylamasında karşı oy kullandılar. Futbolda kırmızı kart gösterilmesi gibi, hükümete “Çık, git” demek istiyorlardı. Ama sonuçta giden onlar olacak.

Şöyle ki: Aynı kişiler, CHP’nin Toprak Yasası’na da karşı çıktılar. Böylece 7 Ocak 1946’da kurulacak olan Demokrat Parti’nin doğuş sürecine giden yolda ilk hakiki adımlardan biri daha atıldı.

CHP içinde isyan bayrağını açanlar ve DP’nin gelecekteki kurucuları, siyasi hayatta tanınan insanlardı:

Celal Bayar “eski komitacı” olmakla övünüyordu, bankacıydı, bakanlık ve başbakanlık yapmıştı.

Adnan Menderes, Menderes Ovası’nın en büyük toprak ağalarından biriydi. 1930’da Serbest Fırka’nın Aydın İl Başkanlığı’nı yaptı. Bu parti kapatıldıktan sonra Atatürk’ün dikkatini çeken Menderes, 1931 seçimleriyle TBMM’ye girdi...

Fuat Köprülü ünlü tarihçi ve tutucu bir öğretim üyesidir.

Refik Koraltan eski emniyetçi ve idarecidir.

Bunların ortak özelliği ise devletçiliğe karşı ve “hür teşebbüsçü” olmalarıdır.

Adları “Dörtler”e çıkan DP’nin gelecekteki kurucuları Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan, CHP milletvekili olarak CHP’yi içeriden değiştirmek ve bu suretle ülkeye “demokrasinin gelmesini” sağlamak umuduyla, 7 Haziran 1945’de CHP’nin TBMM Parti Grup Başkanlığı’na bir önerge sundular: “Dörtlü Takrir” siyasi tarihimize böyle girdi.

Demokrat Parti’nin kuruluşuna giden yolda en önemli belge olarak kabul edilen “Dörtlü Takrir”de, Anayasaya hakim “demokratik ruhu bugünkü siyasi hayat ve teşkilatımızda kuvvetle tecelli ettirmek zamanı geldiği” belirtiliyordu.

Dörtler, bu amacın gerçekleşebilmesi için düşündüklerini şöyle sıralıyordu:

“1- Milli hakimiyetin en tabii ve aynı zamanda dayanağı olan Meclis murakabesini (denetimini) Anayasamızın yalnız şekline değil, ruhuna da tamamiyle uygun olarak tecellisini sağlayacak tedbirlerin aranması.

2- Yurttaşların siyasi hak ve hürriyetlerini daha ilk Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’muzun gerektirdiği genişlikte kullanabilmeleri imkanlarının sağlanması.

3- Bütün parti çalışmalarının yukarıdaki esaslara tamamiyle uygun bir şekilde yeni baştan tanzimi.”

Takrirden ayrıca, İsmet İnönü’nün “siyaset ve fikir hayatımızda demokrasi prensiplerinin daha geniş ölçüde hüküm süreceği”ni açıkladığı 19 Mayıs 1945 tarihli nutku için de “teklifimizin vakitsiz ve yersiz olmadığı hakkındaki inancımızı büsbütün kuvvetlendirmiştir” deniliyordu.

CHP Meclis Grubu, 12 Haziran 1945 günü, 7 saat süren gizli bir toplantıdan sonra, takriri, mevcut kanunların değişmesine yol açacak bu gibi tekliflerin ancak Millet Meclisi’nde görüşülebileceği gerekçesiyle usul bakımından reddetti.

İnönü’nün daha çok demokrasi vaadiyle uyum içinde bulunan bu takririn reddedilmesinin bir muhalefet partisinin kurulmasını teşvik amacına yönelik olduğu öne sürülmüştür.

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü’nün, Dörtleri kastederek, “bunu (muhalefeti. MŞG) parti içinde yapmasınlar, çıksınlar karşımıza geçsinler, teşkilatlarını kursunlar ve ayrı bir parti olarak mücadeleye girişsinler” demiş olması da böyle bir yorumu desteklemektedir.

CHP İÇİNDEKİ MUHALEFET VE TKP

CHP içinde daha önce 1943 ve 1944’de de bir muhalefet hareketi vardı. O sırada muhalefet yapanlar için, Turhan Aytul şunları yazıyor:

“Bu muhalefeti, Atatürk’ün ölümünden sonra koltuğunu kaybedenler, savaşın ilk yıllarında Almancı olarak tanınanlar ve İnönü’nün çevresine giremeyenler oluşturuyordu. Örneğin, Celal Bayar, Fevzi Çakmak, Hikmet Bayur, Tevfik Rüştü Aras, vb.” (Milliyet, 14 Mayıs 1978).

Ancak, 1945’e gelindiğinde, muhalefetin niteliği ve özü daha farklıydı, nitekim muhalif milletvekilleri ve TBMM dışındakiler daha çok CHP iktidarının toprak, tarım ve ormancılıkla ilgili düzenlemelerinden rahatsız olan büyük toprak ağalarından ve büyük çiftlik sahiplerinden oluşuyordu. Mesele artık ekonomik, mal ve mülke ilişkin alanlara yayılıyordu. Mal ve mülk sahipleri savunmadaydılar açık açık savunmalarını yapıyor, iktidarı almak için siaet sahnesine çıkıyorlardı.

Bununla birlikte bu sonuncular, birinciler ile işbirliği yapmaktan da kaçınmadılar ve DP bu işbirliğinden doğdu.

DP kurucuları, toprak ağalarının, çiftlik sahiplerinin, tüccar ve sanayicilerin, zenginlerin çıkarlarına öncelik vermek için ve hatta sadece onlar için siyaset meydanına çıkarlarken, toplumun bütün “kategorilerinin”, sınıflarının, bu arada emekçilerin de çıkarlarını savunur görünmeye azami gayret harcadılar. Oluşturdukları parti programına bu görüntüyü verecek birçok madde aldılar. Dernek ve sendika kurulmasını öngören madde gibi.

DP’nin gelecekteki kurucuları, takındıkları “demokrasi yanlısı” tavırlarla o dönem ilericilerinin, komünistlerinin, sosyalistlerinin de desteğini elde ettiler. Desteğin ötesinde kesin olan bir şey var:

O da Bayar ve arkadaşlarının, 1945 ortalarından 4 Aralık 1945’e dek, Tan saldırısına kadar, dönemin sosyalistleri ile ilişki içinde bulunmalarıdır. Dönemin aktörlerinin anılarında, konunun uzmanlarının araştırmalarında ve pek çok gözlemcinin yazıp anlattıklarında bu konuda dünya kadar bilgi ve belge bulunuyor.

Örneğin Turhan Aytul şunları yazıyor:

“Aslında DP’yi 7 kişi kurmak istiyordu: Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü, Refik Koraltan, Tevfik Rüştü Aras, Zekeriya Sertel ve Ahmet Hamdi Başar.

Bu amaçla ilk hazırlık toplantısı Koraltan'ın evinde Celal Bayar, Tevfik Rüştü Aras, Zekeriya Sertel ve Fuat Köprülü tarafından yapılmıştı. Ancak aralarında 'sosyal adalet' konusunda anlaşmazlık çıkmıştı. Aras ve Sertel, bu konuda CHP tüzüğünden (Programından olmalı. MŞG) daha ileri olmak istiyorlardı.

Sonuçta, Koraltan, Atatürk ve Bayar'ın ünlü Dışişleri Bakanı Aras'a, sert bir sesle: 'Senin görüşlerin komünistse bir daha aramıza gelme' demişti. Böylece Sertel ve Aras, kurucu olmaktan çıkarıldılar. Ancak ilişkileri sürdü.

Programın hazırlanması, ikinci kez, 'Limancı' lakabıyla anılan Ahmet Hamdi Başar'a verildi. Prof. Köprülü'nün evinde ağırlanan Başar'ın hazırladığı taslağa Menderes karşı çıkıyordu. Böylece, Başar'ın programı da bir kenara atıldı. Ahmet Hamdi daha sonra DP programını görünce: 'Berbat bir şey' demiş ve Menderes'i şöyle nitelemişti: 'Güçlü fakat çok tehlikeli bir insan'." (Turhan Aytul: "14 Mayıs'tan 14 Mayıs'a", Milliyet, 14 Mayıs 1978)

Olay burada Turhan Aytul'un özetlediğinden biraz daha karmaşıktır. Bunu birazdan daha iyi anlayacağız. Ancak şu kesin: DP'yi kuracak olan takımla Zekeriya Sertel arasındaki "köprü" Tevfik Rüştü Aras'tır.

Yeri gelmişken Aras konusunda birkaç anımsatma yararlı olabilir:

Türkiye Cumhuriyeti kurucu kadrosundan olan Aras, Mustafa Kemal, İsmet İnönü, Bayar ve benzerleri oranında tanınmıyor. 1920'de Ankara'da Mustafa Kemal'in emriyle ve o sırada Sovyetler Birliği'nden umulan yardımı alabilmek amacıyla kurulan resmi Türkiye Komünist Partisi kurucuları arasında Tevfik Rüştü (Aras), Mahmud Celal (Bayar), Refik (Koraltan) ve Yunus Nadi (Abalıoğlu)'nun bulunması manidardır. Şaşırtıcıdır.

Biraz önce gördüğümüz gibi, ilk üçü, CHP'ye karşı kurulacak yeni muhalif partinin hazırlıklarında da bir aradadırlar. Celal Bayar ile Koraltan DP'yi kurduktan, onu iktidara taşıdıktan sonra, 1950-60 arasında on yıl boyunca, Türkiye Cumhuriyeti'nin en önemli ilk iki görevini üstlendiler: Bayar Cumhurbaşkanı, Koraltan TBMM Başkanı olarak.

Daha ilginç olan ise 1945'te kuruluş çalışmaları sırasında Koraltan'ın Aras'a "görüşlerin komünistse" diyerek bir daha aralarına gelmemesini istemesidir.

Resmi Türkiye Komünist Partisi'nin dördüncü kurucusuna gelince: 1924'te Cumhuriyet Gazetesi'ni kuran ve yıllarca yöneten, savaş yıllarında Nazi yanlısı, 1945'de gazetesini oğullarına bırakan Yunus Nadi'dir...

Aras, 1920’den sonra uzun süre Mustafa Kemal’in Dışışleri Bakanlığı’nı yaptı: 4 Şubat 1925’ten 11 Kasım 1938’e kesintisiz İnönü ve Bayar hükümetlerinde Dışışleri Bakanlığı’nı üstlendi. 11 Kasım 1938’de görevini Nazi yanlısı almancı Şükrü Saraçoğlu’na bıraktı. Saraçoğlu’nun bu göreve getirilmesi Türkiye’deki Nazi Almanyası’yla etkisiyle koşuttur. Bu koşutluğu bu atama da ispatlıyor.

Aras daha sonra Londra Büyükelçiliği’ne atandı. Bu atama O’nun eğilimine uygundu: Tanınmış bir “İngilizci” olarak, savaş bitimine doğru “demokratikleşme” hareketinde yer alması gelişen süreç içinde neredeyse son derece doğaldı. Ama böylece aynı zamanda ülkedeki iç siyaset sahnesinden de uzaklaştırılmış oluyordu. Bu görev siyasetten emeklilik gibi de yorumlanabilir.

Bu gelişmeler içinde Birinci İcra Vekilleri Heyeti (3 Mayıs 1920-24 Ocak 1921), Dahiliye Umuru Vekili (İçişleri Bakanı) Cami Bey’in (Baykurt, soyadı zaman zaman Baykut biçiminde de yazılıyor) bulunuşu da dikkat çekiyor: Kimi araştırmacı Aras ve Baykurt’un “sosyalist fikirlere eğilimli” olduklarını ileri sürüyorlar. Baykurt’a “Bolşevik yanlısı” diyenler de var. Burada bu iki ismin ayrı zaman dilimlerinde iki parti girişiminde rol almaları ilginç: Siyasete girerek iktidara ulaşmanın yollarını aradıkları ortada. 1920’lerin başında, ve Aras için 1930’larda da, buldukları bu olanağı bir daha elde edemeyecekler.

Refik Koraltan ve Bayar gibi “güvenlik”, “istihbarat” ve emniyetle meşgul isimlerin de bu işlerin içinde olmaları daha bir “polisliye hava” veriyor gelişmelere. Elbette Türkiye Cumhuriyeti tarihinin polisliye gözle “okunmasını” önermiyorum. Ama bu “okuma” ihmal de edilmemeli. Bu konuların biraz daha araştırmaya, derinleştirilmeye gereksinme duydukları da şüphesiz. Kimbilir belki bir gün: Polis ve istihbarat arşivleri açılınca...

Tevfik Rüştü Aras’ı 27 Mayıs 1960 askeri darbesinden sonra Ekrem Alican’ın kurduğu ve eski DP’liler, Kürt siyaset adamları ve 1950’lerde DP’ye muhalefet yapmış kimi üniversite öğretim üyelerini (örneğin Prof. Dr. Cahit Talas ve Prof. Dr. Aydın Yalçın), kapsayan Yeni Türkiye Partisi’nin 1961’deki İstanbul İl Kongresi’nde görüyoruz. Artık yaşlıdır. Yanında ise yıllarca Atatürk’ün her türlü “kirli işlerinin” kotarıcısı Ali Kılıç vardır. Her ikisi de adı geçen partinin delegesidir... İşte siyasi tarihimizin iki siması daha son demlerinde ve yine siyasetin içinde.

Türkiye Cumhuriyeti tarihini inceleyenler, bu konuda araştırma yapanlar, Cumhuriyetin kurucusu iki belirleyici asli unsurunun Ordu ve Polis olduğunu genel olarak, bilerek veya bilmeyerek, isteyerek veya ellerinde olmadan, gözden geçiriyorlar. Görmezlikten geliyorlar. Ya da tabu konular olmaları nedeniyle özel biçimde incelemekten kaçınıyorlar. Oysa bu alanların da aydınlatılmaya

ihtiyaçları var. Hele 1980 ve 1990 sonrasında Polis Teşkilatı'nın devlet yapısı içinde aldığı öneme bakılırsa böyle bir ihtiyaç kendini şiddetle duyumsatıyor.

Yeniden Tevfik Rüştü Aras ile Zekeriya Sertel yakınlığına dönelim isterseniz: Bu iki tarihi şahsiyetin arkadaşlığı gençlik yıllarına iniyor: Tevfik Rüştü, Zekeriya Bey ile Sabiha Hamın'ın evlenmesinde erkek tarafının nikah şahididir. Sertel'lerle dostluğu 1920'lerin Ankara'lı yıllarında da sürüyor...

Sertel, Basın-Yayın Genel Müdürlüğü yaptıktan, eşi Sabiha Sertel ile birlikte değişik gazete ve dergiler çıkarttıktan sonra, 1938'de Tan gazetesinin yönetimini aldı.

Tan gazetesi, daha önce, 1930'ların ortasında, "Özel girişimi savunan İş Bankası'nın parasal desteğiyle Ali Naci Karacan tarafından" yayın hayatına girmişti. Tan'da nöbet değişikliğine birkaç yıl sonra gidildi: "Uzun bir sessizlikten sonra Atatürk tarafından gazetecilik yaşamına dönmesine izin verilen Ahmet Emin Yalman'a 'bağımsız' kalarak yansız eleştirilerde bulunması koşuluyla Tan'ın devri uygun görüldü. Yalman, Zekeriya Sertel ve Halil Lütfü Dördüncü ile bir ortaklık kurarak, 1 Ağustos 1936'da Tan'ı yeni bir görünümle çıkardı. Ancak Yalman'ın bir yazısı nedeniyle gazetenin 1938'de üç ay kapatılması, ortakların uzlaşmazlığa düşmesiyle ve Yalman'ın gazeteden ayrılmasıyla sonuçlandı. Tan, üç ay sonra, bu kez Zekeriya ve Sabiha Sertel'in yönetiminde basın dünyasına döndü."

Ahmet Emin Yalman ise Vatan'da başyazarlığa başlayacak. Ama Sertel'leri asla affetmeyecek.

Görüldüğü gibi o günlerin basın dünyasının önemli isimleri birbirlerini iyi tanıyorlardı ve Sertel'lerle ilişkileri kim kez on yıllardan beri sürüyordu. Bu Aras için olduğu gibi, Yalman için de geçerlidir. Bu ilişkiler içinde dostluk yanında çekememezlikler, kıskançlıklar, atışmalar da vardı.

Hemen kuruluşundan itibaren, ve hele Zekeriya Sertel ile Sabiha Sertel'in yönetimine geçmesinden başlayarak, Tan, kurucuları, makaleleri ve takındıkları tavır diğer gazetelerin, bu gazetelerin başyazarlarının ve köşe yazarlarının sürekli ve düzenli eleştirilerine hedef oldu. Hele Sabiha Sertel. Sabiha Sertel'e yönelik yazısal ve sözsel saldırılar ve eleştiriler seksist ve dışlamacı yönleriyle son derece ilkel ve akıl almaz derecede aşağılıktır.

İşte, 1940'lı yılların ortasında, bizi burada özel olarak ilgilendiren Tan gazetesinin başında Zekeriya ve Sabiha Sertel'i buluyoruz. Ortakları ise basın dünyasının tanınan ismi Halil Lütfü Dördüncü'dür.

Yazarları ve çalışanları arasında adı “komüniste” çıkmış veya çıkarılmış, TKP üyesi olmaktan tutuklanmış, hapis yatmış birkaç yazar, şair ve gazeteci de vardır.

Tan yeni yüzüyle kısa zamanda ilgi odağı oluyor, o günlerin en gözde günlük gazetesi konumunu alıyor.

O günlerde Tan tiraj bakımından ikinci sıradadır. Türkiye’nin ikinci büyük gazetesidir: Güvenilir rakamlara göre, o yıllarda Cumhuriyet’in tirajı 15 ile 16 bin arasındadır. Tan’ınki 10 ile 12 bin arasında. 20 Bin diye yazanlar da var.

Tan’ın ve Sertel’lerin başarısı karşısında diğer gazetelerin, başyazarlarının, gazetecilerinin kıskançlık derecesi yukarılara doğru sığıyor. O zamana kadar kendilerini dev aynasında, basın dünyasının taaa yukarı, çok yukarı tepesinde gören Ahmet Emin Yalman’lar, Hüseyin Cahit Yalçın’lar, Yunus Nadi’ler sarsılıyorlar. Renk vermemeye çabılıyorlar, fakat fırsat çıkınca, fırsat çıkmasa bile bir bahane bularak, Sertel’lere, ama bilhassa Sabiha Sertel’e, yükleniyorlar. Bu konuda hükümetin veya CHP yönetiminin özel emir vemesine pardon rica etmesine bile gerek kalmıyor. Kimi başyazar biraz nazlanmıyor da değil hani, ama sonuçta isteneni efendi efendi yazıyor. Hüseyin Cahit Yalçın gibi başyazarlığı başkomutanlıkla karıştırıp saldırı emri verenler de var allette. Peyami Sefa’yı da saymalı mı? Önce Abidin Dino’ya danışmam lazım. Abidin’in gençlik arkadaşı Peyami için yazdığı makaleyi hâlâ okumadıysanız bugün tam sırasıdır. Tavsiye ederim. Hele bilhassa yağmur yağıyorsa. Yağmasa da!

Sertel’lerse savaş sonrasında şekilleşmeye başlayan yeni dünya kamplaşmasında, TC’nin SSCB ile dost kalmasını savunuyor, Sabiha Sertel SSCB’ye hayranlığını saklamıyor.

CHP içinde muhalefet başlayınca, barışın kazanılması, ülkeye demokrasi getirilmesi amaçları ve umutlarıyla, Zekeriya Sertel, Tevfik Rüştü Aras aracılığıyla “Dörtler” ile ilişki kurdu. İlişki isteği “Dörtler”den de gelmiş olabilir. Çünkü onlar da o sıralar basının desteğine ihtiyaç duyuyorlardı. Dahası Celal Bayar’lar ve Sertel’ler zaman zaman İstanbul’da görüşüyorlardı da. Moda’da toplumsal, ailesel ilişkiler demeti içinde. Siyaset te mutlaka eksik olmuyordu.

Her neyse sonuçta neredeyse resmi görüşmeler için ilişki kuruldu. Bu çerçevede Zekeriya Sertel de bilhassa eşi aracılığıyla “Dörtler” takımı ile TKP’ye yakın veya TKP’li ve o sırada “İleri Demokrat Cephe” adıyla geniş demokratik bir cephe oluşturmak isteyen yönetici ve militanlar arasında “aracıdır”. Zekeriya Sertel, eşi Sabiha Sertel’in isteği üzerine veya birlikte aldıkları ve büyük olasılıkla TKP’nin bilgisi içinde ve kararlarına uygun olarak, DP’nin gelecekteki kurucularıyla görüşüyordu.

Nitekim Zekeriya Sertel, Hatırladıklarım isimli anı kitabında (Gözlem Yayınları, İstanbul, 1977) bu konuya değiniyor:

“Sabiha’nın amacı özgürlük ve demokrasi davasında bir ortak cephe kurmaktı.”

Bugün, o yıllarda TKP’li oluşu artık tartışılmayan Sabiha Sertel’in TKP hedeflerine koşut faaliyet yürütmesi şaşırtıcı değil. Zekeriya Sertel o yıllarda TKP’li değildi. Ama Türkiye’yi terketmelerinden sonra TKP üyesi olduğu söylenebilir. Fransa’daki ve SSCB’deki yıllarında TKP’nin bugün artık bilinen, yayınlanmış kitaplarla ve toplu fotoğraflarla ispatlı, toplantılarında ikisi de yer alıyor, ikisini de görebiliyoruz.

1945’de TKP yönetiminde “ortak cephe” ya da kimi kaynaklarda belirtildiği biçimiyle “tek cephe” faaliyetinin yasal ve açık alana geçirilmesi için bazı hazırlıklar yapıldığını biliyoruz. Bu amaçla, CHP içi muhalefet, gelecekteki DP kurucuları, Celal Bayar, Adnan Menderes ve diğerleriyle ilişkiye geçilmiştir. Bu faaliyetler çerçevesinde Sabiha Sertel ve eşi Zekeriya Sertel belli roller oynadılar. Tan gazetesi de bu amaçla yöneltildi.

Buraya kadar gördüklerimiz, CHP içindeki muhaliflerin hedefleriyle TKP’nin savaş sonunda vardığı ilkeler arasındaki koşutluğu ispatlıyor: Biraz önce vurguladığım gibi, siyasi parti, dernek ve sendika kurulmasında özgürlük, basın-yayın serbestisi, düşünce, söz ve yazı özgürlüğü, toplantı, miting ve gösteri özgürlüğü... konularında bu takımlar birbirine yakın duruyordu.

CHP’ye gelince, onun konumu gariptir:

“Çok partili demokrasi”ye geçip geçmemekte sanki kesin karar vermemiştir, verememiştir. Bazen bu yönde bir adım atıyor. Sonra attığı adımı geri çekiyordu. Ya da hiç de aynı yönde olmayan ve daha çok tek parti yönetiminin verdiği geleneksel ve kalıplaşmış alışkanlıkları içinde kalan işler yapıyordu.

CHP tedirgindi. İsmet İnönü tedirgindi. CHP ve “Milli Şef” iktidarı yitirmekten çekiniyorlardı. Emniyet, istihbarat ağları, siyasi polis gelişmeleri izliyor, iktidar yetkililerini bilgilendiriyorlardı. Bunlar yetmiyordu ve tedirginlik sürüyordu. CHP ve Cumhurbaşkanı iktidarı yitirmemek, hep kendi ellerinde tutmak için herşeye hazırdı. Ama tedirginlik sürüyordu. Zaman geçiyordu.

YIL 1945

4 Aralıktaki barbarlığı anlayabilmek, derinliğine irdelleyebilmek için 1945 yılının başından beri olup bitenleri tarihi sıralamasıyla gözden geçirmeliyiz. Kimi bölümlerde yineleme pahasına böyle yapmamızın daha yararlı olacağına inanıyorum:

Yalta Konferansı'nda alınan karar uyarınca Birleşmiş Milletler'e üye olabilmek için 1 Mart 1945 tarihine kadar Almanya ve Japonya'ya savaş ilan edilmesi gerekiyordu. Türkiye, bu karara uyarak, 23 Şubat 1945'te bu iki devlete savaş ilan etti, ve aynı gün Amerika ile askeri yardım antlaşması imzaladı. Böylece Müttefikler yanında yerini aldı.

25 Şubatta TC, Birleşmiş Milletler Paktı'nı imzaladı.

Bu gelişmeler basın dünyasına da yansıdı: CHP resmi yayın organı Ulus gazetesi, Vatan ve hatta savaş öncesi ve sırasında nazi Almanya'nın kayıtsız şartsız savunucusu rolünü oynayan Cumhuriyet bir günde ve aniden demokrasi havarisi kesildiler. Hayret! Ama olsun buna da şükür!

15 MART: ANT ÇIKIYOR

1930'ların ve 1940'ların sosyalist, komünist ve ilerici genç yazarları, aydınları ve gazetecileri yeni bir dergi ile bu alanda bir deneme daha yapmak için 15 Mart 1945'te Ant dergisini yayınladılar.

On beş günlük “düşün ve sanat” dergisi olarak nitelenen derginin “imtiyaz sahibi” Hakkı Bigeç, “neşriyat müdürü” Ulviye Uysal'dır. Yazarları arasında birçok tanınmış isim bulunuyor:

İlhan Başgöz, Behice Boran, Nusret Hızır, Adnan Cemgil, Muvafak Şeref, Hüsamettin Bozok, Kemal Bilbaşar, Niyazi Berkes, Enver Gökçe, Necati Cumali, Arif Barikat (Damar), İlhan Berk...

Kimi kaynak Ant'ın TKP'nin emriyle Zeki Baştımar yönetiminde, “gençlik hareketinin yayın organı olarak” yayınlandığını ileri sürüyor.

CHP iktidarının şüpheyle baktığı dergi halk edebiyatına ilişkin özgün araştırmalar, öykü ve şiirler yayınladı. 10 Sayı yayımlandıktan sonra Ağustos 1945'te yayınına son verdi.

19 MART: SSCB NOTASI

TC “Hür Dünya” ile ilişkilerini pekiştirmenin yollarını ararken kuzey komşusu ile arası açıldı:

Çünkü 19 Mart 1945’te, SSCB, Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk yıllarında, tam tarihiyle 17 Aralık 1925’de imzaladığı “Dostluk ve tarafsızlık Paktı”nı bozduğunu açıklamış, ilişkilerin gözden geçirilmesini ve özellikle Boğazlar’dan geçiş konusunda kendisine kolaylıklar tanınmasını TC’ye verdiği bir notayla istemişti.

Böylesi sert, çok afedersiniz hotzotcu girişim iki devlet arasındaki ilişkilerde gerginliğe yol açtı.

Oysa daha birkaç ay önce, 1 Kasım 1944’te, İsmet İnönü TBMM’nin açılış nutkunda şunları söylemişti: “Büyük komşumuz Sovyet İttihadı (Sovyetler Birliği) ile münasebetlerimiz, yürürlüğünü karşılıklı olarak tanıdığımız ileri muahedelerin hükümleri içinde ve dost mahiyettedir.”

Sovyet notası ve yetkililerinin, yöneticilerinin TC temsilcilerine karşı takındıkları tavır Türkiye’de ve yöneticilerde tedirginlik yarattı.

Hele aynı günlerde SSCB’nin desteklediği Yunanistan Komünist Partisi gerillaları veya ordusu Yunanistan’da iktidarı almak için savaşıyor. İran’da SSCB’nin teşvikiyle ve 1941’den beri işgal ettiği kuzey ve kuzeybatıdaki bölgelerde Azerbaycan Halk Cumhuriyeti’nin ve Mahabad Kürt Cumhuriyeti’nin kuruluşlarını ilan etmeleri üzerine İran’daki siyasi ortamın istikrarsızlığı daha artmışken. İran Komünist Partisi TUDEH’in Azerbaycan Demokratik Partisi ismini alıp Azerbaycan Halk Cumhuriyeti’ni yönetmesi ve liderlerinin oynadığı rol herhalde o günlerde Türkiye Cumhuriyeti yöneticilerince izleniyordu. Biliniyordu.

İran’daki siyasi belirsizlik 1946’da SSCB’nin kuzey ve kuzeybatıdan, İngiltere ve ABD güçlerinin ülkenin güneyinden çekilmesi ve işgale son vermelerine kadar sürdü... Yunanistan iç savaşı ise 1947’ye kadar.

Bütün bunlar Türkiye’nin kapı komşularında ve sınırlarına bitişik coğrafyalarda oluyordu. Tan, Yeni Dünya, La Turquie dışındaki günlük gazeteler İran ve Yunanistan meselelerine hükümet açısından bakarak düzenli haberlerle kimi zaman epey genişçe ve birinci sayfadan neredeyse her gün yer ayırıyorlardı. Kızım sana söylüyorum gelinim sen anla türünden. Birkaç örneğini göreceğiz. Bu tür haberlerin Tan’a saldırı hazırlıkları zaman diliminde arttığını da saptamak olanağı bulacağız. Giderek artırılarak.

Tan, Yeni Dünya ve La Turquie de bu konulara değiniyordu ama biraz farklı bir biçimde. Birkaç örneğini aşağıda vereceğm.

Türkiye’de yöneticiler en başta Cumhurbaşkanı SSCB’nin işgale kalkabileceği konusunda ciddi kuşkular taşıyordu ve “Saldırırlarsa vuruşuruz, çarpışırız” diyorlardı. Durum kiritikti.

SSCB ile karşılıklı notalar dönem boyu sürdü. Basında ve kamuoyunda SSCB ve “komünizm”, SSCB, “Rus/Moskof” ve Komünizm karşıtlığı hatta apaçık düşmanlığı yeni boyutlar kazandı... SSCB, “komünizm”, Rus ve “Moskof” korkusu ve düşmanlığı başını alıp gitti...

Devlet ve Parti’si bu meseleyi emrindeki radyolar, gazeteler ve her türlü araç gereçle körükledi.

NİSAN-MAYIS

Nisan 1945’te Türkiye Cumhuriyeti, San Fransisco Konferansı’na katıldı ve siyasette “liberalleşmenin ilk belirtilerini” verdi. Artık tek parti yönetimini aynen sürdürmek mümkün değildi.

Nitekim İnönü, 19 Mayıs 1945’teki nutkunda bu konuya değindi ve “Demokrasi yolunda ilerleneceğini” ihtiyatlı bir dille açıkladı.

Bunun üzerine o günlerde bu konuda gösterilen çabalara yeşil ışık yaktığı sonucuna ulaşıldı. İyi hoş ta kurulacak “çok partili rejim” sola, sol partilere de açık olacak mıydı?

4 HAZİRAN: EMNİYET’TEN RAPOR VAR!

Olmayacaktı. TKP’nin arzuladığı “Cephe” gerçekleştirilemeyecekti. CHP içindeki muhaliflerle Tan gazetesi sorumlularının ortaklaşa çalışmaları Emniyet radarlarına takılmıştı. Devlet izliyordu. Nitekim Emniyet Genel Müdürlüğü’nün İçişleri Bakanlığı’na gönderdiği 4 Haziran 1945 tarihli “Rapor”u bunu ve sorunları şöyle yansıtıyor:

DP’nin gelecekteki “kurucularının son haftalar içinde Tan matbaasında sürekli toplantılar yaparak partinin program esaslarını hazırladıkları ve toplantıda Dr. T. Rüştü Aras, Dr. Adnan Adıvar, M. Z. Sertel, S. Sertel, Sadrettin Celal, Esat Adil ile isimleri öğrenilememiş olan bazı zevatın iştirak ettikleri haber verilmektedir. Tan muharrirlerinden ve Anadolu Ajansı memurlarından Hikmet Bil’in almış olduğu bir gazete imtiyazını parti adına kullanacakları ve Tan matbaasında ikinci bir gazete neşredecekleri öğrenilmiştir. Diğer taraftan eski Yarın gazetesi sahibi

Arif Oruç'un da günlük bir gazete çıkarmak için Tasvir matbaasından izahat istediği haberi alınmıştır.”

İçişleri Bakanı Hilmi Uran aynı gün Başbakan Şükrü Saraçoğlu'na “ikinci bir parti kurmak üzere Dr. T. R. Aras, Dr. Adnan Adıvar, M. Zekeriya Sertel, Sabiha S., Sabahattin (doğrusu Sadrettin olmalı. MŞG) Celal ve Esat Adil'in toplantı yaptıklarını” bildiriyor.

“Cumhuriyet Arşivi”, 3010/79/524/18 kodlu bu “Rapor”u, Korkmaz Alemdar künyesini kaynakçada verdiğim, bu konuda yazılmış en iyi, en yetkin makalelerden biri olan çalışmasında sunuyor (s. 27, dipnot 18). Bu konuda başka belgeler ve bilgiler bulundukça meseleyi daha ayrıntılı bir biçimde öğrenmek olanağımız olacak mutlaka. Genel çizgilerde değişiklik beklememeliyiz, ama ayrıntılarda, aktörlerde ve her aktörün oynadığı rolde yeni şeyler öğrenebiliriz.

7 HAZİRAN: “DÖRTLÜ TAKRİR” (“DÖRTLÜ ÖNERGE”)

Haziran ayı içinde “Rapor”da belirtilen “ikinci partinin” kuruluşu konusunda CHP içinde de gelişmelere tanık oluyoruz:

Adları “Dörtler”e çıkan DP'nin gelecekteki kurucuları Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan, CHP milletvekili olarak CHP'yi içeriden değiştirmek ve bu suretle ülkeye “demokrasinin gelmesini” sağlamak umuduyla, 7 Haziran 1945'de CHP'nin TBMM Parti Grup Başkanlığı'na bir önerge sundular: “Dörtlü Takrir” siyasi tarihimize böyle girdi.

Demokrat Parti'nin kuruluşuna giden yolda en önemli belge olarak kabul edilen “Dörtlü Takrir”de, Anayasaya hakim olan “demokratik ruhu bugünkü siyasi hayat ve teşkilatımızda kuvvetle tecelli ettirmek zamanı geldiği” belirtiliyordu.

Dörtler, bu amacın gerçekleştirilebilmesi için düşüncelerini, önerilerini şöyle sıralıyordu:

“1- Milli hakimiyetin en tabii ve aynı zamanda dayanağı olan Meclis murakabesini (denetimini) Anayasamızın yalnız şekline değil, ruhuna da tamamiyle uygun olarak tecellisini sağlayacak tedbirlerin aranması.

2- Yurttaşların siyasi hak ve hürriyetlerini daha ilk Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'muzun gerektirdiği genişlikte kullanabilmeleri imkanlarının sağlanması.

3- Bütün parti çalışmalarının yukarıdaki esaslara tamamiyle uygun bir şekilde yeni baştan tanzimi.”

Takrirde ayrıca, İsmet İnönü'nün “siyaset ve fikir hayatımızda demokrasi prensiplerinin daha geniş ölçüde hüküm süreceği”ni açıkladığı 19 Mayıs 1945 tarihli nutku için de “teklifimizin vakitsiz ve yersiz olmadığı hakkındaki inancımızı büsbütün kuvvetlendirmiştir” deniliyordu.

CHP Meclis Grubu, 12 Haziran 1945 günü, 7 saat süren gizli bir toplantıdan sonra, “takriri”, mevcut kanunların değişmesine yol açacak bu gibi tekliflerin ancak Millet Meclisi'nde görüşülebileceği gerekçesiyle usul bakımından reddetti.

İnönü'nün daha çok demokrasi vaadiyle uyum içinde bulunan bu takririn reddedilmesinin bir muhalefet partisinin kurulmasını teşvik amacına yönelik olduğu öne sürülmüştür.

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün, Dörtleri kastederek, “bunu parti içinde yapmasınlar, çıksınlar karşımıza geçsinler, teşkilatlarını kursunlar ve ayrı bir parti olarak mücadeleye girişsinler” demiş olması da böyle bir yorumu desteklemektedir.

17 HAZİRAN: ARA SEÇİMLER, DEMOKASİ Mİ? DEĞİL Mİ?

CHP, “çok partili demokrasi” konusundaki iyi niyetini kanıtlamak için, 17 Haziran 1945 ara seçimlerinde TC'nin kuruluşundan beri varolan alışkanlıklarını değiştirdi: Parti'nin bizzat aday göstermeyeceğini, seçimlerin tamamen serbest yapılacağını açıkladı.

Bunun üzerine İstanbul, İzmit, Çorum, Zonguldak, Sivas, Burdur illerinin boş olan milletvekilleri için yapılacak ara seçimlere epey aday katıldı. İşte birkaç örnek:

Zonguldak'da bir koltuk için 21 aday gösterildi, İstanbul'da 90'dan çok.

Adaylar değişik mesleklerdendi: Örneğin Zonguldak'taki adaylardan ikisi mühendis, biri Havza'nın eski işçilerinden Muzaffer Birtürk, biri Amele Birliği eski müdürü (Başkanı) ve CHP il merkezi katibi Cavit Arcak, biri “Zonguldak fabrikacılarından Osman”dır. (14 ve 16 Haziran 1945 tarihli Ulus gazetelerinden akarıyorum.)

İstanbul adayları arasında da işçilere ve diğer meslek temsilcilerine rastlıyoruz: Kırıkkale atölye şefi Fevzi Işık, Haliç Havuzlar Fabrikası kontrolörü ve amatör pehlivanlardan Yusuf Akman, Sosyal Demokrat Fırkası eski başkanı Cemil Alpay (o günlerin tarihi siyasi yüzlerinden ama hiç eskimeyenler takımından), aynı partinin kurucularından olduğunu savunan Fuat Şükrü Dilbilen, Çimento Fabrikasından Cemil Özdil, Demiryollarından Ahmet Sirer Vardar, Şoförler

Cemiyeti Başkanı Senihi Yürüten (Renkli bir şahsiyet, seçimlerin değişmez adaylarından: Seçilene kadar hemen hemen her seçimde aday oldu.), İstanbul Liman İşletmesi eski müdürü ve bu nedenle adı “Limancı”ya çıkmış ünlü Ahmed Hamdi Başar (Yukarıda sözünü ettiğim gibi DP’nin tüzük ve program hazırlığına katılan ama önerileri beğenilmeyen kişi)...

Kocaeli’nin 25 adayından biri Kağıt Fabrikası matbaa teknisyeni Şefik Ergürebüz’dür. Çorum’da ise atölye ustası İhsan Koç’u buluyoruz.

Adayların çokluğu ve değişik mesleklerden olmaları seçimlere ilginin derecesini göstermesi bakımından önemli. Seçimler vesilesiyle adaylar yeni istekler öne sürmek için de fırsat buldular.

Savaş yıllarında çok zor çalışma ve yaşam koşullarında çile dolduran işçilerin seçimlere ilgisi özel olarak dikkat çekiyor.

Kimi aday seçim beyannamesinde başka siyasi partilerin kurulmasını istedi.

Sadece ikinci seçmenlerin katıldığı iki dereceli seçimlere, CHP aday göstermese bile, ikinci seçmenler yine bildiklerine yani CHP’li adaylara oy verdiler. Bu arada kimi işçi bir veya iki oy alabildi. (Daha çok bilgi için İşçiler Örgütleniyor 1939-1950 başlıklı kitabıma bakılabilir: s. 174-177.)

Tarihi açıdan bu seçimler demokrasiye alışmanın ilk adımıdır. Ancak bunun bir dış manzara ve aday olacakları izleme, denetleme, görme için kullanılmış olması olasılığı da var. CHP’nin “halkın demokrasi açısından olgunluğunu” ölçmek istemiş olması da mümkün.

Bu ve benzeri girişimler yöneticilerin “çok partili demokrasi”ye geçip geçmemekte kesin karar vermeleri açısından bir ölçü oldu. Kimi kaynak İnönü’nün 1946’da bile bu konuda kesin karar veremediğinin işaretlerine dikkat çekiyor. Örneğin Metin Toker, Tek Parti isimli çalışmasında (s. 128), İnönü’nün “çok partili politika denemesi ülkeyi anarşiye götürecekse bundan vazgeçeceğini, bildirdiğini” yazıyor.

7 TEMMUZ: “KUZU PARTİSİ”

Bu gelişmeleri izleyen günlerde, Nuri Demirağ, 7 Temmuz 1945’de, Milli Kalkınma Partisi (MKP) adıyla bir parti kurmak üzere İstanbul’da Vilayete başvurdu. Yıllardan beri ilk kez Türkiye Cumhuriyeti yurttaşı bir insan parti kurmak için işe girişiyordu.

Nuri Demirağ tanınmayan biri değildi:

O yıllarda Türkiye’nin en zengin birkaç isminden biridir. “İrkçı ve turancı”ları parasal yönden desteklediği bilinen iki kişiden biridir. Öbür kişi Enver Paşa’nın küçük kardeşi Nuri Paşa’dır (Nuri Killigil). Nuri Killigil ile Nuri Demirağ da birbirini iyi tanıyan iki arkadaştır. Bu parti ırkçı ve turancıların yasal partileşme girişimi midir? Bilimsel ve ciddi araştırmalara gereksinme var, bu tür sorulara kesinlikle yanıt verebilmek için.

Bildiklerimiz şunlardır: Partinin kurucuları arasında Nuri Demirağ yanında şu isimler bulunuyor: Hüseyin Avni Ulaş ve Cevat Rıfat Atıhan.

Nuri Demirağ, TBMM binasının yapımı ile Sivas-Erzurum demiryolunun da müteahhitliğini üstlenmiş, savaş yıllarının oluşturduğu koşullarda servet sahibi olmuş zengin bir işadamıdır. İlginç bir kişilik olduğunu söyleyen ve yazanlar var: O günlerde İstanbul’daki evinin bahçesinde gazetecilere sık sık kuzu ziyafetleri vermesiyle dikkat çekti. Bu nedenle partisine “Kuzu Partisi” lakabı takıldı.

(Nuri Demirağ, 1954 seçimlerinde Demokrat Parti listesinden bağımsız milletvekili olarak TBMM’ye girdi. Milli Kalkınma Partisi 1958’de kapandı.)

1945 Temmuz’unda parti kurmak için ilk başvuruyu yapan Nuri Demirağ ülke içinde “çok partili demokrasi” meraklısı bulunduğunu göstermesi açısından dikkat çekiciydi. Ancak bu başvuru birkaç ay boyunca tek başına kaldı.

İçişleri Bakanlığı partinin kuruluşunun kabulü konusunda yanıtını hemen vermedi. Bu elbette o zaman bu tür işleri pek iyi bilmeyenlerde soru işaretleri doğurdu. 1945 yaz aylarında CHP’nin “demokrasi merakı” herkeste umut yaratacak özellikte değildi. Tek Parti’ye güvenilemiyordu. Dahası 1930’daki Serbest Fırka deneyimi birçok siyaset meraklısında tatsız anılar bırakmıştı.

Kimi gözlemci, o günlerde ciddi müttefik arayışındaki CHP’nin İngiltere ve ABD’ye hoş görünmek için “çok partili demokrasiye” doğru adımlar atmak istediğini ileri sürüyor. CHP bu iki devlet öncülüğünde kurulması planlanan, kurulduğu veya kurulacağı söylenen “hür dünya”da yerini almak istiyordu. Özellikle kartların yeniden dağıtıldığı savaş sonrasında “tek başına kalmamak” için cabalıyordu. Savaş yıllarında Nazi Almanya’sı ile sıkı ilişkileri, ona yaptığı

yardımlar, sürekli ve düzenli krom satışı ve benzeri kolaylıklar sonucu böyle bir “dünyadan” dışlanmamak için...

Ve bilhassa SSCB ile tek başına karşıya karşıya kalmamak istediğinden. CHP iktidarı müttefik arıyordu.

CHP ve ona yakın gazeteler ile gazeteciler, bu alanda atılan adımların yurtdışındaki gelişmelere bağlı olmadığını belirtmek için özel bir özen gösteriyorlardı. Öylesine bir özen ki tam anlattıklarının tersini anlamamıza yardımcı olan...

22 TEMMUZ: FALİH RIFKI ATAY YAZIYOR, ULUS'TA

İşte Mayıs 1945’den itibaren iç ama öncelikle dış etkenler altında gözlemlenen siyasal değişimleri yansıtmaması bakımından dönemin ünlü ve etkili kalemlerinden CHP resmi yayın organı Ulus gazetesi başyazarı ve CHP milletvekili Falih Rıfkı Atay’ın 22 Temmuz 1945 tarihli Ulus’taki “Türkiye’de demokrasinin tekamülü” başlıklı başyazısından bir bölümü aynen aktarıyorum:

“CHP’yi kurmuş olanlar, hiçbir zaman, tek partili bir diktatorya rejimi düşünmemişlerdir. Bunu istememişlerdir, bir garplı (batılı) demokrasi rejimini geliştirmek amacını gütmüşlerdir. İkinci bir parti için ne zaman denemeler ve teşebbüsler olmuşsa Anayasaya aykırı olmadığı için, bunu hoş görmüşlerdir. Eğer bu denemeler ve teşebbüsler muvaffak olmamışsa, bunun kusuru CHP’de değildir. (...) Sadece inkılabı ve milli varlığı savunma kaygılarından doğan geçici engeller kalkacaktır. Bu memlekette de partiler kurulacaktır ve basın yalnız bağımsız mahkemeler tarafından tatbik olunan kanuna karşı sorumlu olacaktır.

Türk demokrasisinin bu tabii tekamülünü ve onda garplı bir demokrasinin bütün gereklerini yerine getirecek şartların olgunlaşmış olmasını en başta biz, CHP’den olanlar, sevinçle karşılıyoruz. Kimsenin zoru altında veya kimseye hoş görünmek için rejim değiştirmiyoruz veya tadil etmiyoruz: Demokrasimiz tekamülünü takip etmektedir. (...)

Vatandaşları şahıslar ve şahsi hırslar etrafında bir parçalanmaya değil, açık fikirlerden ve prensiplerden yoğrulmuş parti programları arasında saflarını seçmeğe davet etmek muhalefet mi ısmarlamaktır? Yoksa Türk Demokrasinin selametini mi aramaktır? Gene aynı selamet bakımından bağımsız mahkemeler tarafından tatbik edilecek iyi bir basın yayın kanunu lazım değil midir?”

31 TEMMUZ: “İLERİ DEMOKRAT CEPHE”

Siyaset sahnesinde TKP de kendi amaçları yönünde yeni adımlar atıyor: Bunlardan biri, 31 Temmuz 1945’de, TKP öncülüğünde “İleri Demokrat Cephe”nin (İDC) gizli olarak kurulmasıdır. İDC, programını üyelerine dağıtmış, bu çerçeve içinde çabalarına başlamıştır.

İDC’nin yöneticileri: Şefik Hüsnü Deymer, Hüsamettin Özdoğu, Nail V. Çakırhan, Ahmet Furuncu (Dede Ahmet), Celal Zühtü Benneci’dir. Bunlardan Nail V. Çakırhan Tan yazlarından, emekçilerinden biridir. Tan baskını sırasında canını zor kurtarmıştır. Göreceğiz.

İDC Programı’nın 5. maddesi dernekler ve siyasi partilerin kurulmasının tamamiyle serbest olmasını; 6. maddesi toplantı, miting, gösteri düzenlenmesi özgürlüğünün kayıtsız, şartsız tanınmasını; 8. maddesi tüm çalışanlara sendika hakkı verilmesini öngörmektedir.

Böylece, daha önce TKP bünyesi içine yapılan çalışmalar, 1945’te TKP yönetiminde “İleri Demokrat Cephe” faaliyetine bürünüyor ve faaliyetlerin yasal alana geçirilmesi için hazırlıklar yapıyordu. DP’nin gelecek kurucularıyla geliştirilen ilişkiler demetini bu bağlamda değerlendirmek de mümkün.

Savaşın bitiş saatinin çalmasıyla TKP faaliyetleri basın ve yayın dünyasında da kendini biraz daha açık bir biçimde gösterdi: TKP’ye yakın isimler dergi ve gazete yayınlamaya başladılar. Kimi günlük gazetede düzenli makaleler yazdılar. Parti’nin yukarıda gördüğümüz genel yaklaşımlarına koşut olarak, yasal alana çıkmak, açık siyaset yapmak, özgürce dernek ve sendika kurmak ve işçilerin korunmasına yönelik hakların tanınması için çalıştılar.

5 EYLÜL: “KUZU PARTİSİ”NE İZİN ÇIKTI

Zaman geçti, Hükümet parti kurma konusunda olumlu yeni bir adım attı : Epey beklentiden sonra nihayet 5 Eylül 1945’de Başbakan Şükrü Saraçoğlu, Milli Kalkınma Partisi’nin (MKP) kurulmasına izin verildiğini bizzat açıkladı. Aynı demecinde tek dereceli (bugün daha çok genel seçim dediğimiz, yani seçmen koşullarına sahip bütün vatandaşların oy kullandığı) seçim, üniversite özerkliği ve antidemokratik yasaların değiştirilmesi konularında hükümetin olumlu yaklaşımını da açıkladı.

Hükümetin olumlu adımlar atılacağı vaatleri yanında, CHP’nin Eylül ayı içinde muhalif milletvekillerine takındığı olumsuz tavır çelişkilidir. Ancak bunun altında taktik nedenler yatıyordu. CHP yönetimi artık iç muhalefet yapanların partiden

çıkmasını/çıkarılmasını ve o çok beklenen “ikinci partinin” kurulmasını istiyordu. İkinci bir partiye acil ihtiyaç vardı.

EYLÜL: MUHALİFLER DIŞLANIYOR

1945 yaz ayları ve sonbaharı epey sıcak geçti: 12 Haziran 1945’de CHP Meclis Grubu’nun “Dörtlü Önerge”lerinin reddinden itibaren, Adnan Menderes ve Fuat Köprülü, İstanbul’da yayınlanan Vatan gazetesinden yayılım ateşine başladılar: O günün koşullarında “çok sert olan bir muhalefet çizgisini” izleyen yazılarla. CHP ile iplerin koparılması artık gündemdeydi.

Nitekim CHP’nin tepkisi geçikmedi: 21 Eylül 1945’de her iki milletvekili de CHP’den atıldılar.

22 Eylül 1945 tarihli Ulus gazetesi haberi şöyle veriyor:

“CHP (Haysiyet) Divanı, Aydın milletvekili Adnan Menderes ile Kars Milletvekili Fuat Köprülü’nün hareket ve faaliyetlerini CHP’nin hareket ve faaliyetlerine zıt gördüğünden bu iki milletvekillerinin CHP ile olan ilgilerinin kesilmesine oy birliği ile karar vermiş ve bu karar onanmıştır.” (aynen; alıntılarımı o günkü yazım biçimlerini değiştirmeden aktarıyorum.)

Hemen sonra Refik Koraltan da, arkadaşlarını savunan bir yazı yayınladığı için, partiden ihraç edildi.

Bu gelişmeler üzerine Celal Bayar önce milletvekilliğinden istifa etti, sonra da CHP’den.

Dörtler’in önderi eski başbakan ve bakan Bayar’ın istifa dilekçesini İstanbul’da Moda Deniz Kulübü’nde Zekeriya Sertel ile birlikte kaleme aldığını söyleyenler var. Bu, doğruysa, adı geçenler arasındaki ilişkilerin sıklığını, yoğunluğunu göstermesi açısından önemlidir. Dahası kurulacak partinin ortaklaşa oluşturulmasının söz konusu olduğu savı da bir kez daha doğrulanıyor denilebilir.

Nitekim gelişmeler, bu tarihten sonra “Dörtler” ile Tan gazetesi “ailesi” arasındaki ilişkilerin daha sıklaştığını ispatlıyor.

Zekeriya ve Sabiha Sertel’in kızı Yıldız Sertel, Ardımdaki Yıllar başlıklı kitabında, Bayar ailesiyle görüştiklerini belirtiyor ve şunları ekliyor:

“Celal Bayar’ın veya Moda’lı arkadaşların yatlarıyla, hafta sonu gezintileri bile yapıyordu. Marmara’nın değişik yerlerine gidiliyor, gece yatta geçiriliyordu.” (s. 47).

İşin başında CHP yöneticilerinin amacı, muhalifleri parti dışına iterek kendi başlarının çaresine bakmaya zorlamak, artık zamanı geldiğine inandıkları muhalif partiyi, “ikinci partiyi” onlara ille kurdurtmaktı.

Birkaç hafta sonra bu açıdan son derece önemli bir gelişmeye tanık oluyoruz: Siyasal alanda o döneme kadar tek parti yönetimi sonucu birçok açıdan otoriter, nazi, faşist ve militarist rejimleri çağrıştıran Türkiye Cumhuriyeti siyasi modelini değiştirmek için artık kesin bir adım atıyordu.

1 KASIM: İSMET İNÖNÜ’NÜN NUTKU

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, 1 Kasım 1945’te TBMM’nin açılışı vesilesiyle verdiği söylevde şunları dile getirerek bu adımı atıyordu:

“Bizim tek eksiğimiz, hükümet partisinin karşısında bir parti bulunmamasıdır. Bu yolda, memlekette geçmiş tecrübeler vardır. Hatta iktidarda bulunanlar tarafından teşvik olunarak teşebbüse girişilmiştir. İki defa memlekette çıkan tepkiler karşısında teşebbüsün muvaffak olmaması bir talihsizliktir. Fakat memleketin ihtiyaçları sevgiyle, hürriyet ve demokrasi havasının tabii işlemesi sayesinde, başka siyasi partinin de kurulması mümkün olacaktır. (...)”

Cemiyetler kanununda ve ceza kanunlarında, sözü edilen maddeler 1938 Haziran kanunlarıyla konulmuştur. Diğer bazı kanunlarda da değiştirilecek yerler her zaman bulunabilir. Bu maddelerin iyileştirilmesinde, partiler teşkiline, toplanma ve güvenlik haklarına karşı koyması ihtimali olan hükümler değiştirilmelidir. Bütün bu değişmelerde, memleketin güvenliğine, bünyesine ve ihtiyacına göre doğru ölçüler aranmalı ve bulunmalıdır. Meclis tam bağımsızlık ve huzur içinde kendi vicdani kanaatinin verimi olan doğru ölçüleri kanun şeklinde hükümetin eline vermelidir. Bu ehemmiyetli işlerin tecrübeli ve vatansever ellerinizde iyi ölçülerle kararlaştırılacağını kuvvetle umuyorum.” (Ulus, 2 Kasım 1945)

İnönü söylevinde 1947’de yapılması gereken seçimlerin tek dereceli olacağını, seçimle milletin çoklukla vereceği oylarla gelecek iktidarı tayin edeceğini de belirtmiştir. Seçimler daha sonra 21 Temmuz 1946’ya alındı.

İnönü’nün aşağıda aktardığım sözleriyle CHP’den kopacak bir muhalefet partisinin kurulmasını açıkça teşvik ettiğini kabul edebiliriz:

“Bir siyasal kurul içinde prensipte ve yürütmede arkadaşlarına taraftar olmayanların hizip şeklinde çalışmalarından fazla, bunların kanaatleri ve programları ile açıktan durum almaları, siyasi hayatımızın gelişmesi için daha doğru yol, milletin menfaati ve siyasi olgunluğu için daha yapıcı bir tutumdur.”

Evet açıkca muhaliflerin başka bir parti bünyesinde meydana çıkmaları öneriliyordu. Bu söylev aslında CHP’den ihraç edilenlere “partinizi kurun” çağrısıdır. Böylece birkaç ay önce kurulmasına izin verildiği açıklanan Milli Kalkınma Partisi’nin ciddiye alınmadığını ve CHP karşısında güçlü, ciddi ve biraz da CHP’ye benzeyen başka bir partinin kurulmasına da olanak tanınacağı, izin verileceği açıklanmış oluyordu.

Ancak, daha önce kesin ve açık bir biçimde çözülmesi gereken bir sorun vardı: Bayar ve arkadaşlarının “ilericilerle”, “komünistlerle”, “sosyalistlerle” ilişkisinin “koparılması”. Bunu birazdan göreceğiz.

Şunu da eklemek gerekiyor: İnönü’nün muradının CHP’den atılan ve kopacak milletvekillerinin kuracağı, bir ölçüde CHP vesayetini benimseyecek, bir siyasi parti olduğu anlaşılmaktadır.

Yine aynı biçimde, “partiler teşkiline, toplanma ve güvenlik haklarına karşı koyması ihtimali olan hükümler” değiştirilirken ve “memleketin güvenliğine, bünyesine ve ihtiyacına göre doğru ölçüler aranmalı ve bulunmalıdır” derken, İnönü, girilmesi söz konusu “çok partili demokrasinin” sınırlarını da belirlemektedir.

Sonuç olarak, İnönü, daha işin başında, yıllarca süren tek parti rejimi alışkanlığı ile, CHP güdüm ve denetiminin kabulünü önkoşul olarak ileri sürmekte, sol siyasal örgütlere yaşam hakkı tanınmayacağını dolaylı bir biçimde açıklamaktadır. Sonrası, bunun aynen böyle olduğunu ispatladı.

EKİM-KASIM: YENİ DERGİLER

Ekim 1945’te ve hemen sonrasında dergi yayıncılığı yeni bir ivme kazandı :

9 Ekim 1945’te 1930’ların sonunda yayınlanan, yasaklanan, yeni isimle yeniden yayınlanan, yeniden yasaklanan, S.E.S. (Sanat. Edebiyat. Sosyoloji) tekrar yayın dünyasına döndü : Yine Yusuf Ahıskalı’nın yönetiminde.

Yazarları arasında şu isimler dikkat çekiyor. Rıfat Ilgaz, Suavi Koçer, Nurettin Eşfat takma ismiyle Nazım Hikmet, Orhan Murat Arıburnu, Atillâ İlhan, Aziz Nesin, Şerif Hulusi, Fehmi Yazıcı, Tugrul Tuna...

16 Aralık 1946’da Sıkıyönetim kararıyla kaptılana kadar on sayı yayınlanabildi.

Daha siyasi, daha atılımcı bir dergi olarak Gün dergisi Kasım başında yayınlandı.

3 KASIM: GÜN DERGİSİ ÇIKIYOR

Dönemin sol yayınları arasında Türkiye'ye özgü sosyalizm yanlısı Esat Adil Müstecaplıoğlu'nun çıkardığı Gün'ün özel bir yeri var. Gün, 3 Kasım 1945'te Esat Adil Müstecaplıoğlu yönetiminde, "Haftalık Kültür ve Aktüalite Dergisi" olarak yayınlanmaya başlandı. "Muessisi ve başmuharriri" Esat Adil Müstecaplıoğlu'dur, "imtiyaz sahibi ve neşriyat müdürü" Hasan Tanrıkut. İlk sayıları Tan Matbaasında basılıyor.

İlk sayısında Cami Baykurt'un "Sulh ve terbiye" (üçüncü sayfadaki devamında başlık "Sulh ve hürriyet"e dönmüş; daha sonraki sayılarında da dizgi hataları eksik değil), Esat Adil'in "Kültür Hürriyeti", Hasan Tanrıkut'un "Cumhuriyetimizin XXII inci yıldönümü / Gelecek yılların içtimai ve kültürel bünyemizde daha büyük gelişmelere yol açacağını ummaktayız" başlıklı yazıları birinci sayfada. Sabahattin Ali'nin "Cigara" isimli öyküsü ikinci sayfada. Aynı sayıda Doğan Ruşenay, Aziz Nesin, Lütfiye Güçlü imzaları da görülüyor. Birinci sayfanın sağ dip köşesindeki karikatür Mim Uykusuz'un.

Esat Adil, Adiloğlu, Adil ve E. A. imzalarıyla birkaç sayfada daha yazıyor, daha çok hukuki konulara değiniyor ama el atmadığı alan da bırakmıyor, şiir dahil. Çeviriler de yayınlıyor. "Paris İşçi Üniversitesi Derslerinden" "Etienne Fajon'un Dünya Politikasının Büyük Problemleri" başlıklı eserinin de Esat Adil tarafından çevrildiği ve pek yakında yayınlanacağı duyurusuna sayfa 4'te yer veriliyor. Fransız Komünist Partisi'nin Merkez Komitesi ve Siyasi Büro üyesi ve tanınmış milletvekillerinden Fajon'un 1938'de FKP'nin Yayın Bürosu tarafından okuyucuya sunulan "Les grands problèmes de la politique contemporaine" in türkçeleştirildiğini böylece öğreniyoruz. Aynı sayfada Şolohof'un Mansur Tekin tarafından çevirilen Yurt İçin Öldüler isimli eserinin de pek yakında yayınlanacağı duyuruluyor.

Bu ilk yazar kadrosuna daha sonra şu isimler katıldı: Ahmed Fedai, Cemil Meriç, Cahit Saffet Irgat, Orhan Kemal, Mehmet Kemal, Hüsamettin Özdoğru, Sait Faik, Rıfat Ilgaz, Oktay Akbal, Attilâ İlhan (2. Sayıda yayınladığı "Ağıt" şiiri CHP'nin o yılki "Şiir Yarışması"ndan ikinci olacaktır, birinciliğe layık gösterilmemeis Gün tarafından eleştirilecektir, şairi kutlamayı ihmal etmeden), Rasih Nuri İleri (giderek en çok katkıda bulunanlardan biri olacaktır), Nasri Nihat, Fehmi Yazıcı, Kemal Yalazkan, O. F. Toprak, M. İlhan Berk, Arif Barikat, Sabahattin Batur, Ali Karasu, Mustafa Yahya, Şerif Hulusi ...

İmzasız yazılara da rastlanıyor: Büyük ihtimalle Esat Adil'in imzalamayı unuttuğu makaleleri. E. A. rümuzu yanında A. N., S. F. gibi başkaları da var.

Gün'ün tirajı iki bindir.

Esat Adil, Gün yanında asıl ismiyle veya “Adiloğlu” takma ismiyle Tan’da ve başka yayın organlarında da yazılar yayınlıyordu. Onun kadar çalışkan ve verimli yazar da her zaman ve her yerde bulunmaz sanıyorum. Bravo! Örnek olsun.

Sol yayınlar İstanbul’da, ABC, Berrak ve Esat Adil’in sahibi olduğu Lena gibi kitapevlerinden edinilebiliyordu. Gün’un 29 Kasım 1945 tarihli dördüncü sayısındaki duyurusunda Lena Kitabevi’nin “Beyazıt Meydanı, 102” adresi veriliyor. Tan saldırısından birkaç gün önceki bu sayıda “Matbaa ve idare yerimiz değişmiştir” duyurusunun altında Gün’ün verilen yeni adresi şudur: “Kumbaracı Yokuşu. No: 127. Beyoğlu”.

Saldırından sonra Gün yeniden yayınına ancak 16 Şubat 1946’da başlayabilmiştir: 5. Sayısı ancak o gün yayınlanabilmiştir. Artık Cağaloğlu’ndadır ve Arkadaş Matbaasında basılmaktadır. 23 Şubat 1946 tarihli 6. Sayısında, Esat Adil, “Lûgetçei Adil” sütununda şu iki vurgulamayı yapmaktan ta kendini alamaz.

“ANKARA CADDESİ: Bazı devirlerin fikir ve hürriyet mezarlığı.”

“ÜNİVERSİTE: Henüz sinni rüşde basmamış (reşit yaşına ermemiş) ak saçlılar diyarı.”

KASIM VE ARALIK: YENİ YAYINLAR

Kasım ayında, nazi yanlısı Turkische Post’un kapanmasından sonra Matbaası 95 bin TL’ye satın alınır: Yeni Dünya isimli gazetenin basımı için. Gün dergisinin 17 Kasım 1945 tarihli 3. Sayısındaki duyurusunda Yeni Dünya’nın 25 Kasımda yayınlanacağı şöyle ilan edildi:

“YENİDÜNYA (aynen. MŞG) ileri Demokrat sabah gazetesi hür ve ileri bir Türkiye namına emekçi, yurtsever halk kitlelerinin fikir ve mücadele organıdır. 25 Kasım sabahı YENİ DÜNYA’yı (aynen) mutlaka okuyunuz.”

Yeni Dünya, açıklanmayan ama büyük ihtimalle teknik sorunlar nedeniyle ilk ilan edilen tarhte, 25 Kasımda, yayınlanamadı. Bu nedenle, Gün 29 Kasım 1945 tarihli 4. Sayısında şu duyuray yer verdi:

“YENİ DÜNYA İleri Demokrat Sabah Gazetesi, İLK SAYISI 1 Aralık cumartesi çıkıyor.”

İlk ilanda ve burada “ileri”, o günlerde alışılmış olduğu gibi ilerici anlamında kullanılıyor, “ileri demokrat” ise TKP’nin 31 Temmuzda gizli olarak kurduğu “İleri Demokrat Cephesi” ile ilişkilendirilmek için olabilir (mi?).

Geçikerek te olsa ilk sayısı 1 Aralık 1945'te çıkarılan Yeni Dünya ancak dört gün yayınlanabildi. Gazete ve matbaası 4 Aralık 1945'te saldırıya uğrayacak, tamamen tahrip edilecektir. Göreceğiz.

1945 yaz ve sonbahar aylarında solun lider yayın organı yine Tan gazetesidir. En çok göze batan, en parlak, en çok eleştirilen yazarı ise Sabiha Sertel. Sabiha Sertel ve Tan'a saldırılar bilhassa eylül, ekim ve kasım aylarında o zamana kadar hiç görülmemiş boyutlar almıştır. Cumhuriyet, Vakit, Tanin, Tasvir, Akşam, Yeni Sabah, Ulus ... gazete olarak ne varsa tümü birden, başyazarları, köşe yazarları neleri varsa, hakaretlerle dolu yazılar ve son derece sert, asılsız ve aşağılık yakıştırmalarla Tan'ı ve Sabiha Sertel'i sürekli ateş altında tutmuşlardır. Sabiha Sertel'e layık görülen sıfatlar yüz kızartıcıdır: İşte kimi örnekleri: “Dönme” (Selanik doğumlu olduğu için “dönme” sıfatıyla Sabiha Hanım'ın yahudi olduğu söylenmek isteniyor. Bir tür küfür niyetine. O günlerin önemli başyazarları arasında Selanik doğumlu olanlar az değildi: Ahmet Emin Yalman gibi. Siyaset dünyasında da Selanik doğumlular vardı, hem de en etkili makamlarda.), “Bolşevik Dudu”, “Vatan haini”, “Şuursuz bir Moskov papağanı”, “Bolşevik Müridesi”, “Kalem şirreti”, “Eli maşalı”...

1945'in son ayı yaklaşırken Tan ve Sertel'ler, içte ve dışta, birçok cephede birden çarpışıyordu ve her yönden saldırıya uğruyorlardı:

İçte Cumhurbaşkanı, Hükümet, Tek Parti Devlet Partisi CHP, Başbakan, bakanlar kimi tek tek veya topluca, kimi Kamu İktisadi Teşebbüsü yönetimi ve/veya yöneticileri...

Karaborsacılar, vurguncular, savaş zenginleri, “hacı ağalar”, sermaye sahipleri, toprak ağaları...

Dışarıda İngiltere, ABD ve Almanya. Almanya savaşı yitirince sayılmaz oldu.

“Düşmanlarının” sayısı günden güne artarken Sertel'ler ve “ilericiler” yayın dünyasında yeni bir dergi ve yeni bir günlük gazete ile etkinliklerini sergilemekten çekinmiyorlar:

TAN'DAN GÖRÜŞLER'E

Yukarıda bahsettiğim gibi, H. Lütü Dördüncü ile Zekeriya Sertel'in ortaklığında çıkarılan Tan 1944-1945'de solcuların veya o yıllardaki deyişle “ilericilerin” görüşlerini açıklama organına ve bir anlamda buluşma mekanına da dönüştü. Evet Tan o yıllarda ilericilerinin “kalesi” gibiydi. Tan o yıllarda ilgi çeken, birçok bakımdan son derece modern bir gazetedir.

Tan gazetesi ve matbaası, o dönemde Türkiye'nin Cumhuriyet gazetesinden sonra en büyük, en üstün tekniğine sahip, gazete ve kitap matbaası, mürettiphanesi, makineleri, klişehane ve mücellithanesinden oluşan bir bütündü. Birkaç solcu yayın da burada basılıyordu

Tan'da, savaşın bitimine doğru, düzenli ve sürekli bir biçimde Türkiye'nin de en kısa zamanda demokratik bir rejime kavuşması gerekliliğini savunan, ortaya koyan yazılar yayınlanıyordu. CHP iktidarına, Tek Parti yönetimine muhalefet sıradan bir muhalefet değil bizzat sistemi temeline yönelik sıkı, kararlı, sürekli, geniş çaplı neredeyse her alanı kapsayan bir muhalefetti. Bu alanda da başı Zekeriya Sertel ile eşi Sabiha Sertel çekiyordu. Onları Tefik Rüştü Aras, Esat Adil, Cami Baykurt izliyordu.

Bu sırada Tan gazetesinde demokrat güçlerin isteklerini yansıtan bir seçim programı yayınlandı.

Programda esas olarak, demokratik hakları kısıtlayan bütün kanunların kaldırılması ve ülkede demokratik bir rejimin kurulması isteniyordu. Programda ele alınan meseleler özetle şunlardı:

“Yarım kalan Kemalist devrimi bugün ancak, memleketin temel güçleri olan işçiler, köylüler, yani emekçi Türk halkı tamamlayabilir. Bu nedenle, bu sınıflar gerçek siyasal haklarını elde etmeli, siyasal ve meslek örgütlerini kurabilmeli, emekçilerin yaşayış tarzları düzeltilmeli, söz, yazı ve toplanma özgürlükleri teminat altına alınmalı.”

“Demokrat bir kadronun desteğini ve geniş halk yığınlarının güvenini kazanmış bir hükümetin kurulması” da isteniyordu.

Bu Program Faris Erkmen imzasıyla yayınlandı. 1943'de En Büyük Tehlike isimli broşürü imzalayan Faris Erkmen. TKP'li. Büyük ihtimalle TKP'nin bizzat hazırladığı metni Faris Erkmen adıyla yayınlamak uygun görülmüştü.

Program'ın yayınlanması, Erkmen ve Tan Gazetesi hakkında dava açılmasına yol açtı. Tamam demokrasi geliyordu ama çok yavaş yavaş.

22 Ağustos 1945 tarihli Tan gazetesinde, Zekeriya Sertel, bu konuda şunları yazıyor:

“Türkiye'nin daha geniş bir demokrasiye geçmesi gerektiğinde cumhurbaşkanından en basit vatandaşa kadar herkes beraberdi... Bunun için anayasa ve uluslar arası taahhütlerimize uymayan mevzuatı (yasaları)

değiştirmek, fer'i kanunlarda değişiklikler yaparak vatandaşlara demokratik haklarını kullanmak olanağı vermek gerekir.”

Zekeriya Sertel bu değişiklikleri hükümetin ve TBMM'nin yapamayacağını ileri sürüyor, seçime gidilmesini öneriyordu.

Zekeriya Sertel, başka yazılarında da vatandaşın hesap sorma hakkını savunuyor, onu siyaset dünyasında etkili bir rol oynamaya davet ediyordu.

Tan gazetesi Zekeriya Sertel ve Sabiha Sertel ile bütünleşmiştir. Sertel'ler, gazetelerinde kendi “ailesini” çevresinde toplamıştı desek yeridir: Kimler yoktu ki: Naci Sadullah, Aziz Nesin, Adnan Cemgil, Muvaffak Şeref, Sabahattin Ali, Niyazi Berkes, Behice Boran ve diğerleri...

Esat Adil Müstecaplıoğlu, Tefik Rüştü Aras ile Cami Baykurt da Tan'da yazıyordu. Geniş yazar, sanatçı ve yetenekli gazeteci takımıyla Tan en alımlı sol ve muhalif gazeteydi o günlerde.

Savaş bitişinde Sertel'ler, TKP'ye üyeliği bugün kesinlik kazanmış Sabiha Sertel'in öncülüğünde, demokrasinin Türkiye'ye de getirilmesi için bütün demokratlarla bir cephe kurmak için kolları sıvadılar. Daha önce gördüğümüz gibi, bu işte onlara en başta Tefik Rüştü Aras yardımcı oldu.

Zekeriya Sertel'in Aras'ın aracılığıyla o sırada CHP içindeki muhalif milletvekilleri ile ilişkiye girmesi bu çerçevede gerçekleşti. Kimi safhalarını yukarıda gördük. Burada bu iki çevrenin, süreç sonunda adı Görüşler olarak saptanacak, haftalık bir dergi bünyesinde biraraya gelme girişimini yakından irdeleyelim:

Sertel'ler ortak cephenin öncülüğü ve sonra dayanağı olması umuduyla Görüşler ismiyle bir dergi çıkarmak istiyordu. Dergiye Ankara'daki ilerici çevreden Niyazi Berkes, Pertev Boratav ve Behice Boran destek olacaktılar.

İstanbul'da Dr. Adnan Adıvar ve Halide Edip Adıvar da işin içindeydiler.

Zekeriya Sertel Ankara'lı arkadaşlarıyla görüşmek için defalarca Ankara'ya gitti. Bu arada “Dörtlerle” yani Bayar, Menderes, Köprülü ve Koraltan ile de görüştü. Zekeriya Sertel o günleri şöyle anımsıyor:

“Ben hepsini gayet iyi tanırdım. Fuat Köprülü ile de gençlik yıllarımdan beri ilişkilerim vardı. Ankara'da her biriyle uzun görüşmeler yaptık. Adnan Menderes beni özel olarak ev(in)e çağırdı. ‘Sizin için komünist diyorlar, ne dersiniz?’ dedi. Ben de kendisine komünist olmadığımı anlattım. Çok partili parlamenter sisteme

geçmek için savaştığımızı söyledim. Tek şef yönetimine karşı olduğumuzu ve amacımızın demokratik bir rejime kavuşmak olduğunu belirttim. Biz bomba koyuyorduk adeta şef yönetimine. Dörtlerle aramızda görüş birliğine vardık. Onlar da Görüşler’e yazı vermeyi kabul ettiler. Hatta Celal Bayar o sıralarda İş Bankası’ndan önemli bir para almıştı. Tevfik Rüştü Aras, Bayar’ın bize beş bin lira verebileceğini söyledi. Ben bağımsızlığımızı kaybetmemek için bunu kabul etmedim.”

DP’nin gelecekteki kurucularının, o sıralarda adı solcuya, “ilericiye”, “komüniste” çıkmış gazeteci, yazar, bilimadamı, bilimkadını ve siyasi militan ile görüşmeyi arzuladığını, bunu aradığını doğrulayan bir tanıklık ta Mihri Belli’den geliyor. Emin Karaca ile yaptığı söyleşide, Mihri Belli şunları dile getiriyor:

“Celal Bayar DP’yi kurma işine girişmiş, sol ile işbirliği yapmanın yollarını arıyordu. Bana bile, hapishanedeyken, iki kez mesaj yolladı.” (Emin Karaca: “Onlar Bir Zamanlar Yeraltındaydı”, dizi yazı, Özgür Gündem, 6 Haziran 1993).

Rasih Nuri İleri, 1-18 Ekim 1985 tarihli Yeni Gündem’de, “1946’da (1945 olmalı. MŞG) Demokratlarla (DP’liler anlamında) Sosyalistlerin gönülsüz ittifakından” söz ediyor.

27 Kasım-3 Aralık 1988 tarihli Tempo dergisinde Atilla Akar’a verdiği kısa açıklamadaysa Rasih Nuri İleri şunları ekliyor:

“Gerçekte Tan olayı diye bir olay yoktur. Olaya ‘Görüşler olayı’ demek daha doğrudur. Olayın özü İnönü’nün tek parti rejimine karşı TKP’nin geliştirdiği ‘İleri Demokrat Cephe’nin yıkılması gayretidir. Söz konusu olay sonrasında bu güçler birleşememişler ve hareket ayrı yollara kanalize olmuştur.”

Bu konudaki başka bir yorum Abidin Nesimi’den geliyor:

“Bu olay gerçekte Fevzi Çakmak desteğindeki Cami Baykurt’un Yeni Dünya gazetesinin ve tüzüğünü benim hazırladığım Türkiye Sosyalist Emekçi Köylü Partisi girişiminin engellenmesine yönelik bir hareketti. Nitekim bu gözdağından sonra Cami Bey bu işlerden vazgeçti. Tabii bu arada olan Tan’a oldu. Asıl hedef başkaydı ve bu arada Tan, bir çeşit gümbürtüye gitti denebilir.”

Bu biraz abartılı ve tarihi açıdan pek doğru olmayan bir analiz: Örneğin adı anılan siyasi partinin o günlerde kurulması veya kurulması için girişim henüz söz konusu değildi.

Dörtler ve Sertel ile arkadaşları Ankara’da Tevfik Rüştü Aras’ın evinde de buluşuyorlardı.

Uğur Mumcu dizi yazısında tarafların dergi çıkarma yanında, birlikte bir parti kurma çalışmalarından söz ediyor ve şunları belirtiyor (Cumhuriyet, 17 Şubat 1990):

“Dr. Tevfik Rüştü Aras’ın Ankara’daki Bahçelievler 3. Cadde’deki bahçe içindeki dubleks evi, o gün önemli konuklarını ağırlayacaktı.

Celal Bayar ve Menderes beraberce gelmişlerdi.

Zekeriya Sertel, İstanbul’dan trenle geliyordu. Sertel’i, istasyonda Menderes’in yeğeni Özdemir Evliyazade karşılamıştı. Dr. Tevfik Rüştü’nün evine getirmişti.

Hemen konuya girildi. Konu, yeni kurulacak partiydi. Partinin adı ‘Cumhuriyetçi Demokrat Parti’ olacaktı.

Bayar ve Menderes, sol eğilimli Tan gazetesi sahibi ve yazarı Zekeriya Sertel’den, kurulacak partinin görüşlerini savunacak bir dergi çıkarmasını istiyorlardı.

Dergi konusu, daha önce Sertel’in İstanbul Moda’daki evinde de açılmıştı. Celal Bayar ısrarlıydı, yeni kurulacak parti için bir yayın organı gerekliydi.

(...)

Demokrat Parti’nin sözcülüğünü yapacak olan dergiyi Zekeriya Sertel’in eşi Sabiha Sertel çıkaracaktı.

Dergiye Sabiha Sertel’in Tan Gazetesi’ndeki köşesinin adı verilmişti: ‘Görüşler’.

Görüşler Dergisi’ne Bayar, Menderes, Prof. Fuat Köprülü’nün yanlarında Behice Boran, Pertev Boratav, Niyazi Berkes ve Halide Edip Adıvar da yazı yazacaklardı.”

29 Kasım 1945 tarihli Cumhuriyet’deki ilanda “ Türkiye’nin ilk siyasi ” yayın organı biçiminde tanıtılan Görüşler üzerine şunları okuyoruz :

“Memleket ve dünya hadiselerinin hakiki mânasını anlamak, memlekette ve dünyadaki yeni hareketleri ve yeni cereyanları takib edebilmek için muhtaç olduğumuz ilk siyasi mecmuadır. Memleketin iç ve dış siyasi meselelerinde en selâhiyetli kalemlerini toplıyan Görüşler neşir hayatımızda yeni bir hâdisi olacaktır. Görüşler, bütün hâdiseleri taze ve yeni bir görüşle tahlil edecek ve sizin için yeni ufuklar açacaktır.”

İlanda derginin yazarları olarak şu isimlere yer veriliyor:

Celal Bayar, Tevfik Rüştü Aras, Fuad Köprülü, Cami Baykurt, M. Zekeriya Sertel, Mehmed Ali Aybar, Sabahaddin Ali, Niyazi Berkes, Behice Boran, Esad Adil Müstecablıoğlu.

1 ARALIK CUMARTESİ: GÖRÜŞLER ÇIKTI

TKP'nin kendi bünyesinde aldığı karar üzerine kurmayı düşündüğü “İleri Demokrat Cephe” (İDC), Tan gazetesi yöneticisi ve yazar Zekeriya Sertel ve arkadaşlarının “ortak cephe” veya “tek cephe” ismiyle “yumuşatıldı”. Gizli ismi ne olursa olsun bu çevre CHP içindeki muhalif “Dörtlerle” değişik biçimlerde biraraya geldi ve iki “aile” somut olarak Görüşler’in ilk sayısında kamuoyu önüne çıktı:

Zekeriya Sertel, Hatırladıklarım isimli anılar kitabında şunları yazıyor:

“Sabiha'nın (Sabiha Sertel) amacı özgürlük ve demokrasi davasında bir ortak cephe kurmaktı. (...) sonra, Celal Bayar, Adnan Menderes ve Tevfik Rüştü Aras, Sabiha'nın tek cephe önerisini kabul ettiler. Dergiyi (Görüşler) Sabiha'nın çıkarması kararlaştırıldı.”

17 Kasım 1945 tarihli Gün dergisinin 3. Sayısında, dergi başlığının hemen solunda şu ilanla Görüşler'in çıkışı duyuruluyordu:

“GÖRÜŞLER siyasi haftalık mecmua sağlam bir kadro ile Büyük bir kültür hareketini temsil edecek İLK SAYISI 24 KASIMDA ÇIKIYOR.”

Herhalde son dakikada kimi sorunlar çıkması sonucu veya bilemediğimiz başka nedenlerle derginin ilk sayısı bir haftalık bir gecikmeyle ancak 1 Aralık 1945'te sunulabildi. Belki de ille Yeni Dünya ile ilk sayılarını aynı gün çıkarmış olmak arzusuyla.

Görüşler'i bu ilk ve tek sayıdan izliyoruz. Önce kapağa bir göz atalım:

Cumartesi günü çıkıyor.

Bunun altında Yıl: 1, Cilt: 1 yazıyor.

Daha altında ise “Sayısı 25 Kuruş”.

Kapağın sol üst köşesinde derginin adı yazılıdır. Ve hiç saklan(a)mayacak biçimde, sakla(n)mak istenmeden, G harfi ters bakıldığında, üstüne parmak filan kapatmaya gerek olmadan, bir orak biçimindedir.

Başlık altında “Haftalık Siyası Mecnua” yazılıdır.

Kapaktaki desende şunu görüyoruz: Üstünde GÖRÜŞLER yazılı bir bilek, bir tür tiyatro perdesini kaldırmak, aralamak üzere. Perde arkasında ise oldukça semiz üç erkek saklanmaya çalışıyor: Üç tipin her birinin üstünde sırasıyla SUIİSTİMAL, İHTİKAR, FAŞİZM yazılı (bu sonuncunun yüzü kısmen saklı).

Savaş yıllarının savaş zenginleri yarattığı, dünya kadar yolsuzluk, kaçakçılık, ihtikar ve suiistimal sonucu yeni zenginlerin o günlerde bir tür “hacıağa” biçiminde algılandığı biliniyor. Yukarıda da kısmen değindim. O sıralarda bütün basın neredeyse her gün bu tür olaylara yer veriyordu. Adı yolsuzluğa veya “stokçuluğa” karışanlardan yakalananlar “vatan haini” ilan ediliyordu. Ama pekçoğu ise zenginliklerine zenginlikler katıyordu. Ve bilhassa savaş yıllarında vuracaklarını zaten vurmuşlar, sermayelerine sermayeler katmışlardı. Türkiye’de ilk ciddi sermaye birikimi hareketi başını almış gidiyordu...

Burada Görüşler’in orijinalliği suiistimal ve ihtikar “belaları” (o yıllarda en çok kullanılan sıfat: O günlerin basınında bunlar sanki kaderin acı cilveleriymiş gibi aktarılıyor) yanında faşizm “belasını” da göstermesi, teşhir etmesidir.

Derginin birinci sayısının kapağının sağ üst köşesinde büyük harflerle yazılı olarak şunu okuyoruz: Sabiha Sertel: Zincirli Hürriyet, Yazısı 6-7. sayfalarda. Bunun hemen altında altı vesikalık fotoğraf bulunuyor: En başta Celal Bayar, yanında Tevfik Rüştü Aras, ikinci sırada Fuat Köprülü ve yanında Adnan Menderes. Üçüncü sırada ise Sabiha ve Zekeriya Sertel’ler. Fotoğrafların altında ise şu satırları okuyoruz:

“Mecmuamıza yazı yardımlarını vaadedenler:

- 1- Celal Bayar
- 2- Tevfik Rüştü Aras
- 3- Fuat Köprülü
- 4- Adnan Menderes
- 5- Cami Baykurt
- 6- Sabiha Sertel”

Bu altı ismin başına sıra numaraları konulup tanıtıldıktan sonra, diğer isimler numarasız olarak şöyle sıralanıyor: M. Zekeriya Sertel, Pertev Boratav, Behice Boran, Meliha Berkes, Niyazi Berkes, Hulusi Şerif, Adnan Cemgil, Esat Adil

Müstecaplıoğlu, Muvaffak Şeref, Dr. S. Dosdoğru, Sabahattin Ali, Kemal Bilbaşar, Nail V., Aziz Nesin, vs.

İşte bu isimlerin bir dergi kapağında bile bir arada görünmesi üzerine FİLM KOPTU: Bilinenlere bakılırsa kapak ve ilk sayının içeriği CHP yönetiminde heyecan ve telaşa yol açıyor.

İlk baskı bitince ikinci baskısı yapılıyor: Türkiye’de son derece ender bir olay. Bunun üzerine CHP’de telaş ve heyecanın, koşturmaca ve paniğin hızı da artıyor. Kimi kaynaklar 55 bin, kimileri 22 bin derginin satıldığını belirtiyor. Bir günde bu kadar satış o günlerde görülmüş bir şey değildir. Telaş ve heyecanın sınırsız olması anlaşılıyor.

CHP yetkilileri, yöneticileri, üye ve militanları hemen o gün bayilere bu derginin satılmaması için baskı yapıyorlar ...

CHP iktidarını ve CHP yönetimini tedirgin eden, korkutan sol ile parti dışına atılmak istenen muhalefetin birleşmesi sonucunda doğacak dinamiğin CHP’nin kaçınılmaz acil sonunu hazırlaması, hezimetle biteceği tahmin edilen bu hazin sonu hızla getirmesi olasılığıdır. Paranoya boyutlarını alan böyle bir olasılık CHP ve yöneticilerini tanıyanlar için hiç şaşırtıcı değildi. Öte yandan Ankara ve/veya İstanbul’daki mikrotoplumda, küçük evrende, küçük dünyada paranoyanın etki ve tepkisi daha şiddetli olmaya yatkındı.

Bunun o yılların savaş sonu/sonrası koşullarıyla da yakın ilgisi vardır mutlaka. Ama bunu yazmak bile yapılanın hoşgörülebilirliğini akla getirebileceği için doğru değil.

Burada yazar kadrosuyla bunca gürültü koparan derginin ilk ve son, tek ve eşi bulunmaz sayısının içeriğine göz atmaya ne dersiniz?

2. Sayfada kutu yazıda, “Görüşler haftalık siyasi mecmua” başlığı altında şu satırları okuyoruz:

“Görüşler Türkiye’de hemen ilk çıkan siyasi mecmuadır. Garp (Batı) memleketlerinde, hususile İngiltere ve Amerikada siyasi mecmuaların büyük bir mevki ve rolü vardır. Dünyanın gidişini günlük hadiseler ve yazılarla takip mümkün değildir. Hadiseleri anlamak için bunların içyüzlerine nüfuz etmek lazımdır. Bir siyasi mecmuanın en büyük vazifesi budur. Görüşler, okuyucuları memleket ve dünya meselelerinde aydınlatmak için, zengin ve kuvvetli bir kadroyla çıkmaya gayret etmiştir. Bu maksatla memleketin en yüksek şahsiyetlerinden yazı yardımı temin etmiştir. Mecmuamız memleketi ve dünya hareketlerini ilgilendiren hadiselerin içyüzlerini anlatmaya çalışacaktır. Edebî,

içtimaî, iktiadî meselelerle sanat dâvalarına da aynı derecede ehemmiyet (önem) verecektir.”

Sayfanın geri kalan tarafı, M. Zekeriya Sertel’in “Haftanın görüşleri” üst başlıklı makalesine ayrılmıştır. Ü alt başlıkla: “Matbuatın istediği. Kanunlarda değişiklik. Dünya sola gidiyor. Atom bombasının sırrı yokur.”

Sayfa 3’te Cami Baykurt’un “Barış savaşı” başlıklı makalesi var: “Üç büyük müttefikin (ABD, SSCB, İngiltere. MŞG) harp içi ve sonası münasebetlerinde hakim olan ve sulhun kurulmasını güçleştiren tek amil: İTİMATSIZLIK ...”

Sayfa 4’te sol yarım sayfada Tefvîk Rüştü Aras’ın duygusal ve ilginç makalesini buluyoruz: “ Atatürk’ün son yılbaşı gecesi. Büyük Atatürk. Zavallı Atatürk” (Makale altında yazılış tarihi: 10 Kasım 1945).

Sayfanın sağ yarım tarafında ise Nail V. imzalı ve 1942 tarihli bir şiir var: “Bir Avrupalının hatıra defterinden: Mavzer konuşuyor”.

Sayfa 5’te Sabiha Sertel imzalı “Değişen dünya” başlıklı makale: “İstikbalin tek ümidi, faşizme, fikrî irticaa karşı bütün halk kitlelerinin birleşmesidir. Sağlam ve devamlı bir sulh (barış), ancak böyle bir temel üzerine kurulabilir.” Ortasında bir desen: Sağlam bir el (sol el olmalı) üstünde “YENİDÜNYA” yazılı yer küresini tutuyor. Bir deri bir kemik ikinci el ise “ESKİ DÜNYA” yazılı bir perküresini. Arif olan anlar. Abidin olan da.

Rastlantıya bakar mısınız Abidin Dino’nun izini sayfa 8’de buluyoruz Adnan Cemgil’in makalesini tamamlayan iki deseninde. Cemgil “Faşizmin misyonerleri No. 1” üst başlıklı dizi olması öngöröldüğü açık makalelerinden ilkinin Peyami Safa’ya ayırmış ve Abidin’in bu iki deseniyle süslemiş. İyi etmiş. Helal olsun. Abidin Dino gençlik arkadaşı Peyami Sefa ile hesabını 1939’da kesmişti: “Cingöz Recai’den Peyami Safa’ya: Açık Mektub” başlıklı ve 7 Haziran 1939 tarinli S.E.S.’deki yazısıyla. Matrak yazısını iki desenle bezeyerek. (Bu konu için Abidin Dino 1913-1993 tarihli çalışmanın birinci cildine bakılabilir. s. 354.)

Sayfa 6 ve 7 Esat Adil’in “Anayasa-demokrasi ve kanunlarımız” makalesiyle Sabiha Sertel’in “Zincirli hürriyet” makalesine ayrılmış.

Sayfa 9’da Behice Boran’ın incelemesine yer veriliyor. “ Zirai eformda emleketi iflas etmiş bir rejime götürmek istiyorlar. Zirai kalkınma bahsinde dünyanın umumi gidişine ayak uydurmağa mecburuz. Kendi kabuğumuza çekilemeyiz.” Makalenin sonunda, “ikinci yazı gelecek sayıda” notu var.

Sayfa 10 ve 11’de Sabahain Ali’nin “Katil Osman” hikayesi. Yazılış tarihi 11 Mayıs 1945.

Sayfa 11’de kutu yazıda Aziz Nesin “Güleriz ağlanacak halimize” üst başlığı altında iki konuda güldürüyor/ağlatıyor: “Valizadem. ‘Büyük Doğu’ zaviyesi”.

Dergi 12. Sayfayla kapanıyor. Bu son sayfada yedi karikatür var. “N. Nadi, P. Safa”lı olan imzasız ama apaçık Abidin-ik. Arif olan anlar.

Son sayfada adres veriliyor: “Sirkeci. Ebussuut cad. No: 88”

“Sahibi ve neşriyat müdürü: M. Zekeriye Sertel”dir.

BİR DEĞİL İKİ: YENİ DÜNYA DA ÇIKIYOR! AYNI GÜN HEM DE!

Paranoyanın dozunu biraz daha artıran ikinci bir “bomba” daha var, daha küçük boyutta olsa bile: Evet 1 Aralık 1945’te solcu günlük bir yayın daha okuyucularına merhaba dedi: Bu, Sabahattin Ali ile Cami Baykurt’un yönetimindeki Yeni Dünya’dır.

Ekim 1945’te S.E.S (Sanat, Edebiyat, Sosyoloji), Kasım 1945’te Gün’den sonra, 1 Aralık 1945’te, hem de aynı günde, solcu iki yayının birden okuyuculara sunulması CHP’yi, Tek Parti yönetimini ve hükümeti allak bullak etmeye yetti:

“N’assolur efendim biz bu adamları inim inim inletmemiş miydik, sürüm sürüm süründürmemiş miydik?”

Evet, yöneticiler, yetkililer fena halde tedirgin ve şaşkıncı. Çok sürmedi şaşkınlık. Tek Parti rejiminin alışılmış tepkileri henüz terkedilmemiş, devletin kendisi kadar eski ama eskitilememiş tikleri tamamen sona ermemişti.

Dahası da var: Görüşler dergisinin G harfi “resmen ORAK” değil miydi canım! Evet, apaçık ortada, resmen ve herkesin gözü önünde büyük bir komünist komplo hazırlanıyordu. Birkaç yıl sonra, tamı tamamına 1952’de, Abidin Dino’nun Anadolu’nun kadim Kültürü’nün varlığını, çekiciliğini, güzelliğini, zerafetini dünyaya ispat için yarattığı seramiklerindeki imzasında orak ve hatta çekiç arayan zihniyet işte buradaki bu zihniyetti. Şekillerin dayanılabilemez ağırlığı! Bu konuya, orak konusuna, birazdan döneceğim ama izninizle 1 Aralık 1945’te basın dünyasındaki “moskof hücumunun” diğer unsurlarını da görelim:

Evet lütfen bakar mısınız, Sertel’lerin, ilericilerin, ne “ilericisi hemşerim basbayağı komünistlerin!” hücumu aynı gün bir de elbette Tan’da da sürüyordu:

İşte Zekeriya Sertel 1 Aralık 1945 tarihinde Tan’da çıkan yazısında, “Dün beş paraları yokken, büyük servetler yapmış kimselerle halk önünde hesaplaşmak istiyoruz” diyordu.

Bu yetmiyormuş gibi eşi Sabiha Sertel aynı gazetede aynı gün “Muvafakatin Feryadı” başlıklı yazısında taşı gediğine koyuyordu:

“Şimdi Türk basınında iki gazete gerçek anlamda bir özgürlük ve demokrasinin gerçekleşmesi, halkın kaderine egemen olması, yolsuzlukların, aşırı kârların önlenmesi, Türk milletinin bütün devlet mekanizmasını kontrolü altına alması için muhalefete geçmiştir. Kökü halkın içinde olan bu muhalefetin, Meclis’te ve basındaki temsilcileri sayıca sınırlı olduğu halde, muvafakatin (iktidarın) bunu boğmak için sarf ettiği gayret sınırsızdır.”

Sabiha Hanım, devletini pek iyi tanıyor ve öngörüyor olacakları.

Belli sayıda muhalifin bir dergi etrafında toplanmasının rejimi sarsabileceğini düşünebilmek için dönemin yöneticilerinin, polis ve gizli servislerinin paranoyasına sahip olmak gerekir. Nitekim Zekeriya Sertel bu konuyu şöyle anımsıyor:

“Derginin ilk sayısının kapağına Bayar’ın, Menderes’in, Köprülü’nün ve Tevfik Rüştü Aras’ın resimlerini koyduk. Daha önce de bu resim konusunu kendilerine danışmıştık zaten. Halk Partisi’nin yöneticileri bizim güçlenmemizden ve tek şef yönetimine karşı çıkmamızdan çok ürküyorlardı. 4 Aralık olayı böyle hazırlandı...”

“Filmin kopmasının” tek nedeni Görüşler’in ilk sayısının yukarıda belirttiğim biçimdeki kapakla çıkması değildi.

Aynı gün, yani derginin yayınlandığı gün, Celal Bayar basına verdiği demeçte, arkadaşlarıyla yeni bir parti kurma girişimine başlayacaklarını resmen açıklamıştı.

Şimdi artık elinizi vicdanınıza koyun ve lütfen düşünün, aynı gün apaçık solcu, ilerici bir derginin ve günlük bir gazetenin yayına başlaması, birinin ikinci baskısını aynı gün yapması, Tan’da veryansının sürmesi ve Bayar’ın yeni parti kurulacağını açıklaması komplo değilse nedir? Evet hepsi aynı günde. Bu bir “moskof komplosu” değilse nedir? Bir tufan! Buna kalp dayanır mı Mucahit? Sana soruyorum Mucahit, lütfen bir yanıt ver! Hele bir de kurulacak yeni partinin yöneticileri arasında adı solcuya, “Ne solcusu kardeşim bal gibi komünist!”e çıkmış olanların da bulunması ve/veya bulunması olasılığı... Olacak iş mi bu? Mucahit bir yanıt ver lütfen!

Ya da en azından Görüşler'in kapağındaki isimlerden birkaçının da içinde bulunduğu bir partinin kurulması ve savaş yılları boyunca biriken ve artık elle tutulur bir hal almış toplumsal muhalefeti yönlendirmesi...

Otoriter, 'ben dedim oldu'cu, güdümcü ve hâlâ Tek Parti, Devlet-Parti CHP böyle bir şeye asla katlanamazdı.

“Bir şeyler yapılması” için CHP hemen son hızla harekete geçti:

“İşi” CHP Teşkilatı'nın, üye, yönetici ve adamlarının bizzat yapması “uygun” olmazdı.

“Olaya” kendiliğindenmiş havası verilmeliydi ayrıca. O halde, yıllardır izleyen, gözleyen, fişleyen, gözdağı veren, tutuklayan, döven, işkence eden, “konuşturan” polis, siyasi polis, gizli polis “gerekeni yapmalıydı”. Azarcı, alabildiğine otoriter tek parti, Devlet-parti emrindeki polis, siyasisi ve gizlisi içinde, zaten “donuna kadar” CHP'li değil miydi?

Anımsatmama lütfen izin veriniz: O yıllar kimin CHP yöneticisi, kimin polis olduğunun bilinemediği yıllardır: Aynı kişinin hem milletvekilliği, hem parti müfettişliği, hem polisliği, hem de bilmemneliği üstlenebildiği yıllardayız...

İşte bu tür mekanizmalar devreye sokuldu. Tan, Yeni Dünya, La Turquie gazetelerinin merkezlerinin ve matbaalarının basılması, Sertel'lerin ve diğer yazarların protesto edilmesi, onlara göz dağı verilmesi planlandı. Bunun uygulanması için 1 Aralıktan itibaren hazırlıklar yapıldı ve 4 Aralıkta eylem başlatıldı.

Tan'a ve diğerlerine karşı düzenlenen saldırı konusunda yazan, ciddi araştırma yapan bilimkadını, bilimadamı, gazeteci, tanık, katılımcı ve gözlemcilerin tümü bu konuda aşağı yukarı aynı görüştedir, bunlardan birkaçının yazdıklarını şöyle özetlemek mümkün:

Alpay Kabacalı, Başbakan Şükrü Saraçoğlu'nun İstanbul CHP örgütüne verdiği emirle Tan'a saldırıldığını yazıyor.

Tevfik Çavdar, CHP İstanbul örgütünün eylemi planladığını, İstanbul'da tüm öğrenci yurtlarının partililerce ziyaret edildiğini, öğrencilerin kışkırtıldığını belirtiyor.

Hıfzı Topuz, CHP'nin İstanbul İl Başkanı Alaettin Tiritioğlu'nun gençleri örgütlediğini söylüyor. Başka kaynaklarda Tiritioğlu'nun “Parti Müfettişi”

olduğu yazılıyor. Tiritoğlu üzerine ciddi bir inceleme yayınlayan Serdar Sarısır, adı geçen “ Tan Olayları esnasında İstanbul CHP İl Başkanı olduğunu ” aktarıyor ve “ gençleri olaylara sevk eden tutuklulara, İstanbul Emniyet Müdürlüğü’nde sigara ikram ediyor ” ekini de yapıyor. Dikkatinizi rica ediyorum, tutuklulara veya gözaltındakilere sigara ikram etmesini eleştirmiyorum, isterse onlara acılı kebab da ısmarlayabilirdi, mesele bu değil, CHP İl Başkanı olarak o gün İstanbul Emniyet Müdürlüğü’nde ne arıyordu diye soruyorum. Öylesi bir günde, orada ne arıyordu ? Orada ne işi vardı ? Yanıtlarını duymak umuduyla. Bu biraz zor ama belki yazılı bir şeyler vardır. Bir yerlerde.

CHP İstanbul İl Teşkilatı’ndan başkaları da hazırlıklarda ve eylemde yer alıyorlar : İsimlerini ve yaptıklarını birazdan göreceğiz.

Evet neresinden bakarsak bakalım Devlet, Devlet-Parti ve onun İstanbul’daki örgütleri planlayıcı, düzenleyici konumundadırlar. Onlar da “gençleri” harekete geçirdiler... Türk Talebe Birliği (TTB) en başta.

CHP’li gençler ve TTB kışkırtıcılıkta başı çektiler: İstanbul Üniversitesi’nde ve öğrenci yurtlarında. CHP güdüm ve denetimindeki gençler, kendilerini “ırkçı ve turancı” olarak tanımlayan gençler ve benzerleri “iş” yapmaya, “olayı yaratmaya” gönüllüydü.

O günlerde İstanbul Eczacılık Fakültesi’nde öğrenci ve TKP üyesi Fahri Petek ile Paris’teki dostluk zamanlarımızda ve hayatına ilişkin kitabı hazırlarken yaptığımız uzun söyleşilerde bu konuya da değindik. Burada Petek’in sorularına verdiği yanıtları aynen aktarıyorum (Fahri Petek: Bir Hayat, Üç Can, s. 119-121):

Önce “tiryakisi” olduğunu belirttiği Tan gazetesi konusunda düşüncesini, sonra baskını bir gün önceden nasıl haber aldığını ve yaptıklarını anlatıyor, aynen aktarıyorum:

FP: “Ben sürekli Tan okurdum. Tan gazetesine saldırılacağını bir gün önceden öğrenciler arasındaki kaynaşmadan ve o günlerdeki aşırı sağcı, ırkçı ve faşizan Türk Talebe Birliği’nin yaptığı toplantı vesilesiyle öğrendim. Kışkırtma olayını yapanlar örgütleyenler o günkü Türkçülerdi. Nihal Atsız, isimli ırkçıya yakın öğrenciler ve gençler. CHP içinde de bu tür insanlar vardı. Ben bizzat kışkırtmalara tanık olmadım, ama kimi arkadaşlar kışkırtıldıklarını söylediler. Zaten birçok şey seziliyordu, belli oluyordu. ”

Petek’e bu konudaki ikinci sorumu soruyorum:

MŞG: Bildiğim kadarıyla, ve örneğin o günlerde bir fransız lisesinde okuyan Gökşin Sipahioğlu'nun bana anlattığına göre, sadece üniversiteliler değil liseliler de kışkırtılmışlar. Onlar da saldırıya katılmışlar.

FP: “Doğru. Sadece üniversiteliler değil, liseliler de saldırıya katıldılar. Ben saldırıyı bir gün önceden öğrendim, biliyordum. Hemen Tan gazetesinin merkezine gidip haber de verdim. Aslında saldırının olacağını kesinkes bana bildiren Hadi Malkoç'tur. (Malkoç, TKP İstanbul örgütlenmesi içinde yer alan önemli üyelerinden biridir. MŞG) Saldırıdan bir gün önce Hadi'yleydim. Tan gazetesine gidip bir zatla görüştüm: Ona saldırıyı bildirdim. Bu zatın Zekeriya Sertel olduğunu daha sonra öğrendim. O zaten saldırı yapılacağından haberli olduğunu söyledi. O da bana şu tavsiyeyi yaptı: ‘Çıkma sokağa’ filan dedi.”

(Gökşin Sipahioğlu ile hayat hikayesini yazmak üzere yıllar boyunca yaptığımız uzun söyleşiler, Gökşin'in beklenmeyen bir biçimde aramızdan ayrılması üzerine şu an beklemede; belki bir gün derleyip toparlayıp yayınlayacağım. Bakalım. Anlattıkları birçok bakımdan son derece önemli, bilinmelerinde yarar var.)

Gençlerin “hazırlanması” üç gün boyunca sürdü:1, 2 ve 3 Aralıkta toplantılar, kışkırtmalar yapıldı. Hüseyin Cahit Yalçın'ın 3 Aralıkta Tanin'de yayınladığı kışkırtıcı başyazısının bulunduğu Tanin'in birinci sayfası kimi fakültelerde duvarlara asıldı.

Ama bir dakika gençler!

Kamuoyunu da hazırlamak gerekiyor. Bunun içinse yıllardan beri CHP emir ve komutasında yazılar yazan, makalelerinde resmi görüşü aynen alan, aktaran, güzelleştirerek sunan “gazeteciler”, başyazarlar devreye sokuldu? İkinci Savaş süresince bir gün “İngilizci” bir gün “Almancı” rolü oynamaktan başları dönmüş “aslan başyazarlar”, “yetenekli köşe yazarları” göreve çağrıldılar: “Vatanı kurtarmak için”...

En başta Hüseyin Cahit Yalçın ve başyazarlığını yaptığı Tanin gazetesi.

Ondan sonra Cumhuriyet. Ve sırayla diğerleri. Tümü tamamı birlikte.

Bunları birazdan tarihi sıralaması içinde göreceğiz.

Ancak, 2 Aralık 1945'de yapılması önceden kararlaştırılmış ara seçimler vardı: Önce onların düzenlenmesi gerekiyordu.

Araya giren haftasonu ve futbol maçları, vesaire vesaire nedeniyle de gösteri biraz geçiktirilmeli ve en uygun gün bulunmalıydı.

İşte o gün, 4 Aralık 1945'te, sıra CHP İstanbul İl Örgütü'nün, üniversite bahçesinden başlatacağı “yürüyüşe” gelecekti. O ana kadarki üç günde bu “yürüyüşün” eni iyi biçimde gerçekleştirilmesi, çok sayıda öğrencinin, liselinin, gencin katılması için gerekenler yapılmalıydı: Öğrenci yurtları, dernekleri, kimi kahvehane, kıraathane ziyaret edilmeliydi... Propaganda yapılmalıydı... Sertel'lerin ve muhalif gazetecilerin komünistliği vurgulanmalı ve ülkemizi Ruslara, “Moskoflara” açacakları, “satacakaları” anlatılmalıydı. Onlar ajiasyon ve propagandayı sürdürsünler biz 1 Aralık 1945 gecesi Sertel'leri bulalım. Bakın neler anlatıyorlar:

1 ARALIK: GECE “DEĞÜSTASYON”DA

Sabiha Sertel'den, anılarından, aktarıyorum:

“Akşam Zekeriya ile beraber Beyoğlu'nda Degüstasyon denilen bir lokantaya gitmiştik. Sadrettin Celal'in (Antel) bu lokantada hususi bir masası vardı. Her zaman o masaya oturur, orada çalışırdı. Bizim girdiğimizi görünce bizi masasına çağırırdı.”

Sadrettin Celal 1920 başlarında Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Partisi üyesi, Sorbon çıkışlı, pedagoji profesörüdür, karı-koca Sertellere “Haberiniz var mı, Görüşler mecmuasının başındaki (G) harfini orağa benzetmişler, orak çekiç başlığı altında çıkmış diye rivayetler salıyorlar ortalığa.” (s. 300)

Karı-koca şaşıyor, Ankara'dan yeni dönmüşler matbaaya uğramışlar ve “Görüşler”in ikinci baskısının yapıldığını öğrenmişler sevinç içindeler. “G” nin başına gelenleri Sadrettin Celal'den öğrenmiş oluyorlar. Sabiha Hanım devam ediyor:

“Kapağın yazısını İhap Hulusi yapmıştı. İhap Hulusi'nin sosyalistlikle, komünistlikle hiçbir ilgisi yoktu. Zengin bir aileye mensup, hayatının çoğunu Avrupa'da geçiren bir ressamdı. Tesadüfen o da lokantaya geldi. Dergi elindeydi. Kendisine çıkarılan rivayeti anlattığımız zaman güldü; ‘öküzün altında buzağı arıyorlar’ dedi. (s. 301)

Burada Sabiha Hanım'a katılmak maalesef mümkün değil. Geçmiş yılların anılarını yazarken kimi şeyler eksik veya yanlış aktarılabilir. Sorun bu değil. Dahası İhap Hulusi gerçekten de farkında olmadan çizmiş olabilir ama çizgisi tersine çevrilince tamamen orak. Dergi kapağını Google Dede'ye sorun göstereyim, eminim siz de saptayacaksınız. Bu da mesele değil. Mesele bunun böyle anlaşılması ve iktidar yanlısı basın tarafından böyle yansıtılmasıdır.

1946 Milletvekili seçimlerinde CHP afişlerini İhap Hulusi gerçekleştirecektir. Geçerken yazıyorum. Unutulmasın diye. İhap Hulusi'nin her eseri “şahaser”.

1 ARALIK CUMARTESİ: YENİ DÜNYA DA ÇIKTI, DUYDUNUZ MU?

O gün Yeni Dünya da okuyucularına merhaba dedi. Dört sayfalık “siyasi sabah gazetesi”nin sahibi La Turquie'nin de sahibi olan Vedat Baykurt'tur. “Neşriyat Müdürü ” ve başyazarı ise babası Cami Baykurt. Baba Baykurt La Turquie'de de düzenli yazıyor. Yeni gazetesinin rengi çok açık bir biçimde solcudur. Dahası La Turquie ile neredeyse ikiz kardeştir : Biri fransızca öbürü türkçe yayınlanan.

Yeni Dünya, La Turquie gazetesinin 129 Kumbaracı Yokuşu, Beyoğlu/İstanbul adresindeki matbaasında basıldı, 3 Aralık tarihli sayısında “ Basıldığı yer : Nam Basımevi ” olarak belirtiliyor. Adresi aklımızda bulunsun çünkü 4 Aralıkta saldırganlar bu adrese gelip matbaayı tahrip edecekler. Biz de yolumuz düşerse belki gider tahribatı görürüz.

Yeni Dünya La Turquie'nin telefonundan ve posta kutusundan yararlanıyor. Bu iki gazete arasındaki ortak noktalar sadece bunlar değil. Başkalı da var birazdan göreceğimiz gibi.

Gazetenin fiyatı 10 kuruştur.

Gazetenin yayınlanan dört sayısını TÜSTAV'ın sitesinden okumak mümkün. Bu gazete konusunda epey ayrıntılı ve mükemmel bir kaynak olarak künyesini kaynakçada bulacağınız Merâl Demirel'in makalesi anılabilir. Şimdi bu kaynaktan ve diğerlerinden yararlanarak gazetenin çıkış serüvenini okuyalım :

Cami Baykurt, fransızca yayınlanan La Turquie gazetesinin sahibi olan oğlu Vedat Baykurt'la birlikte, kurulacak solcu bir partinin belki yayın organı da olabilecek, günlük bir gazete çıkarmak istiyordu. M. Demirel'in belirttiğine göre, “ Üstesinden gelemediği maddi imkânsızlıkların giderilmesini Halide Edip'in evinde tanıştığı ve siyasi akidelerde mutabık kaldığı Sabahattin Ali sağladı; yayın için gerekli parayı o vererek bu girişime ortak oldu ve edebi yazılar yazacağını taahhüt etti. Daha sonra Sabahattin Ali'nin ‘yirmi iki yıldan beri arkadaşı(m) olan ve dürüstlüğü, vatanseverliği, ileri fikirleri, tok yazıları ile tanınan Esat Adil Müstecaplıoğlu da bu işe katıldı’ ve kendisi ‘memurluk sıfatını üzerin(m)de taşıdığı(m) müddetçe gazetenin fikri kontrolünü’ üstlendi.”

Sabahattin Ali'nin önerisiyle gazetenin çıktığını duyuran afişte sadece bu üç isme yer verildi.

“ Sabahattin Ali, o sırada, Ankara’da Devlet Konservatuvarı’nda çalıştığından gazetenin hazırlık aşamasında fikir alış verisi mektuplaşma yoluyla sağlandı. ”

(M. Demirel, Yeni Dünya’nın yayınlanma süreci konusunda, henüz bizzat okuma olanağı bulamadığım, şu kaynaklardan alıntı yapıyor, yazışmaların örneklerle: Nükhet Esen, Nezihe Seyhan (haz.), Sabahattin Ali Mahkemelerinde, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2004. Sevengül Sönmez (haz.), Sabahattin Ali, Hep Genç Kalacağım, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2008.)

Sabahattin Ali’nin günlük bir gazetenin yayını için gerekli parayı verecek olabileceğini inandırıcı bulmadığımı buraya eklemek istiyorum. Aylık veya haftalık bir dergi değil günlük bir gazetedir söz konusu olan. Günlük giderlerin altından kalkmak kolay değildir çünkü. Bu nokta derinlemesine bir incelemeye ihtiyaç duyuyor.

“ Sabahattin Ali ile Cami ve Vedat Baykurt arasındaki yazışmalarda gazetenin adı için birçok öneri ortaya atıldı, sonunda Sabahattin Ali’nin önerisiyle Yeni Dünya adı benimsendi. Böylece Mustafa Suphi’nin 1918-1920 yılları arasında Sovyetler Birliği’nde, Arif Oruç’un 1920-1922 yılları arasında Eskişehir ve Ankara’da yayınladığı gazetelerden sonra, aynı adla yeni bir gazete yeniden yayın hayatına katılmış oluyordu. ” (M. Demirel burada şu kayağa gönderme yapıyor : Mete Tunçay, Mustafa Suphi’nin Yeni Dünya’sı, İstanbul, BDS, 1995.) Böylece bir yandan tarihi TKP ile ilintilendiriliyor, öte yandan o günkü TKP ile de. “ Yeni Dünya ” tabiri savaş sonrasında komünist partilerin ve yol arkadaşlarının jargonunda yer alıyor, biliniyor. Görüşler’de Sabiha Sertel’in “ Değişen dünya ” başlıklı makalesini süsleyen deseni de burada anımsayabiliriz. Değişik ülkelerdeki komünist partilerin yayın organlarında sık kullanıldığını da.

Komünistlerle ve/veya komünizmin yürürlükte olduğu söylenen devletlerle dostluğu göstermesi açısından şu minik göstergeyi de alabiliriz :

Birinci sayıda gazetenin isminin sağ bitişiğinde küçük bir haber var : Sofia (Sofya) çıkışlı kısa haber aynen şöyle : “ Sovyet-Bulgar futbol maçı. Sofia’nın lokomotif fabrikası amelelerinin TORPEDO takımı yarın ilk maçını Sofia’da yapacaktır. Bütün biletler şimdiden satılmıştır. ”

Yeni Dünya daha sonraki sayılarında da spora, futbola ve İstanbul’da oynanan futbol maçlarına yer veriyor, örneğin İstanbul’a dört maç yapmaya gelen Atina Enosis takımının maçlarına, ama burada Sofia Torpedo’nun hangi sovyet takımı ile maç yapacağı bile belirtilmeden verilen haberin İstanbul’daki okuyucu için ne anlama gelebileceğini çıkarmak kolay değil. Maksat dostluk gösterisi olabilir belki. Hem Bulgarlara, hem Sovyetlere.

Aynı haberde işçi sözcüğü yerine “amele” denilmesini de manidar buluyorum. Gazetenin duyurusunda “emekçi” kimi yazıda işçi kelimeleri kullanılırken bu haberde ve daha sonra başka haberlerde amele kullanımı garip. Dizgicilerin alışkağı olmalı. Heyyy uyanın be 1900’lerde değiliz !

Cami Baykurt Yeni Dünya’nın birinci sayısında, birinci sayfanın sol üst köşesinden aşağıya kadar tek sütun üzerinden yayınlanan, “Yeni Dünya ve Biz” başyazısında, “yeni dünyada büyük, küçük hiçbir milletin artık bağımsız bir politikaya sahip olamayacağı”nı vurguluyor, Türkiye’de de hiçbir meselenin dünya koşullarından ayrı tutulamayacağını, dolayısıyla ülkedeki değişme ve yenilenme davasını dünya çerçevesindeki yerine oturtarak görmek gerektiğini ileri sürüyor. Baykurt’a göre bu yaklaşım Türkiye’nin savaş sonrasındaki dünyada yerini tayin etmesinde kolaylık sağlayacaktır.

Tan ve diğer gazetelerin kiminde olduğu gibi, dış haberler, savaş sonrası gelişmeler birinci sayfada baş köşelerde :

“İranda harekât. Hükümet Tahran kuvvet yığıyor. Moskova ile temaslara devam ediliyor.” birinci başlık.

Sonra şu başlık : “Sovyet-Yunan münasebetleri uzun süren bir ayrılıktan sonra düzelmeye yüzттu.”

Sonra şu haber: “Yugoslavya’da Cumhuriyet. Röyter muhabiri bir Güney Slavları Birliği’nden bahsediyor.”

Yugoslavya zaten “Güney Slavlar” demek. 29 Ksım 1945’te federal yapılı “Güney Slavlar Federal Halk Cumhuriyeti” ilan ediliyor. Yeni Dünya Reuters ajansı sayesinde haberi duyuruyor. Josip Broz nam-ı diğer Tito ülkesini nazi işgalinden kurtardıktan sonra federal yapılı sosyalist bir rejii inşasına başlıyor.

O günlerde Yeni Dünya’da ve diğer gazeelerde İran, Yugoslavya, Yunanistan, Filistin ve Arnavutluk’taki gelişmeler sürekli gündemde. SSCB’nin doğrudan doğruya taraf olduğu bu gelişmelerin tümünde Yeni Dünya bir anlamda ve Türkiye’deki hükümet basınının genel yayınlarıyla kıyaslanınca daha çok itfaiyeci rolünde ve açık biçimde SSCB’yi tutan bir yayında. Bu yayıncılığı SSCB dış politikasının Türkiye’ye anlatılması gibi değerlendirmek bile mümkün.

Komünist ve sosyalist partilere ilişkin haberlere de yer veriliyor. Örneğin 4. sayfada İsveç’ten, “Komünistlerle sosyalistlerin beraberliğı” başlıklı şu haber : “Mayısta yapılacak belediye seçimlerinde komünistlerle sosyalistler namzetlerini (adaylarını) tek listede birleştireceklerdir.”

Reuters yanında AA ve başka ajaslardan alınan haberler yanında “Hususi” kaynaklar da eksik değil, özellikle iç haberlerde. Memleket haberlerinin başında CHP’den ayrılanlara ve kurulacak yeni partiye ilişkin olanlar öncelikli.

Birinci sayfada sağ dipte Esat Adil’in, Adiloğlu imzasıyla “Apaçık Dosdoğru” üst başlıklı köşe yazısında “Bu da birkaç sözdür” okunabilir. Sayfa 2’de M. Ü. imzalı “Demokratik İktisadi Teşeküllerimiz ve bunların faşist bünyeleri” incelemesi. Sayfa 3’te Sabahattin Ali’den “Böbrek” hikayesi ... “Şehir ve yurt haberleri” ... İşçi aranıyor ilanları ... duyurular vb.

Cami Baykurt, 2 Aralık 1945 tarihli ikinci sayıdaki “Demokrasi davamız” başlıklı başyazısında “Birleşmiş Milletler Misakı”nı imzalayan Türkiye’nin, Anayasaya aykırı bütün faşist kanunları bir an evvel kaldırması gerekirken Meclis’in (TBMM) tatile girmesini, hükümetin “demokrasi yolunda attığı ilk adımda” tereddüt etmesi olarak nitelendiriyor, bu durumu kınayarak sorguluyordu.

“Oysa aynı sayfada yer alan bir haberde, Anayasaya aykırı maddeler içeren matbuat, cemiyet, polis vazife ve salahiyetleri kanunlarında değişikliğe gidileceği, sıkıyönetimin aralık ayının sonlarına doğru sona ereceği, uzatılması için henüz Meclise tezkere gelmediği, ayın 20’sine kadar gelmezse kendiliğinden kalkmış olacağı bildirilmektedir. Bu haber, belli ki yanlışlıkla, ‘İhtikârla mücadele : 510 sayılı kararname tadil ediliyor, Ticaret Bakanlığına gönderilmek üzere bazı raporlar hazırlandı’ başlığı altında verilmektedir.” Bu yanlışlığı, Merâl Demirel saptıyor. Ben de adı geçen gazeteyi inceledikten sonra doğruluyor ve katılıyorum. Anlaşılan Yeni Dünya’da kimi kusurlar da eksik değil. Gazetinin rayına oturması için gereken zamanı ise maalesef olmadı.

Yeri gelmişken ekleyelim : Müjdeye rağmen Sıkıyönetim 1945 Aralık sonunda değil, iki yıl daha yürürlükte kaldıktan sonra ancak 23 Aralık 1947’de kaldırıldı. Sıkıyönetim 23 Kasım 1940’dan beri sürüyordu.

3 Aralık 1945 tarihli Yeni Dünya’da, “Adiloğlu” takma ismiyle imzaladığı ve “Polis teşkilatını demokratlaştırmalıyız” başlığını taşıyan yazısında Esat Adil, şunları belirtiyor:

“‘Hükümet-i Hafiye’. Siyasi edebiyatımıza mal olan bu tabir, ‘devleti idare için kanunlarla kurulmuş olan hükümetin mekanizmasının dışında gizli ve siyasi bir otorite’ var anlamına geliyor. Bu ‘otorite kanundışı çalışır. Vatandaşın bütün hak ve hürriyetlerini istediği zaman tahdit veya gasp edebilir. Herkesten korkar, şüphe eder ve herkesi korkutur. Gizli mahkemeler, gizli tevkifler yapar, hatta cinayetler işler ve hiçbir kuvvet kendisinden hesap soramaz. O, legal teşkilatı emrinde tutup gizli icraatını serbestçe yürütebilmek için kanunları sertleştirir. Bu suretle mukaddes insan haklarını, vatandaş hürriyetlerini hiçe indirir.”

Abdülhamit devrinin tam bir “Hükümeti Hafiye” devri olduğunu meşrutiyetin de İttihatçılarca başka bir “Hükümeti Hafiye” yönetimi kılığına sokulduğunu, “millet hâkimiyetinin millet iradesinin üstünde gizli hiçbir kuvvet bulunamaz iddiasıyla ortaya çıkan” Cumhuriyetin de bu geleneğe boyun eğdiğini, “Hükümeti Hafiye”nin bütün devlet kuvvetlerine nüfuz ettiğini ” vurgulayan Adiloğlu, bu geleneği ortadan kaldırmak için “onun en kuvvetli istinat ve icraat merkezi olan polis teşkilatını hem kanunlarıyla, hem zihniyeti ile tamamıyla demokratlaştırmaktan başka çare” olmadığını altını çizerek, o günlerde hatta o saatlerde sıkı faaliyet içinde ve tam da ertesi gün olup-biteceklerin baş aktörü rolünü oynamaya hazırlanan teşkilatın, daha sonraki dönemlerde “ derin devlet ” diye isimlendirilecek polis devletin püf noktalarından birine dokunuyordu ...

Gördüğümüz gibi, Yeni Dünya ülkedeki siyasi gelişmeler, adaletsizlikler, eşitsizlikler, yolsuzluklar ve ekonomik konular yanında dış haberlere de özel bir biçimde yer veriyor. Dış haberlerde SSCB’ye ilişkin haberler olumlu ve SSCB’den yana bir dille yansıtılıyordu ve bu elbette gözden kaçmıyordu. Hele bu konuda tam tersi yönde yayın yapan ve her türlü dış gelişmeleri mutlaka ve ille Türkiye’deki olup-bitenlerle ilişkilendiren gazeteler, Sabiha Sertel’in nitelendirdiği isimle “ hükümet basını ” tarafından.

İşte bir örnek olarak 1 Aralık 1945 tarihli Cumhuriyet gazetesini alalım : Gazetenin ilk sayfasında Yunanistan ve İran’daki çatışmalara, siyasi istikrarsızlıklara geniş yer verildikten sonra bu olaylardaki Sovyet etkisi üzerinde duruluyor ve Sovyet yayılcılığının tehlikeleri vurgulanıyordu. Hemen arkasından ise konu Tan gazetesinin yayınlarına getirilerek, “Zekeriya Sertel’in fikirleri Moskova’da takdirle karşılanıyor” deniliyordu.

2 ARALIK PAZAR: CADİ KAZANI

1 Aralık 1945’den itibaren Tan’a ve Sertel’lere. Yeni Dünya ve Baykurt’lara yönelik eleştiri ve “yaylım ateşi” daha da artırılarak sürdürüldü. Bu bağlamda ve yeni yayınların piyasaya çıkmasıyla 1 Aralık 1945 özel ve tarihi bir anlam kazanıyor: O gün çünkü Türkiye basın tarihinde tek sayı çıkan, aynı gün ikinci baskısını yapan ve çok/yok satan bir dergi ve mütevazı ama “ilerici” Yeni Dünya isimli günlük bir gazete de ilk sayısını yayınladı. İkisi de SSCB yanlısı veya ona yakın tutumlarıyla bilinen bu iki yayının da özel bir anlamı vardı. Bunlar da CHP iktidarını fena halde korkuttu, Tek Parti yapısındaki paranoyasını birkaç derece yukarıya çekti.

Bu gelişmeler, yeni yayınlar, sanki TKP'nin, IDC'nin, destekliyenlerinin ve taraftarlarının yayın çalışmalarını, yeni dergi ve gazetelerle bir üst vitese geçirdikleri izlenimi veriyordu.

Hakikaten bu çalışmalar Kasım 1945'te ve bilhassa 1 Aralık 1945'te o zamana dek görülmemiş bir ivme kazandı.

Hele yeni yayınların da, Tan'ı izlercesine, iç politikada eleştiri oklarını aynı hedeflere, yani özetle iktidara, hükümete, CHP'ye yöneltmeleri ve apaçık bir biçimde rejimin artık değişmesi veya değiştirilmesi gerektiğini vurgulamaları.

Evet Tan gazetesi yanında, La Turquie ve 1 Aralık 1945'te yayın dünyasına adım atan Yeni Dünya da siyasi iktidarı şiddetle eleştirmeye başladılar. Bu üç gazete de SSCB ile TC arasında dostça ilişkileri savunuyordu ve savaş sonrası uluslararası dengelerin yeniden saptanmasında genellikle SSCB yanlısı tavır takınıyorlardı. Bir anlamda gazeteler de savaşın hemen sonrasında kendilerini yeni bloklaşmaya göre ayarlıyorlardı. Türkiye'de o zamana kadar büyük ihtimalla ilk kez SSCB yanlısı bu kadar günlük yayın aynı anda çıkıyordu. Altını çiziyorum günlük yayın organı. Haftalık veya aylık dergi değil. Yeni Dünya açık bir biçimde sovyet yanlısı yayın yapıyor. Birazdan bir örnek olarak inceleyeceğim La Turquie de, daha önceki ingilizci yayın politikasını sovyet yanlısı biçime döndürmüştür. Nedenini görmeye çalışacağız.

Nihayet Tan diğer ikisi yanında daha bağımsız bir yayın politikası sahibi gibi değerlendirilebilir: Dış haberlerde Tan Sovyetler Birliği'ni kollayan ama açık bir biçimde onu desteklemeyen bir yayın politikasına sahiptir.

Gün'ü ve diğer dergileri de birarada değenlendirirsek, ilerici yayın organları arasında bir gruplaşma söz etmek mümkün olabilir mi? İktidar büyük ihtimalla böyle bir düşünceye sahipti.

İktidarın bu yönde düşünmesinin bir nedeni de şu olabilir: SSCB İstanbul Konsolosluğu'na Ankara'daki SSCB Büyükelçiliği Basın sorumlusu Grubiakov'un atanması.

“Beçerikli ve Türkçe bilen Grubiakov'un İstanbul Konsolosluğu'na atanması da basın üzerinde sovyet etkisinin artırılmasının amaçlandığı biçiminde yorumlanabilir.” Bu satırları Korkmaz Alemdar yazıyor. O'na katılıyorum. Basın dünyasının can damarının, beyninin İstanbul'da toplanmış olması, savaş yıllarında her türü ajanın, casusun çirit attığı Osmanlı İmparatorluğu başkentine ragbeti artırıyordu.

(Burada adı geçen Grubiakov'un, "KGB subayı" ve 1970'lerin başında SSCB Ankara Büyükelçisi görevini üstlendiğini Google'daki araştırmalarım sonucunda saptadığım "Vasili Feodoroviç Grubyakov" olup olmadığını kesinlikle bilemiyorum. Herhalde aynı kişi. Ama araştırılması da lazım, doğrulanması için.)

Burada basın dünyasıyla yabancı, kimi zaman düşman, devletlerin değişik servisleri arasındaki çetrefil, garip, birkaç yönlü ilişkileri daha iyi açıklayabilmek için La Turquie gazetesinin son bir yıllık serüvenini, ingilizcilikten sovyet yanlısı yayına geçmesini yine Korkmaz Alemdar'ın mükemmel makalesinden izleyelim (s. 40-41 ve dipnot 72, kısmen özetleyerek aktarıyorum) :

BİR ÖRNEK OLARAK LA TURQUIE GAZETESİ

Bu gazete 1942'de İngiliz politikasını desteklemek için İngiltere Hükümetince kuruldu. Fransızca yayınlanacak. Sahibinin TC vatandaşı olması gerektiğinden, İngiltere Basın Ateşesinin önerisiyle Vedat Baykurt bu işle görevlendirildi. Yılda 8000 (sekiz bin) İngiliz Lirası destekle gazete yayına başladı.

Gazetenin içeriği İngilizlerin elindeydi.

Gazete "tutar", zaman içinde kendine yetecek hale gelir.

Ama 1943 sonlarına doğru İngiliz Basın Ateşesi Vedat Baykurt'un mali konularda yeterince titiz olmadığını farkedince ve savaşın genel gidişatını da dikkate alarak gazeteye yapılan mali desteğin kesilmesini Büyükelçiliğe önerir. Büyükelçinin desteklediği önerisinin onanması üzerine karar 17 Haziran 1944'te Vedat Baykurt'a bildirilir.

Vedat Baykurt dış destek olmadan yayını sürdürmeye karardır. Ancak zorlanınca yayını durdurmayı düşünür. Sonra durumu yeniden düzeltir. Nasıl? Bu kesinlikle bilinmiyor. Ama Babası, bu çalışmada ismini birçok kez andığım, 1920'lerden beri iç siyasette sol takımın aktörlerinden ve adı "Bolşevik taraftarı"na çıkmış Cami Baykurt'un katkılarıyla gazete sovyet yanlısı ve ingiliz karşıtı hale gelir/getirilir. Aynı Cami Baykurt'un Yeni Dünya'nın yayını için Sabahattin Ali'den "para yardımı" aldığını aktarmış bunu inandırıcı bulmadığımı daha önce belirtmiştim. Burada yinelemeyeceğim.

Fiyatı 10 kuruş olan "siyasi sabah gazetesinin" sahibi Vedat Baykurt'tur. Neşriyat müdürü ve başyazarı ise babası Cami Baykurt.

Cami Baykurt'un İngiltere'de İşçi Partisi hükümetinin kurulması ile İngiltere'nin Moskova'nın etkisine girdiğini yazması İngilizleri çileden çıkartacaktır. Korkmaz

Alemdar İngiltere Krallığı resmi arşivlerinden aktarıyor. (Public Record Office. FO 371/487102. Aralık 1945).

1945 sonlarında La Turquie'nin sovyet yanlısı politikası ciddi biçimde rahatsızlık verecek boyutlar kazanır.

Aynı günlerde Sertel'lerin, Baykurt'ların, Sabahattin Ali ve Esad Adil gibi solcu gazeteci ve yazarların bir grup oluşturarak solcu fikirleri yaymak üzere günlük ve aylık yayınlar çıkarmayı tasarladıkları anlaşılıyor:

Kasım sonunda Turkische Post Matbaasının 95000 (doksanbeş bin) TL'ye satın alınması bu amaçla yöneliktir. Olası "Grubun" günlük yayın organı Yeni Dünya bu matbaada basılacaktır. La Turquie de. Korkmaz Alemdar, İngiliz Belgesinden aktarıyor. (Public Record Office, FO 371/48710, 22 Aralık 1945, 7 Aralık 1945). Yayın organlarının basıldığı matbaa ve adresleri de.

Diğer solcu/ilerici yayınların tümü ve 1 Aralıkta çıkacak Görüşler ise Tan Matbaasında.

İngiliz belgelerine göre, bu iki önemli matbaa, yani adı değiştirilen Turkische Post Matbası ile Tan Matbaası sayesinde sayılarının artması öngörülen yeni yayınlarla güçlü bir basın-yayın grubu ortaya çıkmaktadır. Böylece kasım ayında ve 1 Aralık 1945'te çıkan yeni yayınlara yenilerinin eklenmesinin de söz konusu olduğunu öğreniyoruz.

Ayı belgelere göre Tan dokuz bin, La Turquie iki bin dolayında satılmaktadır. Yeni Dünya'nın 1 Aralık 1945'teki ilk sayısı onbeş bin basılmış ama ancak ikibin beş yüzü satılabilmıştır. Görüşler yirmiiki bin, belki ellibeş bin (bu rakam Nail V. Çakırhan'ındır) satmıştır. Görüşler ikinci baskısıyla elli bini geçmiş olmalı. Esat Adil'in Gün'ü ise iki bin adet basılıyor.

Özetleyecek olursak Kasım sonu ve Aralık ayının ilk günündeki ilerici basın manzarası şudur:

Sovyetler Birliği'nin basın dünyasındaki taraftarlarının, savunucularının sayısı artmıştır.

Sovyetler Birliği basın dünyasında önemli bir yer edinmek, etkisini genişletmek, çekiciliğini yaymak için İstanbul Konsolosluğu'na önemli bir diplomatını tayin etmiştir.

SSCB yanlısı yayınlar iki önemli matbaaya sahiptir ve bu sayede solcu yayınlara yenilerinin eklenmesi söz konusudur.

Bu duruma bakarak, Korkmaz Alemdar, Tan’a saldırıda “ingiliz parmağı” arıyor. Olabilir. “Diplomaside” her şey mümkün. Ama burada yeterli derecede “türk parmağı” varken işin içine bir de “ingiliz parmağı” sokmalı mı? Pek emin değilim. Hem İngilizler basın organlarının nasıl “çevirileceğini” herkesten daha iyi bilmiyorlar mıydı ki kalkıp İstanbul’u tarumar ettirsinler!

Kimbilir? Belki onlar da “çorbada tuzumuz” olsun niyetine bir parmak atmış, eli şemsiyeli bir koca kaşık, belki bir kepçe vermiş olabilirler. İngilizde oyun çok. Diğerlerinde de.

2 ARALIK PAZAR: ARA SEÇİMLER

4 Aralık 1945’ten iki gün önce, kışkırtamalar ve proganda çalışmaları sürerken, İstanbul, İzmir, Denizli, Kocaeli ve Muğla illerinde ara seçimler yapıldı.

CHP 17 Haziran 1945’deki ilk denemesinden sonra, bu seçimlerde de aday göstermeyeceğini duyurdu.

Ayrıca, bu seçimde CHP’ye mensup ikinci seçmenlerin oylarını kendi partisinden olan adaylara vermekle yükümlü olmadıkları da belirtildi. (25 Kasım 1945 tarihli Ulus’tan akarıyorum.)

Tamam “demokrasi geliyordu”. Ankara’dan yola çıkmıştı... Devlet eliyle. Ne kadar iyi.

Adaylar içinde dikkati çekenlerden birkaçını geçerken aktarayım: Kocaeli’nde Kağıt Fabrikası hesap mütehassısı Zeki Zeren, Gölcük Fabrikaları’ndan tesviye ustabaşısı Mustafa Özkalkan, yine Kağıt Fabrikası’ndan idare memuru Hilmi Coşkun. Ve İstanbul’dan o günlerin siyaset sahnesinin değişmez “yıldızlarından” yine Cemil Alpay, yani Sosyal Demokrat Fırkası eski başkanı...

2 ARALIK PAZAR: GAZETELERE BAKIN! NE BASIN AMA!

2 Aralık 1945’te günlük gazeteler Görüşler’in yayınlanmasına ve çevresinde olup-bitenlere yer veriyor. Sertel’lere saldırılar sürüyor :

Örneğin Akşam’da “ Demokrat ” imzasıyla yer alan “ Kızıl Yapraklar Açarken ” başlıklı başyazıda, Görüşler’e yazacak isimlerden bazılarının çekildiği, Sertel’lerin yalnız kaldığı şöyle belirtilmektedir:

“ Aziz bayana göre Cumhuriyet Halk Partisi Abdülhamid’in zulüm, istibdat devrini yaşıyor. (...) Memlekette Abdülhamid devrinin yaşadığı, hürriyet ve

adalet olmadığı Bayan Sabiha ile komünist arkadaşlarının diledikleri gibi gazeteler ve mecmualar çıkararak bu zalim hükümete hergün ağız dolusu küfürler savurup serbest dolaşmalarından belli. Bir de Sovyet Rusya cennetine gidin de hürriyeti, saadeti görün. ”

Yazıda, koyu kızılıllığı örtecek bir paravana gibi ismi kullanılan Celal Bayar’ın “Ben Kemalist’im, komünist değilim” dediği, Köprülü ve Menderes’in “Bu oyunda sayımız, suyumuz” yok diyerek Görüşler’den çekildikleri belirtilerek “Moskova radyosu, Bayan Sabiha ve ötekiler boşuna yırtınıyorlar. Bu milletin bünyesi çok demokrattır, fakat komünistliğe elverişli değildir” denmektedir.

Tasvir gazetesi ise, “Bu millet kendisine fenalık edenleri hiç bir zaman affetmemiştir. Yakın tarih bu milli intikamın misallerile doludur” diyerek vatansever duygularından şüphe etmediği Türk gençliğini, yurt savunmasına çağırmaktadır.

Bu gazeteye bakılırsa, “ Kızıl dergi ” Görüşler’in amacının yalan ve bozgunculuk olduğu ilk sayısında ortaya çıkmıştır. Tasvir, Tan’a fiilen saldırı için provokatif ifadeler kullanmaktadır:

“ Artık Tan gazetesinde kızıl faşizmin mümessilleri istedikleri kadar hüviyetlerini gizlemek için hakiki demokrasiden, milliyetçi olduklarından bahsedebilirler. Kimseyi inandıramayacaklardır. Cepheler teşekkül ediyor. Karşıma muhalif namı altında Türk milletine düşman bir grup çıktı, bunlarla uğraşacağız. (...) Bu millet kendisine fenalık edenleri hiç bir zaman affetmemiştir. Yakın tarih bu milli intikamın misallerile doludur. ”

Tasvir, İzmir’de gençlerin Görüşler’in afişlerini yırttığını, bazılarının üzerine de “Komünist mecmuasıdır, okumayın” diye yazdığını; tüm yurttan uyanan nefret halkasının gitgide yayıldığını belirterek sonraki günlerde de saldırısını sürdürüyor:

Örneğin “Gelincik kırmızısı renkte elbise giymiş eli kızıl bayraklı hanımefendi söylediklerinin hepsini pek beğendiğin kızıl demokrasinin anayasasında bol bol bulursun” diye yazıyor.

3 ARALIK PAZARTESİ: HAZIRLIK: GÖRÜLMEMİŞ MANİPÜLASYON, EŞSİZ KIŞKIRTMA

3 Aralık 1945’de, Tan ve Yeni Dünya başta hakiki muhalif gazetelere en belirleyici saldırı işaretini veren, bir anlamda saldırıyı damgalayan Tanin gazetesi sahibi ve başyazarı Hüseyin Cahit Yalçın’dır.

3 Aralık 1945’de, Tanin’de, Hüseyin Cahit Yalçın’ın büyük puntolarla dizilmiş, “Kalkın Ey Ehl-i Vatan” başlıklı uzun bir yazısı yayınlandı. Yine büyük harflerle dizilmiş ikinci başlıkla, deneyimli, görmüş geçirmiş ama asla uslanmamış yaşlı başkomutan pardon “başyazar”, “Bir Vatan Cephesi Lüzumu Vardır” diyor, gençliği ayaklanmaya çağırıyordu. Bu kadar olagan ve basit. Şaka değil “Ayaklanmaya” çağırıyordu “gençliği”.

Yazı şöyle başlıyor:

“Bu memleket, asırlardan beri, Şimal’dan (Kuzey’dan. İlk harf büyük. Bu çok önemli çünkü bu kelime sadece coğrafya değil siyaset te var: Kuzey neyi simgeliyor Hüseyin Cahit Bey? MŞG) gelen hücumlara eti, kanı, ruhu ve silahı ile karşı koydu. Milletın varlığı, bu ıstıraplar ve felaketlerle yoğrulmuştur. Bu defa yine anavatan topraklarından parçalar ve Türk istiklalinin hatimesini teşkil edecek surette boğazlardan üs isteniyor. Milli Şef, şerefli insanlar gibi yaşayacak ve şerefli insanlar gibi öleceğiz derken, milletin kalbini okumuştur. Fakat düşman istilasası şimdi komünizm propagandası halinde içimize sızmaya başlamıştır. Yeni Dünya’nın, Görüşler’in intişarı (yayınlanması. MŞG) bu hususta tereddüte yer bırakmamıştır. Vaziyet açıktır: Beşinci kol faaliyettedir ve hücumu geçmiştir. Hitler de göz koyduğu memleketlerde bozgunu bu surette evvelden temin etmişti.

Büyük vatanperver Namık Kemal’in sesi bugünün parolasıdır: Kalkın ey ehli vatan, mücadele başlıyor. Ve başlamak lazım. Çünkü en azgın ve insafsız bir propagandanın, Türk vatandaşlarının ruhuna her gün en yakıcı, yeis verici, ümit kırıcı bir propaganda zehirini dökmesine müsaade etmeyiz. Bir vatan sahibi olmak, bu vatanın içinde hür ve müstakil yaşamak isteyen her Türk bu propagandaya karşı koymaya mecburdur.

Mücadelenin silahı yalnızca söz ve yazıdır. Fikirler, fikirlerle yıkılır. Cebir ve şiddet onların ekmeğine yağ sürer.

(...)

Görüşler’i açıp da Bayan Sertel’in ‘Zincirli Hürriyet’ makalesini okuduğum zaman, sayfayı süsleyen kıpkızıl demirlerle, bize nasıl bir hürriyet hazırladıklarını derhal anladım. Bayan Sertel şöyle diyor:

‘Hür insanlar cemiyetinin en büyük şıarı, geniş halk kitlelerinin menfaati için icap ederse şahsi menfaatini feda etmektir.’

Komünist edebiyatı ile meşgul olmamış olanlar bu satırların altında gizlenen manayı gözden kaçırabilirler. Geniş halk kitlelerin menfaati namına hürriyetlerin feda edildiği yer Rusya’dır. ...

Bunları susturmak için cevap vermek hükümete düşmez, söz, eli kalem tutan gazetecilerin ve hür vatandaşlarındır.”

Sabiha Sertel, o günlerin en çok okunan köşe yazarlarından biridir. Ve yazılarında CHP rejimini sık sık “diktatörlükle” eş tutuyordu. CHP yönetimini ve getirdiklerini eleştiriyordu. 3 Aralık 1945 tarihli Tan’da, “Görüşler” başlıklı köşesinde her zamanki gibi, CHP’ye ve iktidarına dokunduruyordu. Sabiha Sertel’in yazısı, “Halk Partisi Meclis’te ekseriyet değil ittifak partisi”dir diye başlıyor, daha sonra CHP hükümetinin muhalefetin sesini kestiğini ileri sürüyor; bu antidemokratik baskılardan örnekler veriyordu. Sabiha Sertel yazısını şöyle noktalıyordu: “Bütün bunlar senelerce ihtikar, suiistimal, tahakküm altında dilini, şuurunu paslandıran, halkı şaşırtmak içindir.”

Yeni Dünya’da Cami Baykurt, “Yeni Fırka” başlıklı başyazısını yayınlıyor.

SALDIRI ÖNCESİ

Daha sonraki yıllarda “Yeni İstanbul ” gazetesinde “ Basında Kavgalar ” başlığı altında bir dizi yazı yayınlayan Tekin Erer, saldırı öncesini şöyle anlatıyor:

“ Cumhuriyet Halk Partisi il teşkilatı tarafından 3 Aralık pazartesi akşamı talebe yurtlarına gerekli talimat verilmiş ve ertesi sabah ‘Tan’ gazetesi aleyhine bir nümayiş yapılacağı bildirilmişti. O zaman ben, ‘Tasviri Efkar’ (kısaca Tasvir diye nitelediğim gazete. MŞG) gazetesinde istihbarat şefliği yapıyordum. Yazı işleri müdürü rahmetli Nejdet Baytok, ertesi sabah gazeteye erkenden gelmiş, komünist neşriyatı yapan gazeteler aleyhine büyük bir nümayiş hazırlandığını duyduğunu, bu haberin bir balon da olabileceğini binaenaleyh kimseye bir şey söylemememi tembih etmişti. ”

Daha önce aktardığım gibi, o günlerde İstanbul Üniversitesi Eczacılık Fakültesi’nde öğrenci ve TKP üyesi Fahri Petek saldırıyı duyunca, hemen Tan gazetesi merkezine giderek henüz tanımadığı Zekireya Sertel’le görüşerek saldırı haberini aktarıyor.

Zekeriya Sertel'e saldırı haberini veren bir kişi daha var: Onu bize Zekeriye Sertel bizzat takdim ediyor, hemen sonrasını ve saldırı sabahının ilk anlarını da anlatıyor:

“Olaydan bir gece evvel Nizamettin Nazif bana bir haber gönderdi. Nizamettin Nazif o zaman polisle çalışıyordu. Siz biliyor muydunuz Nizamettin Nazif'in polis olduğunu? Gazeteciydi evet, poliste çalışıyordu, o haber gönderdi bana, polis, gizli polis...

Haber gönderdi bana, ‘yarın gazeteni basacaklar, ihtiyatlı bulun, gereken tedbiri al’ diye.

Bizim dostumuz, ahabımız, evet yani çok yakın dostumuz, evet yani aleyhimizde bir şey yapmıyor, poliste ama bizim aleyhimize bir şey yapmıyor.

Bunun üzerine Valiye telefon ettim. Vali Lütfi Kırdar benim Türk Ocağı'ndan dostumdu, dedim ‘böyle bir şey varmış, gösteri başlayacakmış, bunun Tan’a sıçrama ihtimali varmış. Tedbir almanızı rica ederim’ dedim.

‘Merak etme, haberim var, ben tedbirimi aldım’ dedi. ‘Hiçbir şey olmaz, korkma falan...’

Pekâlâ.

Ertesi sabah erkenden daha nümayiş başlamadan üniversiteden bir genç telefon etti. ‘Bu nümayişçiler hareket etmek üzere, ellerinde balyozlar falan var. Aman dikkat edin tedbirli bulunun’ dedi.

Tekrar açtım telefonu Valiye. Vali bana ‘Ben tedbirimi aldım, merak etme, bir şey olacak değildir’ dedi.

Pekâlâ.

Hemen Matbaayı aradım tedbir alın, aman ihtiyatlı olun diye... Fakat onlar da beklememişler fazla bir şey olur diye, fazla tedbir almamışlar. Geldiler, yıktılar, kırdılar, bastılar.”

Aziz Nesin, o günlerin dehşetini yaşayanlardan biridir. Geceleri Yeni Dünya’da, gündüzleri Tan’da çalışıyor.

Nesin o günleri şöyle anımsıyor:

“3 Aralık gecesi Yeni Dünya’da bir haber yayıldı. Yarın baskın olacaktı diye. Zaten böyle haberler bir süredir çıkıyordu. O zamanlar gazeteler sabaha karşı çıkardı. Ben Tan’a gittim, haberi söyleyip çıktım. Ertesi gün kalktığımda, Babiali’ye gelmek mümkün değildi. Çok kalabalıktı. Ara sokaklardan gazeteye ulaştım. İçeri giremedim. Makinaları kırıyorlardı.”

4 ARALIK SALI : SABAH GAZETELERİ

Saldırı günü sabah gazetelerinde Tan’a, Sertel’lere, Görüşler’e saldırılar devam etmekte, gençler eyleme çağrılmaktadır, işte bir demet “ gazetedden “ seçmeler:

Tanın “Beşinci Kol Propagandası” başlığı ile çıkıyordu. Yeni Dünya ve Tan ve yazarları yine hedefteydiler. Bu kez konu “Atatürk İstismarı”ydı. Tanin, komünistlerin Atatürk’ü sömürdüklerini ileri sürüyordu: Şu satırlarda:

“ Atatürk’e karşı bu memlekette beslenen hürmet ve hayranlık düşmanların elinde Türkiye’ye karşı bir propaganda silahı olmuştur. Hitler, bu silahı bol bol kullandı. Çünkü, Türkiye, nüfuz ve tesirine kapılmıyor, garp demokrasileriyle birleşiyor. Diktatörlüğe nefret besleniyordu. Alman radyosu, Türkiye’de Atatürk sağ olsaydı, Türk hükümeti böyle bir politika takip etmezdi, Türk Hükümetini Atatürk’ün izinden ayrılıyor diye Türk milletini hükümete karşı kışkırttı durdu. Aynı silahı Ruslar ellerine aldılar. Türk hükümetini Atatürk’ün yolundan şaşmakla ve Hitler’e meyletmekle itham ettiler. Şimdi Yeni Dünya ve Görüşler aynı silahı kullanıyor.

(...)

Görülüyor ya, faşist olsun, kızıl faşist olsun, bütün düşmanlar Atatürk silahı ile Türkü Türke vurdurmak istiyorlar. Memleket içindeki gönüllü komünist beşinci kolu da bundan medet umuyor. Hatta Tevfik Rüştü Aras da bu kervana katılmış.”

Hüseyin Cahit Yalçın, Atatürk döneminin bir altınçağ olmadığını, kendisinin 1924 ve 1925 yılında İstiklal Mahkemesi’nde yargılandığını, Zekeriya Sertel’in de yazdığı bir öykü nedeniyle üç yıl hapis cezasına çarptırıldığını anımsatıyordu.

Sabiha Sertel, demokratların, komünistlerin ve sosyalistlerin kuracakları birliklerle “irticayı” yeneceklerini yazmıştı. Hüseyin Cahit, “hayır” diyordu, Komünistlerle, sosyalistlerle birleşmiyorlar, Bayan Sertel hem aldanıyor, hem de aldatıyordu. Komünistlerin kurdukları “vatan cepheleleri” de Moskova’nın emrinde komedi oynuyorlardı.

Hüseyin Cahit Yalçın'ın bu yazıları etkisini göstermekte geçikmedi. 1925'de Zekeriya Sertel ile aynı hapisane hücrelerini paylaşan Hüseyin Cahit, 20 yıl sonra O'nun ve eşinin canına ve malına düşmandır.

4 Aralık 1945 tarihli Cumhuriyet, birinci sayfasını, İran'daki olaylara ayırmış, bunun yanında Celal Bayar'ın parti girişimleri hakkındaki haberlere de yer vermişti. Ama asıl önemli haber birinci sayfanın hemen altında; “Bizim Yoldaşlar Maskelerini Attılar” başlığını taşıyordu. Haberin alt başlığında ise: “Fakat Türk milletinin sağduyusu bunların yalancı demokratlığına ve sahte hürriyet âşıklığına aldanmayacak kadar kuvvetlidir” deniyordu. Cumhuriyet'in bu haberinde Görüşler dergisi logosundaki ‘G’nin orağa benzediği şöyle öne sürülmektedir :

“Bizim yoldaşlar nihayet maskelerini attılar. Dün bir okuyucumuz ‘Görüşler’ mecmuasıyla birlikte idarehanemize geldi. Mecmuayı masamızın üzerine yaydı. Başlığını ters çevirerek parmağını üzerine bastı. O şekilde bir başlıktan bir harf değil, bariz bir orak resmi kaldığını hayretle gördük. Böyle G harfi olmaz, bu kasten böyle çizilmiştir dedikten sonra sordu: ‘Ya bunun çekici nerede ?’ Sustuk. Cevabı gene kendisi verdi: ‘Okuyunca anladım, içinde imiş!’ ”

Cumhuriyet bu, devam ediyor : “Demokrasi isteriz, hürriyet isteriz feryadlarından sonra istenilen demokrasi ile hürriyetin ne olduğu artık iyice meydana çıktı. Bu demokrasi, komünist demokrasisi, bu hürriyet kızıl hürriyettir. (...) Onlar hür ve müstakil Türk vatanındaki demokrasiyi ve hürriyeti beğenmiyorlar. Bu vatanı ve milleti Moskovakâri bir rejimin esiri yapmak için demokrasi ve hürriyeti istiyorlar. İstedikleri Sovyet Rusya’dan başka hiç bir yerde tutunamamış bir içtimai akide olan komünistlik de değildir; emperyalist Rus Bolşevikliğidir. ”

Haberde, “İzmir’de vatandaşların Görüşler ve Yeni Dünya’yı yırtıp attıkları, afişlerini söktükleri ” de bildirilmektedir.

Vakit yazarı Asım Us da Cumhuriyet gibi “maskeleri düştü” diyerek şunları yazmaktadır:

“ Biz komünist değiliz. Biz Bolşevik değiliz. Biz kızıl diktatörlük değil, garp demokrasisi kurulmasını istiyoruz diyenler birdenbire yüzlerindeki maskeyi attılar. (...) Sabiha Sertel çoktan beri komünist propagandası için hazırladığı Görüşler dergisinin bütün hazırlıklarını yapmış, fakat derginin kızıl ihtiraslarını örtmek için CHP’den son zamanlarda ayrılmış olan Celal Bayar’ı, Fuat Köprülü’yu, Adnan Menderes’i marka olarak kullanmıştı. ”

“ Bozguncu kızılılara karşı milleti uyanıklığa ve birliğe dâvet ediyoruz ” başlıklı Tasvir imzalı yazı ise Türk milletine ve gençliğine şöyle seslenmektedir :

“ Büyük Türk Milleti! Evlâdlarını Çanakkalede, Sakaryada, memleket, hürriyet ve istiklal uğruna feda eden analar, bu milletin yarınını omuzlarında taşıyacak olan milliyetçi Türk gençliği, topraklarını vatan aşkile seven Türk köylüleri ve ey bu yurdun refahı, bağımsızlığı ve yükselişi için canını, malını vermeğe hazır büyük Türk milleti! (...) Dikkat! Memleket içinde kızıl faşizmin beşinci kolu harekete geçti, gündelik gazetelerile, mecmualarile ortaya atıldılar. Neşriyatla fikirleri hazırlamak, komşu devletlerin başına gelen felaketleri buraya da sirayet ettirmek istiyorlar. Kızıl faşistler başka yerden aldıkları direktifleri tatbik ederek gizli çalışmalarını açığa vurdular. Moskova radyosile işbirliği halinde sizleri zehirlemeğe uğraşıyorlar. (...) Bunlar Türk milletin bütün mukaddes tanıdığı kıymetleri yıkmak için senelerce uğraşmışlardır. Bunlar Türk büyüklerine, bunlar Türk ahlak ve geleneğine, bunlar Türk ordusuna, bunlar Türk’ün meçhul askerine, bunlar Türk’ün şehidine düşmandırlar. ”

Tasvir, vatansever gençliği de göreve çağırmaktadır:

“ Ey Türk gençliği! Vatansever duygularınızdan şüphe etmiyoruz. Sizi uyanık ve müttehit olmaya davet ediyoruz. Bir parti işi değil, bir memleket işile meşgul olacaksınız! Düşüncemiz her nevi zümre ve parti fikrinin üzerinde yurt müdafaası ve memleket davasıdır. Cepheler teşekkül etti. Tasvir, bu memleketin, bu yurdun cephesidir. Etrafımızda Türk basını, Türk münevverlerini ve Türk milletini bir fikir ve iman halkası halinde toplanmağa davet ediyoruz. Onlara bu sütunlardan sık sık hitap ederek irtibatı tesis ve muhafaza edeceğiz ve bu uğurda memleket düşmanlarını ezinceye kadar mücadeleden geri durmayacağız. ”

Tasvir, Tefvîk Rüştü Aras’ın Görüşler’de yer alan “ Büyük Atatürk, Zavallı Atatürk ” yazısına tepki gösteren üniversiteli gençlerin “ Zavallı Tefvîk Rüştü ” başlıklı yazısına da birinci sayfasında yer vermektedir.

4 Aralık 1945 Tasvir gazetesinde Peyami Safa şöyle gürler: “Türk topraklarını kızıl iştilalara en az mukavemetle teslim etmek için ruh zeminlerini hazırlasınlar, Türkiye’yi İspanya’ya benzetemedilerse, İran’ın haline sokmak için bütün teşkilat ve vasıtalarıyla çalışsınlar. Türk şuuru da uyuklasın, kızıl cennet rüyalarına dalsın, zincir şakırtıları arasında ve bir kölelik cehenneminin ortasında, iş işten geçtikten sonra gözlerini açsın öyle mi? Hayır... Bu millet ve onun gençliği uyanıktır, kendini uyutmaya çalışanların oyunu önünde bir saniye kendinden geçmemiştir.”

Cami Baykurt’un 4 Aralık 1945 tarihli Yeni Dünya’dak açık mektup şeklindeki başyazısı “ Hüseyin Cahit Bey’e ” başlığını taşıyor ve Hüseyin Cahit Yalçın’ın 3 Aralıkta sol basın organlarına ve Yeni Dünya’ya saldıran iki yazısına yanıt niteliğindedir. Baykurt, kendilerini “beşinci kol” gibi göstermek isteyen Yalçın’ın, saldırgan cephenin teşkil ettiği orkestrada davulculuk görevini üstlendiğini, (orquestra şefinin de kim olduğunun bilindiğini) ” bu yüzden sadece

ona hitap ettiğini belirtiyor, Yalçın'ın suçlamalarına karşı çıkararak, Yeni Dünya muhalefetine hedeflerini ve nedenlerini şöyle açıklıyor:

“ Bugün dünya politikası ve bu meyanda vatanımızın bulunduğu mevki çok tehlikelidir. Türkiye'yi Balkan Harbi'ne ve sonra 1914 faciasına sürüklediği zamandan daha çok tehlikelidir, garbın (Batı'nın) demokratik haklarının memleketimizde tatbik olunduğunu görmek için mahdud vasıtalarımızla mücadele meydanına girdik. O dava, bu memleketi hiçbir yabancı menfaatine kurban etmemek, vatandaşlarımızı ayak altında çiğnetmemek ve içerde yüzümüzü kızartan haksızlıklara ve kirlere mani olacak bir idareyi görmekten ibarettir.” Sonra “aynı davaya sadıksanız aramızda çekeşecek hiçbir şey yok” diye ekliyor.

Baykurt, mahkûm etmek için delil gerektiğini hatırlatıyor ve kendilerine, “ beşinci kol ” olarak yabancı menfaatler hesabına memlekete ihanet ettikleri suçlamasında bulunan Yalçın'dan bunu ispat eden delilleri ortaya koymasını şu sözlerle istiyordu:

“Cahit Bey! İnsanlar kendi sözleri ve işleriyle muaheze olunur. Adaletin en iptidaî prensibi budur. En zalim idareler ve onun başında olan cebbar hükümdarlar ve hatta büyük engizitör ‘Torquemada’ bile idam edeceği adamlara, hiç olmazsa cürmü kabul ettirmek için, işkence ederdi. Çünkü mahkûm etmek için delil lâzımdı. Bize beşinci kol olduğumuzu, yani yabancı menfaatler hesabına memleketimize hıyanet ettiğimizi ispat eden delilleriniz nerede? Bunu enzar-ı umumiye koymaya sizi davet ediyorum: Eğer kendi fikrinizin ismetine zerre kadar hürmetiniz varsa...”

Yeni Dünya'nın dördüncü ve son sayısının “ soru işaretli köşesinde ” ise “ Kalkın ey ehli faşist! ” başlıklı bir yazıyla Yalçın'a biraz daha yüklenildi:

“ Bay Yalçın ‘sancağı şerif’ kaldırıp hürriyet, demokrasi taraftarlarına karşı halkı ayaklanmaya davet ediyor. Bu eski ittihatçı Birinci Cihan harbinde de böyle bir ‘cihad-ı mukaddes’ ilan edenler arasında bulunmuştu. Hâlbuki cihada çağrılan Müslümanlar bu davete İngiliz ve Fransız ordularıyla birlikte İstanbul'u işgal etmek suretiyle cevap vermişler ve kendisini de Malta'ya sürmüşlerdir. Bugün de reaksiyonerleri ve faşistleri imdadına çağırıyor. Yalnız Bay Yalçın bütün dünyada ‘vatan cephesi’nin demokratların cephesi olduğunu unutmuşa benziyor. Tavsiye ederiz ‘kalkın ey ehli faşist!’ diye bağırırsa ‘sancağı şerifin’ altına bir hayli taraf toplayabilir. ”

Alışılmış kalem tartışmalarından bir yenisi biçimindeki bu atışma maalesef daha sonraki günlerde süremeyecektir.

Yine 4 Aralık 1945 tarihli Ulus'ta Falih Rıfkı Atay, “ Çirkin Bir Taktika ” başlıklı yazısında “Renkleri, ruhları ve oyunları açığa çıkmıştır. Kızıl anarşi; mülkiyeti, teşebbüs ve çalışma hakkını hırsızlık diye tahrik ediyor” demektedir.

Sabiha Sertel ise olacakları biliyormuşçasına 4 Aralık'ta yayınlanan son yazısının başlığını ‘Gazeteden Değil, Umumi Efkârdan Korkmalıdır’ koymuştur. İstanbul Halk Partisi Reisinin gazetecilerden, muhalif gazetelerle mücadele etmelerini istemesi üzerine şöyle demektedir:

“ Gazete ancak fikrin mümessilidir. Eğer halk bu fikirleri benimsiyorsa, eğer kendi menfaatlerini müdafaa ettiğine inanıyorsa gazeteyi tutar, aksi taktirde hiçbir gazetenin, hiçbir fikrin halkı arkasında sürüklemesine imkân yoktur.

(...)

Neşriyat eğer halkın arzularını ifade ediyorsa tesir yapar, eğer halkın düşüncesine ve menfaatlerine aykırı ise kendi kendine erir gider. Tatlı vaadlere halk ancak bir zaman için inanır. Mevcut muhalefet gazetelerine veya çıkacak olanlarına karşı partili gazetelerin koparacağı gürültü ve kıyamet, halkı ne aldatmağa ve ne de şaşırtmağa kâfidir. Gazeteden değil, umumi efkârdan korkmalıdır. ”

Sabiha Sertel'in a'dan z'ye yanıldığıının ispatıdır son yazısı :

“ Umum-i efkar ” muhalif gazeteleri savunmak, onların yanında yer almak için bir şey yap(a)mamıştır.

Olmayan şey nasıl eyleme geçebilirdi ki ?

O günlerde ülkemizde inanmış, bilgili bir umumi efkar olduğu iddia edilebilir mi ?

Öylesi bir kamuoyunu oluşturabilecek unsurlara sahip öğrencilerin ise tam tersi yönde yürüdükleri büyük üzüntü ve şaşkınlık içinde seyredilmiştir.

O günlerin tanıkları anlatıyor.

“ Mevcut muhalefet gazetelerine veya çıkacak olanlarına karşı partili gazetelerin koparacağı gürültü ve kıyamet, halkı ne aldatmağa ve ne de şaşırtmağa kâfidir. ” diye yazan Sabiha Sertel maalesef burada da yanılmıştır. Ve asıl vahimi iyi niyetinin tam tersi bir durumla karşılaşmış olmasıdır: Öğrenciler, halkımızın en bilgilileri olduklarına inandıklarımız, geleceği(mizi) teslim ettiğimiz çocuklarımız, torunlarımız kandırılmış, akıl almaz bir saldırganlığa, eşi görülmemiş bir vahşete sürüklenmişlerdir...

SALDIRI (Özetle)

Saldırımı önce çok kısa ve özet bir biçimde sunmak istiyorum. Olayları kuşbakışı görebilelim diye. Daha sonra daha ayrıntılı olarak takdim ediyorum.

4 Aralık 1945 Salı günü İstanbul'un birçok mahallesi, sokağı, caddesi, binası darmadağın edildi, kentin anadamları birbirine katıldı:

Sıkıyönetim altındaki İstanbul'da. Tek parti yönetimi altındaki Türkiye'de. İnsanların, bırakın izinsiz gösteri yapmasını, izinli gösteri yapması bile olanaksız bir ülkenin en büyük kentinde her yer darmadağın ediliyor: Bir tek asker, bir tek polis müdahale edip, yakıp yıkmayı, kırıp dökmeyi önlemiyor. Neler oldu o gün?

Uğur Mumcu, dizi yazısında (Cumhuriyet, 17 Şubat 1990), aktarıyor: "CHP İstanbul İl Örgütü, üniversite bahçesinden başlayacak bir yürüyüşü hemen düzenlemişti." Bu saldırıya yıllar sonra olsa bile "yürüyüş" adının verildiğine ilk bu dizi yazıda rastladığımı da belirtmeden geçmeyeyim. CHP İl Örgütü belki bu isimle gerekli izni almıştı, ünlü gazetecimizde resmi belgedeki tanımlamayı aynen aktarıyordu. Niçin olmasın. Bilinmesinde yarar var: Olaylar bir "yürüyüş" olarak başlıyordu demek.

4 Aralık günü sabah saatlerinde İstanbul Üniversitesi bahçesinde toplanan öğrenciler Tan Gazetesi'ne doğru yola çıktılar.

Yukarıda gördüğümüz gibi, Zekeriya Sertel, olayı bir gün önceden haber almış Vali Lütfi Kırdar'ı uyarmıştı.

Vali "biliyorum" demişti, "tedbirleri aldım".

Bu "yürüyüşten" ve saldırıdan hükümetin haberi vardı.

Sayıları tahribin, yıkımın, yağmanın en azgın anında en fazla on veya oniki bin kişiyi bulan saldırganlar yolda hiçbir engelle karşılaşmadan Tan Gazetesi'ne ulaştılar.

Gazetenin önünde ve çevresinde birkaç polis vardı, ama polisler olanları sadece izliyordu.

O günlerde üniversite öğrencisi ve "kalabalığa katılan herkes gibi olaylara tanık olan Talebe Birliği Yönetim Kurulu üyesi" Doğan Can şunları anlatıyor:

"O gün üniversiteye gelen bazı kişiler (kimler olduğunu belirtmiyor. MŞG), geniş bir kitle topladılar. Hep birlikte Cağaloğlu'na inildi, sloganlar atılıyordu,

bağırılıyordu. Tan Matbaası'na gelindiğinde önce kısa bir sessizlik oldu. Sonra birisi taş attı ve camlar kırıldı. Kalabalıktan içeri girenler oldu. Gazeteler parçalanıyor, bobinler caddede yuvarlanıyor, arşivler uçuşuyordu.”

Evet saldırganlar Tan gazetesi binasına girerek, camları, pencereleri ve rotatifi kırdılar.

Binanın her tarafına kırmızı mürekkep döküyorlar ve bağıryorlardı: “Kahrolsun komünizm! Kahrolsun Serteller!”

Linotip dizgi makineleri, hurufat, daktilolar, sandalyeler, dizgi malzemeleri, kapılardan, pencerelerden aşağı atılıyordu.

Kağıt deposundan çıkarılan bobinler de sokağa fırlatıldı...

Tan Matbaası bir saat içinde tarümar edildi.

Sonra Yeni Dünya ve La Turquie'ye ve matbaasına saldırdılar, ne varsa parçaladılar.

Solcu yayınları satan kitabevleri talan edildi.

Saldırganlar, daha sonra Kadıköy vapuruna binip Serteller'in Moda'daki evlerine saldırmak istediler.

Vali Lütfi Kırdar, olayın daha da büyümesinden ürkmüş olacak ki, Kadıköy vapuru kaptanına ‘doğru Adalara’ emrini verdi.”

4 ARALIK SALI: SALDIRI BAŞLIYOR

O sabah erken kalkmak zorundaydı Naim Kılıç. Çünkü arkadaş grubu içinde sıra ondaydı: İktisat Fakültesi öğrencisi Naim Fakülteye erken gidecek ve sıcak bir mekanda yer tutacaktı. Önemli olan çünkü o saatte sıcak bir yer bulmaktı. Havalar soğuk, evler iyi ısıtılamıyordu, dersliklerde, anfilerde sıcak noktalar özellikle aranılıyordu.

Naim İstanbul Üniversitesi Merkez binası kapısından girdi. Birinci kata çıktı. Orhan Birgit'i gördü. Öteden beri tanıdığı Orhan Birgit duvara afiş yapıştırıyordu veya asıyordu. Yoksa Tanin gazetesinin bir önceki günkü birinci sayfasını mı ? Naim iyi anımsayamıyor. Geçmiş zaman. Ama olağanüstü bir durum yaşandığını da hemen farkettiler. Orhan Birgit'e “ Ne var, ne oluyor ? ” diye sordu. Ama Orhan yanıt vermedi. Orhan'ın meşgul bir havası vardı. Naim'in Hüseyin Cahit'in

yazısından haberi vardı ama ne olup bittiğinden habersizdi. Tan okuyordu ama Fakülte'ye asla Tan'la gelmiyordu, çünkü sivil polislerin Tan okuyanları fena halde izlediklerini biliyordu. Bizzat iki arkadaşının nasıl izlendiğini gözleriyle görmüştü çünkü.

Orhan Birgit, on yıllar sonra Tan Saldırısı'na ilişkin söyleşiler yaptı ve her seferinde olaylara neredeyse tesadüfen katılmış havası vermeyi tercih etti. Sanki o günlerde afiş asan kendisi değilmiş, nümayişi düzenleyenlerden biri değilmiş gibi. İşte bir örnek :

O sabah İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde birinci sınıfta ders izlemekte olduğunu söyleyen Orhan Birgit olanları, yaşadıklarını, yıllar sonra şöyle anlatıyor :

“ Profesör Kubalı'nın dersindeydik. Birden kapı açıldı ve bir genç içeri girdi. Bizler çekingen bir tavırla olacakları izliyorduk. Sonradan, adının Tahsin Atakan olduğunu öğrendiğimiz kişi, Kubalı'ya bir şeyler söyledi ve kürsüye çıkarak elindeki Tanin gazetesini gösterdi.

Hüseyin Cahit Yalçın'ın yazısı birinci sayfayı manşet olarak kaplamıştı. Sekiz sütunluk manşeti bugün de hatırlıyorum: ‘Kalkın Ey Ehl-i Vatan’ yazısını kendi konuşmasına katan Atakan, Sertel'lerin Tan gazetesinde komünizm propagandası yapıldığını söylüyor ve hepimizi Beyazıt Alanı'nda toplanmaya çağırıyordu. ”

Orhan Birgit arkadaşlarıyla birlikte çağrıya uyduklarını ekliyor. Sonrasını birazdan okuyacağız.

Aynı saatlerde Celadet Moralıgil Bakırköy Hatboyu'ndan trenle Kumkapı'ya oradan da Fakülte'ye ulaşmıştı, saat 9 olmalıydı. Kendisini “ ırkçı ve turancı ” olarak tanıtmaktan hoşlanan Celadet İktisat 1. Sınıf öğrencisi, Pertevniyal Lisesi mezunu ve Bakırköylü olmakla övünen 18 yaşında bir genç. Ayrıca babasının uzun yıllar Iğdır, Kars, Ağrı taraflarında görev yapmış olması sonucu ve nenesinin de etkisiyle birinci derecede sıkı bir “ Moskof düşmanı ”. O günlerin her türlü ırkçı, turancı, nazi yayınlarını izliyor, okumayı ve yazmayı seviyor. Baş sloganı her yerde ve her zaman ve hatta gözü kapalı “ Kahrolsun Moskoflar ! ”

Celadet o sabah Üniversite ana bahçesine girince öğrencilerin ikili üçlü beşli onlu toplanmakta olduklarını görüyor ve hemen o da yerini alıyor : Moskoflar protesto edilecek, komünistlere ders verilecek çünkü ! Celadet o günleri anımsarken şu noktayı bilhassa vurgulamayı da ihmal etmedi hiç bir zaman : “ Tan'a saldırmak için gitmedik. Elimizde sopa bile yoktu. ” Bu O'nun gerçeği. Ama başkaları da var. Birazdan okuyacağız.

Öğrencilerden kimi, fakültelerin içinde, anfilerde, dersliklerde dolaşıyor mümkün oldukça daha çok sayıda öğrencinin gösteriye katılmasını sağlamaya çabalıyordu. O anları yaşayanlardan Mina Urgan anlatıyor :

“ O gün kalabalık bir faşist grubu, o sırada, Fındıklı’da, Güzel Sanatlar Akademisi’ne bitişik bizim Fakülte’ye de (Edebiyat Fakültesi. MŞG) saldırdı. Başta Prof. Sadrettin Celal (Antel) olmak üzere solcuların hepsini öldürmekti amaçları. (Bu son derece abartılı yaklaşımı başka hiç bir yerde okumadım. MŞG) Bende, ne olacağı merakı içinde etrafa koşuşup duruyordum. Halide Hanım (Halide Edip Adivar) beni buldu. “Sana söyleyeceğim bir şey var’ diyerek beni bürosuna itti ve kapıyı üstüme kilitledi. Patırtıları, gürültüleri, öğrenci kızların korku çığlıklarını ve ülkücü gençliğin kurt ulumalarını dinleyerek o odada saatlerce kapalı kaldım. Akşam altıda, saldırganlar çekilip, gürültüler kesilince, Halide Edip kapıyı açtı. Beni kolumdan sıkı sıkı tutup, aşağıya indirdi. Çağırdığı taksi kapıda hazırды. Beni taksinin içine itti. Yanıma oturdu. Hayat Apartmanının altı kat merdivenlerini, kolumu sıkı sıkı tutarak çıktı. Kapıyı açan anneme, ‘Şefika, eğer bu kız bu gece evden çıkarsa seni mahvederim’ dedi.” (Bir Dinozorun Anıları, s. 201-202.)

O gün Mina Urgan olayları yaşayamadı. Ya da bu biçimde “ içeriden ” yaşadı.

O sabah Halit Çelenk yanında birkaç arkadaşıyla Üniversite binası mekez kapısına yaklaşırken, öğrencilerin küme küme çıktıklarını görünce önemli bir hadise yaşandığını anlayıp tanıdık öğrencilerden Şekib’e “ Ne oluyor ? ” diye sordu. Asık suratlı Şekib “ Bir işimiz var, bir iş yapacağız ” gibi bir lakırdı etti ve yürüdü gitti. Halit Çelenk ve arkadaşları gidenleri kenardan, kaldırımdan izlemeye başladılar...

Şimdi isterseniz yeniden Orhan Birgit’in o masum, o bir tesadüf eseri katıldığı gösteriyi anlatımına dönelim: Birgit, Beyazıt’tan Cağaloğlu’na doğru yürüdüklerini aktarıyor, sonra şunları ekliyor :

“Kalabalık Tan gazetesine gidiyordu. Ne en önlerde ne de arkalardaydım. Orta sıralarda kendimi kalabalığa bırakmış sayılırdım. Bu benim ilk mitingimdi. Pişmanlık duymuyordum. Ne olup ne biteceğini hesap etmeyi düşünmeyen biri idim. Vilayet binasını geçtik. (...) Kalabalık hızlanarak Tan binasının önüne geldi.

Mitinge katılanları provoke edenler (kışkırtanlar. MŞG) önce Tan binasının camlarını kırdılar, kısa bir süre sonra binaya girdiler. Çatıya kadar tırmanıp içeride ne var ne yoksa tahrip ettiler, kâğıt bobinleri dışarı çıkartıldı ve Sirkeci’deki araba vapuru iskelesine kadar sürüklendi, rotatif baskı makineleri kırıldı.

Daha sonra bazılarıyla dost ve arkadaş olduğum kişilerin de önde olduğu bu miting benim gördüğüm ilk büyük kitle mitingiydi. O arkadaşların hiçbiri düzenleme sırasında böyle bir gelişmeyi akıllarından geçirmediklerini içtenlikle söylediler.

Kalabalık Tan Matbaası'nı tahrip etmekle yetinmedi ve Taksim'e yöneltildi. (...) Olay tam bir komünist karşıtı harekete dönüşmüştü. Tünel yakınlarında La Turquie dergisiyle (dergi değil günlük gazete. MŞG) bu dergiyi basan matbaa da tahrip edildi."

Yıllar sonra, "Yeni İstanbul" gazetesinde "Basında Kavgalar" başlığı altında dizi yazı yayınlayan Tekin Erer, 3 Aralıktaki kışkırtma ve düzenleme faaliyetlerini anlattıktan sonra, 4 Aralıktaki olayları, matbaanın tarumar edilmesini, gelişmeleri yakından izleyenleri, onların arasındaki tartışmayı şöyle aktarıyor:

"4 Aralık 1945 sabahı, erkenden üniversite (İstanbul Üniversitesi. MŞG) bahçesine gittim. Ellerin de bayraklar olduğu halde talebeler yavaş yavaş toplanıyorlardı. Birçoklarının ellerinde de Atatürk ve İnönü'nün çerçeveli fotoğrafları vardı. Kısa zamanda kalabalık 10 bin kişiyi buldu. (Tekin Erer'in ve daha pek çok izleyici gazetecinin verdiği rakamlar son derece abartılıdır. Aşağıda sunacağım Büyükelçiliklerin raporlarındaki rakamların gerçeğe daha yakın olduğunu şimdiden söylemeliyim. MŞG)

Saat 9.30'da kalabalık bir sel gibi Beyazıt Meydanı'ndan, Çarşıkapı istikametinde yürüyüşe geçti. Tan gazetesine giderken, Cağaloğlu yokuşu başında bulunan ve komünizme ait kitaplar satan A.B.C. kitabevi birkaç dakika içinde yok edildi.

Bundan sonra Tan gazetesi'ne gidildi. Bir taraftan 'Kahrolsun komünizm, kahrolsun Sertel'ler, yaşasın Türkiye Cumhuriyeti' diye bağırıyorlar, bir taraftan da gençler akın akın taşlarla, demirlerle pencereleri, kapıları aşağıya indiriyorlardı. Gazetenin birinci katında, o zaman Türkiye'nin hemen hemen en büyük rotatifi vardı. Oradaki demir parçaları ile rotatife hücum başladı. Rotatifin kırılan bütün parçaları tuzla buz edildi.

İkinci katta linotip dizgi makinaları, hurufat ve mürettiphaneye ait malzeme ve makinalar mevcuttu. Bunların kırılması ve parçalanması, çok daha kolay oldu. Ayrıca, kapılar, pencereler, sandalyeler yerden yere çarpılarak parçalanıyordu. Masaların gözlerindeki yazılar, evrak, kitaplar lime lime ediliyordu. Diğer bir grup, gazetenin rotatif dairesinin yanındaki kağıt deposundan bobinleri sokağa çıkararak, Sirkeci'ye doğru yuvarlıyorlardı. Bazı gençler binayı ateşe vermek için tutuşturmak istedilerse de, kalabalığın çokluğundan bu mümkün olamıyordu. (...) (Burada da çok ciddi bir abartı var. O kadar dar bir bina içinde saldırganlarla dopdolu odalarda yangın çıkarmak deliliğin en açık ifadesi olacaktı. Odada bizzat

bulunan Celadet Moralıgil tahribatı farklı bir biçimde anlatıyor. Birazdan dinleyeceğiz. MŞG)

Gazetenin sahiplerinden Halil Lütü Dördüncü, Tan gazetesinin karşısındaki 'Hofer' İlançılık Şirketi'nin penceresinden, gazetenin ve binanın nasıl tahrip edildiğini kalbi sızlayarak seyrediyordu.

Tanın gazetesinin yazı işleri müdürü Murat Sertoğlu da oradan telefonla durumu kendi gazetesinin baş muharriri Hüseyin Cahit Yalçın'a bildiriyordu. Bir aralık Halil Lütü dayanamamış, Sertoğlu'na sert bir ifade ile,

- Hüseyin Cahit'e söyle, 31 Mart irticaında kendi başına neler gelmişse, benim başıma da onlar geliyor, demiştir.

Murat Sertoğlu bu sözleri aynen nakletti.

Saat on buçukta Tan gazetesinin tahribi, tamamıyla bitmişti. Artık burada gazete çıkarılamayacağı kanaati hasıl olduktan sonra gençler, Galata Köprüsü'nü geçerek, Beyoğlu'ndaki Sovyet Sefarethanesi'nin Tünel'e bakan köşesindeki sokak içinde faaliyette bulunan Yeni Dünya gazetesine doğru yürüyüşe geçti. Burada Yeni Dünya'dan başka La Turquie isimli fransızca bir gazete de yayınlanıyordu (doğrusu basılıyordu olmalı : Çünkü saldırılan mekan bu iki günlük gazetenin matbaasıydı.) Bunlar da Tan gazetesinin neşriyatına muvazi (parelel/koşut) olarak komünizmi benimseyen yazılar neşrediyorlardı.

Polis, Sovyet Sefarethanesi'ne bir tecavüz olur düşüncesiyle itfaiye vasıtalarıyla yolları iyiden iyiye tutmuştu. Bundan dolayı Yeni Dünya gazetesine hücum etmek teşebbüsü önce akamete uğruyordu. Fakat bir müddet sonra toplum heyecanı içinde kendinden geçen gençler, itfaiyecilere hücum ettiler. Onların ellerinden hortumları alarak, bizzat itfaiyecilerin üzerine su sıkmaya başladılar. Bunu fırsat bilen gençler, Yeni Dünya Matbaası'na yürüdüler. Birkaç dakika içinde bu matbaa da yerle bir edildi. Makinalar, mobilyalar, kitaplar, gazeteler, arşivler sokaklara dökülmüş, parça parça edilmişti. Bu arada Tünel'de sol neşriyata ait kitaplar satan 'Berrak Kitapevi' de tahrip edilerek ticaret hayatından silindi...

Öğleden sonra saat 15'te tezahürat ve bütün miting bitmişti. Ertesi sabah çıkan gazetelerin arasında Tan, Yeni Dünya ve La Turquie gazeteleri yoktu. Tan'ın tahribi ile Zekeriya Sertel ve Sabiha Sertel'in Türkiye'deki gazetecilik hayatları sona ermiş bulunuyordu."

Burada ve önceki alıntılarında gazetecilerin dili ve kullandıkları sözcükler son derece tek yanlı, yaralayıcı, üzücü, utanç verici, yüz kızartıcı, göz yaşartıcı; bu neenlerle de vurgulanmaya değer. Dikkatten kaçmamalı.

Celadet Moralıgil, Tan binasına giren saldırganlardan biridir. Gördüklerini, yaşadıklarını kendi kaleminden aktarmak bu bakımdan çok yararlı olacaktır. Aynen alıyorum :

“ ‘Tan Olayı’, bir ‘Moskof’a tepki olayı’dır. (...)

Ben Bakırköy’den trenle geldim, Kumkapı’da indim, ve saat 9’da derse yetişmek için Cümle kapısından girdikten sonra içerde yürüyüşe hazır üniversitelilerle karşılaştım. (...)

İlk anda nümayişçi öğrenci sayısı ancak 500 kadardı.

Tan’ın bulunduğu cadde, 20 bin yağmacının sığabileceği bir alan değildir.

Tan binası da büyük değildir. (...)

Tan’ın rotatifinin bulunduğu kısım da daracık bir yerdi ve içerde azami 15-20 kişi vardı.

Öğrenciler içeri kazmalarla girmediler, rotatif dairesindeki yangın söndürmek için asılı kazma ve baltaları kullandılar. Rotatifin nasıl kolay tahrip olacağını söyleyenler öğrenciye benzemiyordu ve ben içimden ‘Bunlar bizden olamaz’ diye düşündüm. Özellikle iki kişi dikkatimi çekti : Tahribatın nasıl yapılacağını izah ediyor, biz öğrencilere yol gösteriyorlardı: Makinayı çalıştırmalı, çelikten harfleri çalışır makinanın dişlileri arasına atıp tahip edilmesini sağlamalı... Matbaadan anlayan bu iki kişiyi hiç unutamadım. Belki derin devletin adamlarıydılar. “

Başka bir yazısında Moralıgil öğrencileri yönlendirenlerin, yol gösterenlerin sivil polisler olduğunu tahmin ettiğini, sezinlediğini apaçık belirtiyor. Şimdi o satırları okuyalım :

“ Ben rotatifin bulunduğu bölüme girdiğimde insan boyunu aşan kompleks (araç/alet) henüz tahrip olunmamıştı. Rotatifin bulunduğu kısım kalabalık değildi ve zaten dar olan mekân fazla insan alamazdı. Tahrip için baş vurulan yöntem klâsik vandalizm idi. Anımsadığıma göre öğrenciler ve öğrenci sandıklarım matbaanın yangın söndürme tesisinin kırmızı boyalı saplı kazmaları ile rotatife vurmağa başladılar. Benim hayatımda ilk defa mütevazı bir örneğini gördüğüm rotatif pek kazma ile kırılacak bir konstrüksiyon (araç/yapı) değildi. Onun üzerine pek de öğrenciye benzemeyen kişiler, kurşun harflerin (hurufatın) dönen silindirlerin (onlar galiba başka bir tabir kullandılar) arasına atılarak rotatifin bozulmasını, tahribini ileri sürdüler ve öğrencileri yönlendirdiler. Öğrenciler, üzerinde çeşitli yerlerde elektrik düğmeleri ve şalterler olan rotatifin nasıl çalışacağını bilmiyorlardı. Ben o zaman içimden, bu fikri verenler öğrenci olamaz diye, düşündüm. Bu inceliği ancak bu işin kompetanları (bu işi meslek olarak icra

edenler) bilebilirdi. Yetiştirilme tarzım vandalizme uygun olmadığından hiçbir şeyi tahrip etmedim. Yerlerde yürümeyi zorlaştıracak kadar parçalanmış kâğıt ve galiba sökülmüş baskı kâğıtları, bobin parçaları, basılmamış uzun rulolar vardı. Birisi, bu kâğıtlar tutuşursa yanarsınız, dedi ve bu benim korkudan kendimi can havli ile sokağa atmamı sağladı. ”

Bina içinde Tan emekçilerinin canlarını zor kurtardıklarına ilişkin bir tanıklık o günlerin genç gazetecisi, Görüşler’de “ Mavzer Konuşuyor ” şiiri yayınlanmış şair ve TKP üyesi Nail V. Çakırhan’dan geliyor : “ Matbaa binasının içindeydim. Dışarıdan baskına gelenlerin başında CHP İstanbul İl Yönetim Kurulu Başkanı Hayrettin Tiğreli vardı. (...) Saldırı sırasında beni Ermeni işçiler çatıdan kaçırdı. Canımı böyle kurtardım. ”

ABD Büyükelçiliği’nin Washington’a gönderdiği 6 Aralık 1945 tarihli Rapor’a bir göz atmanın sırasıdır :

“ Olaylar 1000 (bin) kadar üniversite ve lise öğrencisinin katılımıyla başlamış, sayıları sonra 3000 (üç bine) ulaşmıştır. Sovyet yanlısı iki gazete, iki dergi ve sovyet yanlısı yayınlar satan iki kitabevi hemen tamamen tahrip edilmiştir. Beyoğlu’nda yıkıma uğratılan Berrak Kitabevi bir Soyvet yurttaşına, Lazar Beresiner’e aittir. Kitabevlerinin, doğru veya yanlış, sovyet propaganda faaliyetlerinin merkezi olduğuna inanılmaktadır.

Gösteriler sırasında yerel yetkililerin aldıkları tek önlem Galata Köprüsünün öğrencilerin geçişini durdurmak için kapatılması olduysa da geç alınmış bir karar olduğu için öğrencilerin Beyoğlu’na ulaşmasını engelleyememiştir.

Göstericiler yolları üzerindeki binalarda oturanları Türk bayrağı asmaya zorlamalarının dışında halkı rahatsız etmemişlerdir. ” (Belgeyi Korkmaz Alemdar sunuyor : s. 21, NARA, 867.00/12-645. 6 Aralık 1945.)

İngiliz Information Office’in 4 Aralık 1945 tarihli Rapor’u daha ayrıntılıdır. Şimdi onu okuyalım :

“ Tan önündeki kalabalık 300-400 kişiydi. Tahrip edilen matbaanın değeri birkaç milyon liradır. Cumhuriyet gazetesinin baskı makinalarından sonra İstanbul’un en gelişmiş baskı makinasıydı.

Göstericiler Pera’ya (Beyoğlu’na. MŞG) ulaştığında Galatasaray Lisesi öğrencilerinden de katılanlar oldu. Taksim’de sayıları 10 bine ulaşmıştır. Olaylar sırasında Pera’daki bütün dükkanlar kapalıydı. Polis İngiliz Kitabevi’nin de kepenklerini indirmesini istedi. Taksim ile GS arasında gidip gelen sekiz atlı polis vardı. Sivil polisler Taksim’e göstericilerle aynı anda geldiler. Taksim Meydanı’nda çok az sayıda polis ve jandarma vardı. Taksim Meydanı’nda Anıt

önünde İstiklal Marşı okunduktan sonra İstikal Caddesi'ne dönen göstericiler Rus Kitabevinin kepenklerini kırıp dükkanı tahrip ettiler. Kitaplar, plaklar sokağa atıldı. Polis ve itfaiye sadece Rus Elçiliği önünde önlem almıştı. 'Kahrolsun Komünistler !' diye bağrılmasına rağmen Rusya aleyhine slogan atılmadı. Koruma altındaki Rus Elçiliği'nin önünden geçen göstericiler Pera Otel'i'nin arkasındaki sokakta bulunan Yeni Dünya ve La Turquie binasını ve Matbaasını tahrip ettiler. Bir hafta önce 90 bin (daha önce 95 bin rakamını vermiştim. MŞG) liraya alınan linotip paramparça edildi. İtfaiye kalabalığı dağıtmak için her şey olup bittikten sonra su sıktı. (...) gösteriler saat 3 (15) sıralarında sona erdi. Pera'da hayat normale döndü. ”

İngiliz Information Office görevlisi Raporu'nda “ Son yirmi yılın ilk gösterisi olduğunu ” da not ediyor. (Public Record Office, FO 371/48710. 4 Aralık 1945. Aktaran: Korkmaz Alemdar : s. 21.)

ZEKERİYA SERTEL ANLATIYOR

Zekeriya Sertel ve Sabiha Sertel, olaylar sırasında evlerindeydi. Tavsiyelere uymuş o günü evde geçirmeye karar vermiştiler. Zekeriya Sertel, “Biz bütün olup bitenleri evde izliyorduk.” diye yazıyor. Evet ne iyi ki Sertel'ler, olaylar sırasında evdeydiler. Olacaklardan bir gün önceden haberli çift evde kalmanın daha doğru olacağından emin, saldırı ve olayları telefon ettikleri yakınlarının, meslektaşlarının, dostlarının verdikleri bilgiler sayesinde izliyorlar.

Zekeriya Sertel, sadırını, Hatırladıklarım'da şöyle aktarıyor :

“ 4 Aralık 1945 sabahı üniversiteli faşist gençler ellerinde önceden hazırladıkları baltalar, balyozlar ve kırmızı mürekkep şişeleriyle matbaaya saldırdılar. Orada bekleyen polisler olup bitene seyirci kaldılar. Görevlerini yapmaya kalkmadılar. Göstericiler, baltalarla matbaa kapısını kırıp içeri girdiler. Makinaları balyozlarla kırdılar. Binanın camlarını indirdiler. İçindeki eşyayı kırıp döktüler. Sonra ellerinde kırmızı boya şişeleriyle ‘Serteller nerede?’ naralarıyla bizleri (Zekeriya Sertel, kendisi ve eşi demek istiyor. MŞG) aramaya koyuldular. Amaçları, bizi çırılçıplak soyup üzerimize kırmızı boya dökmek ve sonra önlerine katıp sokaklarda ‘İşte kızılar !’ diye sergilemekti. Bütün bunlar polisin gözü önünde oluyordu. Göstericiler bizi bulamayınca vahşi naralarla yollara düştüler. Beyoğlu yakasına geçtiler, orada Sabahattin Ali ile Cami Baykurt'un çıkardığı La Turquie gazetesinin (Yeni Dünya ve La Turquie olmalı. MŞG) matbaasına gittiler. Orasını da kırıp döktükten sonra vapurla Kadıköy'e geçip bizi evimizde basmaya teşebbüs ettiler...

O günlerde İstanbul valisi Lütfü Kırdar'dı. Biraz önce aktardığım gibi, Zekeriya Sertel valiyi, önceki gece ve o sabah yeniden aramış ve gazetenin korunmasını istediğinde, vali, “ Bütün önlemlerin alındığı ” yanıtını vermişti.

Ama bizzat sivil polislerin elebaşılığını yaptığı, ilkel komünizm düşmanlığı sloganlarını atan kalabalık, gazete binasında ne var ne yok parçaladıktan sonra Sertel çiftini aramaya koyulmuştu. Amaçları çifti bulmak, çırıl çıplak soyup kırmızı boyaya bulamak ve sokakta teşhir ettikten sonra linç etmek/ettirmektir.

Polisin, güvenlik güçlerinin kendisine yol gösterdiğinden, kendisini desteklediğinden emin kalabalık daha beter azmış, Sertel'leri Beyoğlu Yakası'nda bulamayınca, bir vapura atlayıp Sertel'lerin Moda'daki evine gitmek üzere yola çıkmıştı.

Bunun üzerine Zekeriya Sertel valiyi yeniden arıyor. Zekeriya Sertel, valiyle yaptığı son konuşmayı şöyle anlatıyor:

“Son haberi alınca valiyi tekrar aradım:

-Aldığınız tedbirin verdiği sonuçtan memnun musunuz? dedim. Şimdi de faşistler evime geliyorlar. Matbaamı yıktırdınız, bari hayatımıza kastedilmesini önleyin.

Vali, özür dilemeye bile lüzum görmedi. Yalnız gene teminat verdi:

-Merak etme, dedi. Olan oldu. Fakat hayatın güven altındadır. Gençlerin bindiği vapurun Kadıköy'e uğramadan Adalar'a gitmesini emrettim. Sizin için tehlike yoktur.

Ve sonra ekledi:

-Evet, ama şimdi neredesiniz? Evdeyseniz, ihtiyaten başka yere gidin. Evde oturmayın.”

Vali saldırganların bindiği vapuru Kadıköy yerine Adalar'a yönlendirdi. Sertel'ler saldırganların eline düşmekten kurtuldu.

Zekeriya Sertel o günkü saldırı konusunda şunları ekliyor :

“ Hükümet olaydan önce olduğu gibi, olaydan sonra da bu cinayeti işleyenlere karşı hiç bir harekette bulunmadı. Güpegündüz bir matbaayı yıkan bu faşist gençlerden hiç kimse tutuklanıp mahkemeye verilmedi. Bu işin İnönü'nün bilgisi içinde Saraçoğlu'nun verdiği emir üzerine polis tarafından tertiplenip yürütüldüğüne hiç şüphe yoktu. Gösteri yapan ve matbaaya saldıran gençler arasında birçok sivil polis vardı. Saldırıyı asıl bunlar yönlendiriyordu... “

Sertel’ler daha sonra mahkeme önündeki savunmalarında da, Tan’a yönelik saldırının üniversite gençliğine mal edilmesine karşı çıktılar.

Zekeriya Sertel, Sıkıyönetim altındaki bir şehirde, polisin gözü önünde ve himayesinde gerçekleştirilen bu saldırının üniversite gençliğine mal edilmesini gençliğe yönelik “büyük bir iftira” olarak değerlendirdi ve şunları söyledi : “Talebe namı altında matbaamızı balyozlarla tahrip edenler gayri mesul bir takım serseriler ve gizli polise mensup kimselerdi.”

Sabiha Sertel de ellerinde baltalarla, balyozlarla gelen başıbozuk alayın, iktidar partisinin bazı ileri gelenlerinin teşvikiyle Tan’a saldırdıklarını belirtti ve “Ne yazık ki fikre balyozla hücum lekesi, üniversiteye ve üniversitelilere sürüldü” dedi.

OKTAY AKBAL YAZIYOR

O günkü olayları yakından izleyen Oktay Akbal anımsadıklarını yıllar sonra şöyle yazdı (Cumhuriyet, 22 Şubat 1990):

“Ayağa kalkmıştı ehli vatan! Kimlerdi bunlar? Tek partinin gençlik kollarında egemen olan aşırı sağcı kesim. Doğallıkla ‘milliyetçiyiz’ diye onların ardına takılanlar!...

Galata köprüsü açılmıştı o sabah. Sandallarla, dolmuş kayıklarıyla, motorlarla Eminönü’ne geçiliyordu. Beş kuruşa ya da on kuruşa. Bindiğim kayıkta konuşuluyordu. ‘Tanin’de bir yazı çıkmış, gençlik ayaklanmış, basımevini yıkmış’. Oysa Tanin Hüseyin Cahit’in gazetesiydi, üstelik de ‘Kalkın ey ehli vatan’ başyazısı da burada çıkmıştı. Ama insanlar ‘Tan’la ‘Tanin’i birbirine karıştırıyorlardı.

Eminönü Meydanı kağıt bobinleriyle kaplıydı. Bobinler yuvarlanmış, açılmış, Sirkeci’den Eminönü’ne kadar yayılmıştı. Babiali yokuşunun başına geldiğimde Tan Basımevi’nin yarı yarıya yıkılmış olduğunu gördüm. Bağrıışmalar, çağrıışmalar gırlaydı. Kalabalık birikmişti. Pencereleden yazı makineleri, masalar, sandalyeler fırlatılıyordu. Tam bir yakma yıkma eylemi!...

ABC kitabevine yöneldi bu genç kalabalık. Bir anda bu kitabevi de yerle bir edildi. Silanpaa, Duhamel, İstrati vb. kitaplar oracıkta yakıldı. Partili gençler büyük zafer kazanmışlardı. Solu, solculuğu ortadan kaldıran kahramanlar gibiydiler! Gözler dört yanda yıkılacak yer, dövülecek adam arıyordu.

Biz iki arkadaş Marmara Kitabevi'nin vitrinlerinin önüne dikildik. Bir de burası yerle bir edilmesin diye... Hilmi Ziya'nın, Abdülbaki Gölpınarlı'nın yeni kitapları vitrini kaplamıştı. Genç göstericilerin gözlerinden kitapları saklamak istiyorduk. Hatta önümüzden geçenlere laf atanlarımız bile vardı. Tek, gözleri Marmara Kitabevi'nin vitrinlerine ilişmesin!..

Kalabalık, Vatan gazetesinin bulunduğu Molla Fenari sokağına yöneldi. O günlerde 'Tan-Vatan Cephesi' diye anılan demokrasi savunucuları vardı. Tan yıkılmıştı, sıra Vatan'daydı! Neyse ki biri çıktı da 'Vatan, Tan gibi değil' dedi, böylece Vatan yıkılmaktan kurtuldu."

Tuna Baltaçioğlu, Yeni Adam Günleri başlıklı kitabında (YKY, İstanbul, 1998, s. 52) o güne ilişkin şunları aktarıyor:

"Dönemin solcu, ilerici yayınlarının satıldığı 'ABC', 'Berrak', 'Lena' gibi kitabevlerine de saldırdılar. Tahrip ettiler. O gün bir raslantı sonucu bu kitabevlerinden birinde bulunan Lütü Erişçi, Kitabevi'ni tahrip eden saldırganların elinden, tezgahın altına saklanarak kurtulmuştu."

Şu anlaşılıyor: Tanınmış kimi aydın, yazar saldırganlardan canlarını kurtarmak için saklanmak zorunda/durumunda bırakıldılar. Dramatik olan, korkunç olan da budur: Can güvenliğinizin olmaması. İşte bu konuda bir tanıklık daha:

ATİLLÂ İLHAN'DAN BİR ANI

Atilla İlhan'ın belirttiğine göre, "Tan Matbaası'nın tahribinden sonra, kitlelerin öteki solcu hedeflere yönelebileceğini tahmin eden Sait Faik, Beyoğlu'nda matbaasında (Yeni Dünya Matbaası olmalı. MŞG) çalışan Sabahattin Ali'yi uyarmak için Cağaloğlu'ndan Beyoğlu'na kadar bir çırpıda koştu." (2000'lerin başında, her yıl 4 Aralık günü yapılan ve Tan'a saldırının yıldönümü vesilesiyle verilen "Serteller Ödülü"nü 2003'te alan Attilâ İlhan bu anıyı bu vesileyle düzenlenen törende aktardı. Aydınlık, 7 Aralık 2003.)

Burada sözün Sait Faik'e gelmesi çok iyi oldu. Genel olarak pek siyasi tavır takınmadığı söylenen Sait Faik'in aslında, kendisini pek ortaya koymak istemeyen gerçek bir direnişçi olduğunu teslim etmek gerekiyor. Bunun için Sait Faik'i çok yakından tanıma olanağı bulan dostu, arkadaşı Abidin Dino'nun tanıklığını bir kez daha dikkatinize sunmak istiyorum:

"Sait siyasete yatkın değildi. Görüşleri hem 'estetik' hem 'etik'le ilgiliydi.

Günün birinde oldukça şaşırtıcı bir şeyler söylemişti bana: 'Biliyor musun, falakaya yatırılmak istemem, ya da başımın belaya girmesini polisle, ama bir

arkadaşı saklamak gerekirse çekinmem, bana gelebilir... Unutma bu sözümü' demişti Sait biraz tedirgin bir bakışla. İşte unutmadım, söylüyorum, en kötü koşullarda sözünü tutacak adamdı. Birçok kez cesaretini göstermiştir Sait, özellikle şair Nazım Hikmet'in açlık grevi sırasında." (Abidin Dino: "Sait" Milliyet Sanat Dergisi, 5 Nisan 1998, s. 20-23; bu metnin aslı: Un Point Sur La Carte'ta: Souffles Yayınları, Paris, 1988; Abidin Dino'nun bu makalesini Abidin Dino'nun şu yapıtında bulmak olası: Kültür, Sanat ve Politika Üstüne Yazılar, Adam Yayınları, İstanbul, 2000, s. 245-258.)

HIFZI TOPUZ'UN ANILARI

O günlerde İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi öğrencisi Hıfzı Topuz olayları nasıl yaşadığını anımsıyor:

"O zaman CHP İl Başkanı ve milletvekili olan Alaettin Tiritöğlu'nun aracılığı ile gençlik kışkırtıldı ve binlerce genç yürüdü Tan matbaasına. Kimse o zaman işin nasıl tezgahlandığını bilmiyordu. Herkes bir sele kapılmış gidiyordu.

'Kahrolsun Komünistler! Kahrolsun Serteller! Yaşasın İnönü!'

Tek slogan buydu ağızlarda. Ben de bu olaylara yakından tanık oldum. Hukuk'ta öğrenciydim o yıllarda. O gün (Salı günü) dersim olmadığı için fakülteye gitmemiştim. Hiçbir şeyden haberim yoktu. Galiba öğle üzeri Beyoğlu'nda gürültüler duydum. Tan matbaası yok edildikten sonra gençler Tünel'e gelerek Yeni Dünya gazetesinin de basıldığı La Turquie matbaasını dümdüz etmişlerdi. Polis pek karşı koymak istemiyordu gençlere. Oradan Taksim'e gidildi. Sovyet yayınları satan bir Berrak kitabevi vardı Parmakkapı'da, onun vitrinleri indirildi, kitaplar yağma edildi. Sonra gençler Taksim anıtının çevresinde toplandılar. Sonradan gazeteci olan bir genç, anıtın üzerine fırlayarak, 'Biz yeni dünya istemiyoruz, bize eski dünyamız yeter! Kahrolsun Serteller!' diye haykırdı. Serteller ise o saatlerde canlarını kurtarabilmek için gizlenecek yer arıyorlardı." (Milliyet, 26 Şubat 1997)

Hıfzı Topuz bir söyleşisinde bu "gencin" Haşim Evcı olduğunu, o sırada Hergün isimli akşam gazetesinde muhabirlik yaptığını belirtti. Bir süre sonra Akşam gazetesinde gazetecilik yaparken bu gençle daha yakından tanışma olanağı bulan Hıfzı Topuz bu gencin bir süre sonra sinema dünyasına girip artist olduğunu da ekledi. Faruk Kenç'in, Refik Kemal'in kimi filminde üçüncü dördüncü rollerde oynayan HaşimEvcı'nın ismi ve soyismi afişlerde yer alıyor.

GÜN BENDERLİ'Yİ DİNLEYELİM

O günkü olayları, genç bir kız çocuğu olarak yaşayan Gün Benderli'den dinleyelim isterseniz:

“O gün eve geldiğimde annemi evde bulmuştum. Olanlardan haberim vardı, fakat o sıralarda bambaşka bir yerde olduğum için gösterilere rastlamamıştım. Garibime giden şey, annemin evde beni ‘Bugünkü gösterileri duydun mu?’ sözleriyle karşılaşması oldu. Ve ondan daha garibi, ‘Git de bak bakalım, ne olmuş? Böyle şeyleri yakından görmek iyidir’ diye gönderdi beni dışarıya. Buna hiçbir anlam veremedim, ibret olsun diye mi göndermişti beni, yoksa örnek alayım diye mi? Aynen dedemin ölüsünü görmem için beni hastaneye sürüklemesi gibi bu da bir muammadır benim için. Evden çıktığımı, Maçka-Beyazıt seferi yapan bir tramvaya, Narmanlı apartmanının önündeki duraktan binerek ta Beyazıt’a gittiğimi ve oralarda biraz dolaşıp tekrar bir tramvaya binerek eve döndüğümü hatırlıyorum. Gençliğin milli galeyanı, Sabiha ve Zekeriya Sertel’i bulamadılarsa da ortalığı kırıp döktükten sonra yatışmıştı. Ama arkalarında bıraktıkları izler bile o gün yaşanan dehşetin boyutlarını gösteriyordu ve bana yetti.” (A.g.k. , s. 66)

Gün Benderli-Togay, 1950’lerin başında, Paris’te Sabiha ve Zekeriya Sertel’le tanışıp, onlarla birlikte, TKP bünyesinde, siyasi alanda çalışmaya başladığında olayın dramatik boyutlarını birinci ağızdan dinleme olanağı bulduğunu da anlatıyor:

“1945 yılının aralık ayında Tan matbaasının milli duyguları galeyana (!) (Ünlem işaretini Gül hanım koyuyor. MŞG) gelen gençler tarafından yıkıldığını, bu gençlerin Babiali’nin altını üstüne getirdiklerini, İkinci Dünya Savaşı boyunca dünyadaki ve Türkiye’deki gerçekleri doğru olarak yansıtan tek gazete olduğunu ilerde öğreneceğimiz Tan gazetesinin sahibi Zekeriya Sertel’i lanetlediklerini, gazetede köşesinde her gün yazısı çıkan Sabiha Sertel’i kırmızı mürekkebe bulayıp sokakta oynatmaya hazırlandıklarını (...) (s. 65-66).

CUMHURBAŞKANI NEREDE

Türkiye Cumhuriyeti’nin en büyük ve en kalabalık kenti, yüksek öğrenimin, sanayiinin, ulusal ve uluslararası ticaretin merkezi, tarihi zenginlikleri dillere destan İstanbul’un birçok mahallesi görülmemiş bir saldırı furyası altındayken, birçok yurttaşının canı tehlikeye atılırken, mal ve mülkü tahrip edilirken Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ne yapıyordu?

Elbette yerel ve ulusal yetkililer ilgili bakanlara, bakanlar başbakana gelişmeleri aktarıyordu. Onun da haberleri düzenli bir biçimde Cumhurbaşkanlığına iletiği tahmin edilebilir. Belki değil.

Belki haberler, İstanbul Valiliği, Emniyet'i, MİT'i ve benzeri sivil ve polisiye ve elbette askeri yetkililerce doğrudan doğruya Cumhurbaşkanlığına iletiliyordu. Belki değil.

Tamam anlaşılıyor bu noktada durum pek açık değil. Her neyse, asıl mesele İsmet İnönü'nün bizzat ne yaptığıdır.

İsmet İnönü o sabah, daha birkaç gün önce, tam tarihiyle 1 Aralıkta, “yeni bir parti kurmak üzere” girişimlere başladığını duyuran Celal Bayar'ı Cumhurbaşkanlığı Köşkü'ne davet etti.

Sabah kahvaltısına.

Güvenilir kaynaklar, Cumhurbaşkanı'nın çok yakın geleceğin muhalefet lideri olmaya aday, eski bakan, eski başbakan ve Osmanlı İmparatorluğu'nun İttihat ve Terakki günlerinden beri siyasetin içinde yoğrulmuş, kimi zaman silahla küllahla alışverişi olduğunu anımsatmak için “komitacı” olduğunu belirten Celal Bayar'ı pijamayla karşıladığını yazdılar, söylediler, anlattılar.

Pijamayla.

Evet ama üstünde, pijamasının üstünde, yıllar önce Lozan'da satın aldığı, ipekten, biraz pürsümüş bile olsa yine de epey şık bir robe de chambre vardı. İnönü tutumlu devlet adamıdır öyle sık sık robe de chambre değiştirmez. Celal Bayar'ın böyle bir davete pijamayla gelmesi ayıp olurdu mutlaka. Bayar her zamanki gibi şık, takım taklavat yerinde, kravatlı, kararlaştırılmış saatte teşrif etti.

Hakkını yememek lazım: Kahvaltı masası cömertçe donatılmıştı: Türlü türlü reçeller, bal, tereyağı, kaymak, yoğurt, rafadan yumurta, Cumhurbaşkanlığı mutfağında yaz kış eksik olmayan Malatya'nın tadına doyum olmaz kayısılarından Amasya'nın kızıl kızılçık elmasına, Adapazarı'nın armudundan Kars'ın ayvasına kadar çeşit çeşit meyve. Ama ne Diyarbakır karpuzu. Ne Mardin kavunu. Bayar ayva da yemedi o sabah. Ama kahvaltı uzadıkça uzadı.

Radyo açık. Haberler kaçırılmıyor. Yorumlar kesat.

Yaverler başbakandan, İçişleri Bakanı Hilmi Uran'dan gelen haberleri taşıyorlar, emirleri gönderiyorlar.

Hizmet edenler hazır oldular sürekli. Taş sanki herbiri.

Trafik yoğun ama dikkat dağıtılmıyor yine de. Herşeye karşın İsmet İnönü Bayar’a, “Sen bu adamlarla mı ortaklaşa parti kuracaksın?” sorusunu sormak niyetinde. Soruyor da. “Bak biz onları nasıl hallaç pamuğu gibi atıyoruz!” dercesine de olan-bitenleri birlikte izliyor, birlikte dinliyorlar.

İstanbul’da Tan Matbaası bir saatte tarümar edildikten sonra saldırganlar saat 11 civarında Galata Köprüsü’nü bir zafer takını aşarcasına geçiyor, öğlen saatlerinde Taksim Meydanı’na İsmet İnönü’nün portresini dikeyiyorlar.

Bayar o saatte mi müsaade istedi.

Yoksa saldırganların dönüş yolu üzerindeki saldırılarını da dinledi mi? Bilemiyoruz.

Bayar’ın neredeyse askeri bir hareket çerçevesinde “dersini aldığı” sonucunu çıkarabiliriz. Çankaya’dan nasıl bir ruh haliyle ayrıldı? Meçhul. Önemli de değil. Önemli olan Cumhurbaşkanı’nın mesajını neredeyse olaylar canlı bir biçimde izlenirken/dinlenirken vermesidir. Anlayan anlar elbete. Anlamayana ise...

Yok canım buraya kadar yazdığım bu işin Aziz Nesin’lik anlatım denemesi. Bu benden. Ama işin resmi açıklamasını ertesi günkü, 5 Aralık tarihli, Cumhuriyet’ten okuyabiliriz. Başlığı okuduktan sonra kabaran iştahımız boğazımızda kalsa bile yine de kaynak kaynaktır, gelin bir tadına bakalım:

Birinci sayfada, altta, iri harflerle yazılanlar şunlar: “‘Milli Şef’ dün Celal Bayarı (aynen) kabul ettiler” (aynen). “İnönü, yeni kurulacak partinin liderini yemeğe alıkoyarak iltifatta bulundular.” Hepsi bu kadar. Bir de ikiliyi gösteren ama başka bir yerde çekildiği belli bir fotoğraf var ama başka şey yok.

Bu konudaki asıl ve orijinal ve hakiki gerçek haber Rasih Nuri İleri’den geliyor. Kimi zaman Rasih Nuri İleri olmasaydı solmuz kaynaksız kalırdı dediğim oluyor, işte bir ispatı daha:

Evet Rasih Nuri İleri bu konuda ilginç bir anısını aynen şöyle aktarıyor:

“Tan olayından bir yıl kadar sonra, Adana’nın tanınmış ailelerinden, arkadaşım Rauf Meto bana ilginç bir anısını anlatmıştı. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü bir sabah kendisine bir görev vermiş: ‘Derhal Celal Bayar’a git, kendisini kahvaltıya beklediğimi söyle, arabayla buraya getir’. Celal Bayar, derhal resmi elbiselerini giymiş, gitmişler, İsmet Paşa kendilerini pijamasıyla karşılamış, gülerek ‘kahvaltıya bu kıyafetle mi gelinir’ diye takılmış. Sofraya oturmuşlar, uzatmalı kahvaltı sırasında İstanbul’dan durmadan telefonlar geliyormuş. Paşa ‘gençler üniversitede toplanıyor’, ‘yürüyüşe geçtiler’, ‘sizinkilerin gazetesine vardılar’, ‘gazeteyi tahrip ediyorlar’, ‘hâlâ bunlarla beraber misin’ diye bilgi veriyor ve

Celal Bayar'a takılıyormuş". (Rasih Nuri İleri, Kırklı Yıllar-5, İstanbul Tüstav Yayınları, 2006.)

Şaka bir yana İsmet İnönü o gün birkaç boyutlu yeni bir zafer daha kazanıyordu: En önce Celal Bayar ve yeni partiyi kuracak olan ve kısa süre önce CHP'den istifa edenleri ve onlara katılacakları solculardan kesinlikle koparıyordu. Bir daha onarılamaz bir biçimde.

Sonra Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk kurucu kadrosundan Tevfik Rüştü Aras ve onun gibi adı solcuya hatta "Bolşevik taraftarı"na çıkmış Cami Baykurt'u sadece siyaset sahnesinden değil basın dünyasında da tasfiye ediyordu. Oysa adı geçenlerin her ikisi de Mustafa Kemal, İsmet İnönü, Fevzi Çakmak gibi Cumhuriyet'in ilk kurucu kadrosundan en önde gelenlerdendiler.

Cami Baykurt Birinci İcra Vekilleri Heyeti (3 Mayıs 1920-24 Ocak 1921), Dahiliye Umuru Vekilliği (İçişleri Bakanlığı) görevini üstlenmişti ...

Tevfik Rüştü Aras ise, 4 Şubat 1925'ten 11 Kasım 1938'e kesintisiz İnönü ve Bayar hükümetlerinde Dışişleri Bakanlığı yapmıştı. İnönü Cumhurbaşkanlığını aldıktan sonra kurulan hükümette, 11 Kasım 1938'de, görevini nazi yanlısı almancı Şükrü Saraçoğlu'na bırakmak zorunda kalmış, Londra Büyükelçiliği'ne atanmıştı. Bu atama O'nu iç siyasetten uzaklaştırmaktı aynı zamanda, eğilimine uygun olsa bile. Tanınmış bir "ingilizci" ve sovyet yanlısı olarak, savaş bitiminde "demokratikleşme" hareketinde yer alması gelişen süreç içinde neredeyse doğaldı. Tan'da yayınladığı TC ve SSCB ilişkilerinin "canlandırılması, geliştirilmesi" yönündeki makaleleri bu amaca da yönelikti. Ama bunların hiçbirini tutmadı.

Baykut'un ve Aras'ın yeniden siyasete girerek yeniden iktidara ulaşmanın yollarını aramaları elbette son derece doğaldı. Ama 1920'lerin başında, ve Aras için 1930'larda da, buldukları bu olanağı bir daha elde edemeyecekleri Tan baskısıyla dramatik bir biçimde her ikisine de anımsatıldı. Bu anlamda Tan baskını İstiklal Savaşı kadroları arasındaki kapışmalardan biri olarak ta yorumlanabilir. Belki sonuncusu.

Burada Feyzi Çakmak'ın bir yıl önce emekliye ayrılmasını da anımsatabiliriz.

1945'teki bu kapışma da yine devleti elinde bulunduranın zaferiyle sonuçlanıyordu. Aras Mart 1946'da CHP'den istifa etti. Baykut siyasetten tamamen koptu.

Bu iki ismin siyasetten ve basın dünyasından uzaklaştırılması aynı zamanda SSCB'ye ve taraftarlarına verilen bir yanıttı: Basın dünyasında size yer vermeyeceğiz deniyordu.

Siyaset ve basın sola kapatılıyordu. İnönü, “Ben iktidardayım ve iktidarımı kimseye bırakmayacağım, kimseyle paylaşmayacağım” diyordu.

Nihayet İnönü'nün 1924'ten beri dirsek vurduğu, hiç beğenmediği Zekeriya Sertel'le de tüm hesabını 4 Aralık 1945'te kestiğini ekleyebiliriz sanıyorum.

İnönü 1945'te yeniden ve açık bir biçimde karakterinin değişik unsurlarını sergiledi: Tutucu, kindar, tutumlu, acımasız, sert, otoriter, tipik bir küçük burjuva devlet memuru olarak çevresine kendisi gibi kasabalı ve bütün siyasi kariyerlerini kendisine borçlu olanları toplamış olan (bunun en ilginç örneği o günlerin İçişleri Bakanı, 1946'da CHP genel sekreteri Hilmi Uran'dır.) İnönü iktidarına dört elle sarılmıştı.

Yine de Başbakanlığı (ç)alan adam olarak gördüğü Celal Bayar'dan ve kuracağı partiden çekiniyordu. CHP'den istifalar sürüyordu. Örneğin 5 Aralık tarihli Cumhuriyet Refik İnce'nin de CHP'den istifa ettiğini yazıyordu. Ocak 1946'da kurulan DP'ye rağbetin beklentilerin ötesinde hızla artması üzerine tedirginlik oranının yükselmesiyle İnönü bilinen bir yola daha başvurdu: 1947 milletvekili seçimlerini 1946'ya aldı. Ama bu bile iktidarını ancak dört yıl daha, 14 Mayıs 1950'ye kadar, elinde tutmasını sağladı. Sonra “Geldi İsmet kesildi kısmet” diyenler seçim sandığında ayrılık şarkısını söylediler. İnönü iktidarı böyle sona erdi. Bu artık başka bir tarih dersidir.

BAŞBAKAN NEREDE?

Şimdi 4 Aralık 1945 İstanbul'undaki durumda bu ülkede bakan, başbakan yok mu denmez mi? Denir elbette. O zaman gelin Başbakan'ı arayalım. Başbakanın izini sürmek de her zaman kolay değil ama denemekte yarar var. Bugün şanslıyız ve Mehmet Aldan sayesinde Başbakan'ı hemen buluyoruz:

Evet bakanların ve milletvekillerinin bir bölümü ile Başbakan Şükrü Saraçoğlu Mekteb-i Mülkiye-i Şahane'nin, o günlerdeki adıyla Siyasal Bilgiler Okulu'nun kuruluş kutlamaları vesilesiyle Ankara'da Cebeci'deki Okul'dadırlar. Saraçoğlu'nu büyük bir sevgi ve özlemle anmak için “Şükrü Saraçoğlu/Anılar” başlıklı yazıyı kaleme alan emekli vali Mehmet Aldan'dan dinleyelim: Aldan o sırada, 1945'te, Siyasal Bilgiler Okulu'nda öğrencidir. (Mülkiyeliler Birliği Dergisi, cilt XVIII, Sayı: 168, Haziran 1994, s. 54-57):

“Yıl 1945... Siyasal Bilgiler Okulu’nda, kuruluşunun 86. Yılı nedeniyle sabahleyin, konferans salonunda canlı bir toplantı yapılmıştır. Aynı günün akşamı, Okulun sütunlu holünde kokteyl verilmektedir. Konuklar, görevli öğrenciler tarafından kapıda karşılanmakta; Mülkiyeli devlet büyükleri holde toplanan öğrenciler tarafından alkışlanmaktadır. Alkışların süresi, konuklara tanınan önceliğin ölçüsü gibidir. İşte, dinmeyen alkışlar, gecenin büyük konuğu Başbakan Şükrü Saraçoğlu içindir...

Başbakan, Bakanlar, Milletvekilleri, Profesörler ve konuklar, artık Mülkiyeli öğrencilerle içiçedirler. Kümeleşmeler oluşmakta; anılar tazelenmekte, özlemler dile getirilmektedir. Bu arada yaşlı Mülkiyeliler, eski dönemlerin güç çalışma koşullarını anlatmakta, genç kuşakların hizmet aşkını körüklemektedirler. Bir taraftan da yenilip içilmektedir.

Başbakan Şükrü Saraçoğlu’nun etrafı da, benim de içinde bulunduğum yaşlı-genç Mülkiyelilerle ve konuklarla sarılmıştır. Başbakan Mülkiye’ye giriş serüvenini anlatmakta, kazananlar listesini, matbaada petrol lambasının cılız ışığında nasıl incelediklerini; adını gördüğü zaman nasıl heyecanlandığını tatlı tatlı dile getirmektedir. Bu sırada kendisine yaklaşan bir görevli, İstanbul’dan arandığı haberini getirmişti. Hemen Müdür odasına çıkan Başbakan, kısa bir süre sonra döndüğü zaman, kendisine merakla bakanlara: ‘Gençler İstanbul’da bir iyi iş yapmışlar!’ demekle yetinmişti. Ertesi günü gazetelerde, sol yayınlar yapan Zekeriya ve Sabiha Sertel’lere ait Tan Matbaası’nın üniversite gençliği tarafından tahrip edildiğini okuduk. Serteller, CHP Hükümeti’ni sürekli eleştiriyor, sağ basınla sık sık polemiklere giriyordu. Hüseyin Cahit Yalçın 3 Aralık 1945 tarihli Tanin Gazetesi’nde çıkan ‘Kalkın ey ehl-i Vatan!’ başlıklı yazısında, Tan’a karşı bir ‘Vatan Cephesi’ oluşturulmasını, gazetenin susturulması görevinin gazetecilere ve hür vatandaşlara düştüğünü yazıyordu. Ertesi gün İstanbul Teknik Üniversitesi (doğrusu İstanbul Üniversitesi. MŞG) bahçesinde, Orhan Birgit ve Ali İhsan Göğüş gibi gençlik liderlerinin öncülüğünde toplanan öğrenciler, Sıkıyönetim’e rağmen (Yok canım o kadar da değil! MŞG) ellerinde bayraklar ve Cumhurbaşkanı İsmet İnönü’nün fotoğrafları olduğu halde yürüyüşe geçmiş, Tan Matbaası’nı basıp baskı araçlarını kırmış, kağıt bobinlerini yırtmışlardır. Olay, basın tarihine ‘Tan olayı’ diye geçmiştir.”

Sorumlular kim diye sormanın bir anlamı var mı? Ortada değil mi her şey? CHP parti yöneticileri, müfettişleri, önceden CHP Öğrenci Yurdu’nda ve CHP’li öğrencilerin katkısıyla bütün üniversite öğrencilerinin bulunduğu yerlerde kışkırtma faaliyetini yapıyorlar. Sonra öğrenciler hazırlıklı olarak İstanbul Üniversitesi bahçesinde ve önünde toplanıyorlar. Yürüyüşe geçiyorlar. Hiçbir aşamada polis müdahale etmiyor. Tahrip edilecek yerlere göre, yürüyüş kolu resmen kol geziyor, tahribat alayı yürüyor, dolaşıyor, yıkıyor sonra yoluna devam ediyor, koskoca İstanbul’da. Tan Matbaası’nda her şey, özellikle modern rotatif

ve benzeri makinalar, son derece “ustaca” tahrip ediliyorlar. Göstermelik olarak gözaltına alınan bazı gençlere CHP İstanbul İl Başkanı Alaattin Tiritioğlu o günlerde kullanılan deyimle “dostane” davranıyor, “sigara ikram ediyor”. Alaattin Tiritioğlu o saatte orada ne arıyordu denmez mi?

Evet burada hakiki bir tertip söz konusudur. Ve bunun sorumlusu CHP’dir. CHP’nin manipülasyonu ile olayları yönlendiren iki “genç”in, yani Orhan Birgit ve Ali İhsan Göğüş’ün, sonraları da göz önüne alınırsa, CHP’nin sorumluluğu çok daha açık ortaya çıkar. Yanılmıyorsa Orhan Birgit bir ara polis teşkilatında bile çalıştı. Daha sonra CHP yönetimindedir. Bülent Ecevit’in sağ koludur, defalarca bakanıdır. Orhan Birgit, 24 Aralık 1995 seçimlerinde DSP’den İstanbul’da adaydı... Ali İhsan Göğüş de CHP’de yöneticilik ve defalarca bakanlık yaptı.

Son derece önemlidir bu olaylar: Çünkü CHP demokratik bir biçimde yasal bir dergi etrafında bir araya gelmek isteyen vatandaşlarına şiddet kullanarak gözdağı veriyor. Bu iş için üniversite gençliğini alet ediyor. Üniversite gençliği koyun gibi izliyor. Öğrenciler bir tür maske görevi görüyorlar, işleri, tahribatı ve yıkımı sivil polisler yönetiyor, yönlendiriyorlar.

Daha vahimi bu yöntemin, eğer buna bir yöntem denebilirse, kalıcı bir nitelik kazanmasıdır: Çünkü daha sonra da devlet ve devleti yöneten parti(ler) tarafından kullanıldı: İşte “Demokrasiyi getireceği” söylenen ve CHP’nin çömezi ve 14 Mayıs 1950 seçimlerinde iktidarı devralan ve iktidarda 27 Mayıs 1960 askeri darbesine kadar kalan DP: O da aynı ve/veya benzer yöntem(ler)i kullandı: 1955’deki 6-7 Eylül olayları başka nedir ki?

CHP ise öğrencileri Nisan-Mayıs 1960 olayları sırasında bir kez daha kullandı: 27 Mayıs 1960 askeri darbesine giden yolda gösterileri düzenleyen ve gösterilerde baş rolleri oynayan “öğrenci liderleri” arasında bulunan Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi ve Siyasal Bilgiler Fakültesi öğrencilerinden kimini tanıyoruz. Bunlar daha sonrasında kurulan hükümetler döneminde darbeye katkılarının karşılığını “hediye” olarak aldılar: Kimi SBF veya Hukuk Fakültesi’nde asistan oldu, “bilimsel kariyerini” tamamladı. Zaman içinde meslektaşlarını iyi saatte olsunlara ihbar etmekten çekinmediler... İsimlerini yazmaktan utanırım. (Zaman içinde Polis ve İstihbarat Arşivlerinde araştırma yapmak olanağı bulunursa bu isimler ortaya çıkacaktır mutlaka.) Birkaçı CHP içinde siyasi çalışmalarını sürdürdü. Bir kısmı ise polis ve emniyet teşkilatına girdi: Emniyet müdürü, kaymakam ve vali oldu. Birkaçı milletvekili, bakan oldu. Birini anımsatmak yerinde olacaktır: Deniz Baykal: Önce SBF’de asistandır. Daha sonra CHP’de yönetici ve Bülent Ecevit’in bakanıdır. Daha sonrasında ise o günleri yaşayanlar biliyor... Baykal, Kasım 1995’te Demokrat Parti’nin devamcısı olduğunu ileri süren Doğru Yol Partisi (DYP) ile CHP’nin kurduğu koalisyon hükümetinin Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı’dır. CHP Genel Başkanı olması

hesabıyla... Orhan Birgit'ler ve Ali İhsan Göğüş'lerden çok uzaklara gidemediğimiz apaçık.

Buna biz komplocu kadro diyebilir miyiz diye sormak istiyorum. Böyle bir soru ister istemez akla takılıyor. Eğer evet yanıtını verebiliyorsak (ki doğrusunu isterseniz evet denmemesi için hiçbir neden yok), bu kadro yıllardır Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin değişik kademelerinde en yetkili makamlarda görevdedir. Devletin polisleşmesinde bu tavır belirleyici olmuştur. Burada Polis Devletten çok Devlet-Polis söz konusudur. Yani devlet bizzat polisleşmiştir. Elindeki polisi daha çok kullanmaktansa. Türkiye'de polisin Cumhuriyetin kuruluşunda ve sonrasındaki rolüne ilişkin bilimsel araştırmalar yapılırsa ve hele yasal olanaklar elverince Polis ve İstihbarat Arşivlerine girilebilirse, konunun açıklığa kavuşacağına inanıyorum. Şimdilik ileri sürdüğüm varsayım kimi gözlemlere dayanması açısından kabul görebilir sanıyorum.

Saldırıları seyreden, görgü tanıklarından öğrenci ve olayların başlamasından hemen önce Üniversite girişinde karşılaştığımız, Naim Kılıç'ın şu sözlerini aktarmadan bu bölümü bitirmeyeyim:

“Türk toplumuna yakışmamıştır. Çok ayıp olmuştur. Zekeriya Sertel'in yaptıklarına karşı çok ayıp olmuştur. İlkelliktir. Yazık olmuştur.”

SIKIYÖNETİM NE DİYOR ?

Tekrar Aralık 1945'e dönelim ve şunu anımsayalım: İstanbul'da hem sıkıyönetim var, hem de, eklemek gerek, o günlerde yürürlükte olan Polis Vazife ve Selahiyeti Kanunu en yüksek mülki amire (Vali veya Kaymakam) “zanlıyı” veya “zanlıları”, “altı ay gözaltında tutmak” yetkisini bile tanıyor. “Gerektiğinde” bu süre, “bir o kadar da uzatılabilir”. Bu hükümleri anımsatıyorum çünkü bu yasal hükümler kısa süre sonra, üç ay kadar sonra, kamuoyuna zanlılar olarak yansıtılan Sertel'ler ve Cami Baykurt için uygulandı. Evet saldırganlar değil, saldırılanlar, mal ve mülkleri paramparça edilenler. Canları tehlikeye atılanlar gözaltına alındılar. Sertel'ler üç ay gözaltında tutuldular. Ve haklarında dava açıldı. Bu kadar olur!

İşte bu koşullarda ve sanki İstanbul'da sıkıyönetimin hala yürürlükte olduğunu Sağır Sultanlar'a bile duyurmak arzusuyla, Sıkıyönetim Komutanı Korgeneral Asım Tınaztepe imzalı resmi bildiri ertesi günkü gazetelerde yayınlandı. Bir ibret belgesi olarak dikkatinize sunmak istiyorum:

“Dün üniversite öğrencilerinin bir kısmı, iki basımeviyle birkaç (isimleri bile belirtilmiyor. MŞG) kitabevine taarruz (başka bir kaynakta tecavüz yazılı. MŞG) etmişler ve bu hareketlerine mani olmak isteyen hükümet ve inzibat kuvvetlerini

dinlemeyerek tasarladıkları suçu işlemişlerdir. Bunlar hakkında derhal takibat ve tahkikata başlanmıştır. Bu çok müessif harekete katiyen müsamaha edilmeyecektir. Bu ve benzeri hareketlerin şiddetle karşılık göreceğini ve bu gibi kitle toplantılarının yasak edilmiş bulunduğunu beyan ve ihtar ederim.”

Dönem boyunca, ve daha sonra da, bu tür olayların sürgittiğini bilince, bildirinin bir tür yasak savma cinsinden yayınlandığı ortada.

Düşünebiliyor musunuz? “Bu hareketlerine mani olmak isteyen hükümet ve inzibat kuvvetlerini dinlemeyerek tasarladıkları suçu işlemişler”. Ne kadar kötü. Peki sonra ne olmuş? Hiç. Bir “hiç”ki Neyzen Tevfik’in “hiç”ini solda sıfır bırakır. “Hiç” olan nedir?

O günün resmi ağızları için bu koca saldırganlık, bu rezillik sadece bu bildiriyle geçirilmiştir. Bundan daha vahimi olabilir mi? Evet olabilir? Onu da Başbakan Şükrü Saraçoğlu yaptı. Biraz önce gördüğümüz gibi.

5 ARALIK ÇARŞAMBA : GAZETELER

Dönemin basını ve önde gelen yazarları için Tan gazetesi ve Serteller, Moskova ile işbirliği içindeki “ Kızılar ”, “ vatan hainleri “dir. Bu ve çalışmanın değişik yerlerinde belirttiğim gibi daha bir dizi nedenle Tan gazetesinin yayın hayatına son veren saldırıya herhangi bir tepki göstermeyen gazeteciler ve gazeteleri, akıl almaz vahşeti “Gençliğin haklı tezahürü” biçiminde yansıttı. Alkışlayarak. Tebrik ederek. Kutlayarak. Hatta apaçık bir şekilde memnuniyetlerini yazarak. Gazeteler ve gazeteciler, bir veya iki istisna dışında, hep bir ağızdan, Tan’a “ gereken cevabı veren gençliğin ”, “ vakarlı ”, “ asil ”, “ heyecanlı ” bulduğu eyleminden duyulan “ memnuniyeti ” hatta “ derin gururu ” hiç utanmadan, açıkça dile getirdiler. Basının yüz karaları.

5 Aralık 1945 tarihli gazeteler, manşetten ve tam sayfa, fotoğraflı olarak verdikleri haberi birkaç gün gündemde tuttular.

Burada 5 Aralık 1945 tarihli ve hemen sonraki günlerin gazetelerinden bir seçmece sunmak istiyorum :

Akşam gazetesi, öğle saatlerinde baskı yaptığı için olaylara ilişkin haberi 4 Aralık günü vermiştir. Olayların ardından hatta daha olaylar sürerken hazırlanan ilk baskıdaki manşet, “ Talebenin heyecanı esefle karşılanacak bazı neticeler verdi, Tan gazetesinde tahribat yapıldı ” şeklindedir Ama bunu öğrenen saldırganlar Akşam gazetesi binasına giderek manşeti değiştirtmişlerdir. 5 Aralık 1945 tarihli Ulus, Son Telgraf, Vatan ve Vakit gazeteleri, Tan matbaasını tahrip eden gençlerin Akşam gazetesine giderek bir açıklama yaptıklarını ve “ Talebenin

heyecanı esefle karşılanacak bazı neticeler verdi, Tan gazetesinde tahribat yapıldı ” başlığını değiştirttiklerini aktardılar.

Akşam’ın ikinci baskısında, “ Üniversite talebeleri bu sabah tezahüratta bulundular ” manşetiyle verilen haberde, “ gençliğin son günlerde yapılan bazı yersiz ve yabancı propagandaları protesto ” ettiği vurgulandı. “ Üniversitedeki toplantının ardından yürüyüşe geçen gençlerin vatanperverane şarkılarla Tan gazetesinin önüne geldikleri, bir gencin Tan’ın tabelasını söküp yere attığı ve hep birlikte İstiklal Marşı söylediklerini ” belirten haber şöyledir:

“Bu arada kalabalık bir grup Tan matbaasının arka tarafındaki makina kısmından içeriye girmiş, ellerine geçen eşyayı sokağa atmış, bazı malzemeyi tahribetmiştir. (...) Saat 11’de talebenin bir kısmı köprüyü geçmiştir. (...) Köprüyü geçen talebeler Taksim Abidesi önüne kadar gitmişler ve Tan matbaasından aldıkları Atatürk ile İnönü’nün büyük resimlerini abidenin üzerine yerleştirdikten sonra abideye bir çelenk koymuşlardır.

Taksim meydanında kalabalık pek büyüktü. Bu yüzden tramvaylar durmuştur. Hiçbir hadise olmamıştır.”

Pes, daha ne olsun ?

O gün Akşam gazetesinde yaşananları Hıfzı Topuz şöyle aktarıyor :

“Yıllar sonra Akşam’ın Yazı İşleri Müdürü Enis Tahsin Til’den dinlemiştim. Enis bey çok üzülmüş bu olaya (Tan’a saldırılmasına. MŞG). ‘Müessif bir olay’ diye bir manşet hazırlayıp gazeteyi baskıya vermiş. Akşam satışa çıkar çıkmaz gençler bunu görmüşler ve yürümüşler Akşam matbaasına. Paniğe kapılmış bütün yazı işleri. Haluk Durukal arkadaşımız galiba aracı olmuş, gençlere hemen başlığın değiştirileceğini söylemişler ve Akşam güç atlatmış tehlikeyi.”

Bir gün sonraki, 5 Aralık tarihli, Akşam’da yine “ gençliğin tezahürü ” olarak verilen haberde, iki gazete idaresiyle iki kitabevinin tahrip edildiği, Tan’ın idarehane ve matbaasının kullanılamayacak hale geldiği; altı dizgi makinesinin, mürettiphane kasalarının, baskı makinesinin, telefonların, radyoların tahrip edildiği, parçalanmış kâğıt bobinlerinin Sirkeci’ye kadar sürüklenerek denize atıldığı yazılmıştır.

Akşam gazetesi, “ polisin aldığı tedbirlere rağmen gençlerin Beyoğlu’na geçerek Yeni Dünya ve La Turquie gazetelerinin basıldığı matbaayı da ağır hasara uğrattıklarını, Berrak Kitabevi’nin kepenk ve vitrinini kırarak kitapları yırttıklarını, ‘Ne faşistiz, ne komünistiz, demokrat vatanseverleriz’, ‘Kahrolsun komünistler, kahrolsun Serteller’, ‘Yaşasın demokrat Türk ülkesi’ yazılı

pankartlar taşıdıklarını, kafilenin Beyoğlu dönüşü Cağaloğlu'nda ABC kitabevini de tahrip ettiğini ” yazmaktadır.

7 Aralık 1945 tarihli Aksam'da ise gazetenin sahibi ve başyazarı Necmeddin Sadak “ Türk gençliğinin heyecanlı gösterisine dünya hayran kalmıştır ” başlıklı başyazısında, “ Üniversite gençliğinin bu müstesna heyecanını, milli varlığı tehlikeye sokan bir cereyana karşı ayaklanma ” olarak değerlendirmektedir. “ Gençliğin kendisini hedef alan komünist propagandaya karşı haklı isyanını ” destekleyen Sadak, “Komünist propagandasının memleket aleyhine zehirlemeğe yeltendiği gençlerin bu propaganda aleyhine giriştikleri tezahür karşısında milletin ruhunun sağlamlığı adına derin bir gurur ve güvenlik duymamak bizler için mümkün değildir.” diyor.

Cumhuriyet gazetesi saldırıyı “Üniversite gençlerinin dünkü nümayişi” olarak manşetten verdikten sonra, Tan ve Yeni Dünya gazeteleri ile Görüşler dergisinin matbaalarının ve iki kitabevinin tahrip edildiğini belirtmektedir. “ İstanbul Üniversitesi ve diğer yüksek mekteb öğrencileri Tan ve Yeni Dünya gazeteleri ile Görüşler mecmuasının neşir sahasında son zamanlarda takib ettikleri hareket tarzını protesto etmek üzere bir nümayiş yapmışlardır ” diye verilen haberde, “ 10-16 bin gencin katıldığı gösterinin Beyazıt Meydanı'ndan başladığı, ‘İspanya kardeş kavgasını içimizde yaratmak isteyen kızıklar kahrolsunlar’ yazılı pankartlar taşıyan ve ‘vekar içinde marşlar söyleyen gençlerin halk tarafından alkışlandığı, mağazaların vitrinlerine’ ve taşıtlara ‘Kahrolsun Serteller, kahrolsun komünistler, Görüşler’le görüştük’ gibi sloganlar yazdıkları, Yeni Dünya, Tan ve Görüşler’in sopalara takılarak yakıldığı ” aktarılmaktadır.

İzmir muhabiri de “ İstanbul'daki kızıl neşriyat yuvalarının tahrip edildiğini haber veren akşam gazetelerinin kapışıldığını “ aktarmaktadır.

6 Aralık 1945'te, “ Türk milletinin, varlığını hedef alan yıkıcı yayınlara karşı çok hassas ” olduğunu belirten Nadir Nadi ise “ Hükümet, umumi siyasetine aykırı yazı basan gazeteleri, geçici olarak yakın zamanlara kadar kapatıyordu. Harb bittikten sonra, demokratik gelişmemizi bir an önce tamamlamak gayesile bu usûlden vazgeçildi ” diyerek, “ gençliğin Atatürk inkılaplarına çelme takmak, yabancı bir ideolojinin propagandasını yapmak isteyen sınırlı sayıda, ama azgın bir kesime tepkisini dile getirdiği ” görüşündedir. Ancak Nadi, olayı üzüntüyle karşıladığını, milli duygulara aykırı da olsa yazıya yumrukla cevap vermeyi doğru bulmadığını da belirterek “ Münevver, ağırbaşlı, olgun, hakkını koruyan gençliğin sinirlerine hakim olmasını isteriz’ ” demektedir.

9 Aralık 1945'teki makalesinde, Nadir Nadi, “ milli birliği korumak duygusundan başka hiç bir amaç gütmeyen bu hareket her yerde takdirle karşılanmıştır. ” haberini veriyor.

5 Aralık tarihli Tanin, “Üniversite gençliğinin tezahüratı” manşeti altında “Yüksek tahsil gençliği dün yaptığı muazzam bir mitingte Kemalizm rejimine bağlılığını teyit etti” sonucunu çıkarıyor.

“Kalkın Ey Ehli Vatan” başlıklı yazısıyla saldırı işaretini veren Hüseyin Cahit Yalçın, olayın üzerinden dört gün geçtikten sonra, 8 Aralık 1945 tarihli Tanin’de, “Nümayiş Hadisesi” başlıklı yazıyı kaleme almıştır: O’na göre, “Moskova radyosunun Türkiye’nin içişlerine karışması nedeniyle Türk milletinin ruhunda ve vicdanında biriken nefret ve isyan hissini, milletin ümidi ve gözbebeği olan gençlik açığa vurmuştur.” Bu olayın, “memleket lehinde sulh içinde kazanılmış bir muharebe” olduğunu belirten Yalçın, “Bolşevik propagandasının kazandığı bir kale gibi gösterilmek istenen Üniversite, son yaptığı necip (asil) ve yüksek protesto hareketile kendisine leke sürülmesine imkân bırakmamıştır” diye yazıyor. Yalçın, “üniversite gençliğinin ve ardından bütün memleketin gösterdiği hassasiyet karşısında memnuniyet duyduğunu” da dile getiriyor.

5 Aralık tarihli Tasvir de haberi manşetten “Gençliğin tezahüratı” olarak veriyor. “Dışardan gelen solcu propagandaların yayılmasına alet olan gazeteler önünde büyük nümayiş yapıldığı” belirtilen haber şöyle:

“Bir müddetten beri Tan, Yeni Dünya, Gün ve Görüşler mecmua ve gazetelerinin yapmış oldukları neşriyat üzerine bütün memlekette müşahade edilen sinirlilik dün nihayet gençlerin aksülâmeli (reaksiyonu) ile patlak vermiş ve İstanbul Üniversitesi gençleri yabancı maksadlara hizmet eden ve memleketi parçalayıcı ve birliği bozucu neşriyat yapmakta olan gazeteleri protesto etmek maksadile miting yapmışlardır.”

Cihad Baban “Türk Gençliğinin Galeyanı” başlıklı yazısında bu hareketin “ortaya koyduğu mânadan iftihar” duyduğunu, “rejimin kendisinden emin olduğu için Sertellere tahammül gösterdiğini; ancak her gün an’anesine, sevdiklerine ve inançlarına sövülen Türk gençliğinin artık buna tahammül edemediğini” belirtmektedir. Baban, “Tan’ı ve Sertelleri düşman olarak gördüğünü” de açıkça yazmaktadır. İşte:

“Ne garip tecellidir ki, bu memleketin rejimini değiştirmek, Türkiye’yi Balkan devletlerine veya İran’a çevirmek için gayret gösteren bu bir avuç insanı, bu beğenmedikleri rejim, elindeki bütün vasıtalarla korumağa çalışmış, polisile, itfaiyesile, süngülü askerleriyle ve yığıldırılmış kıtalarile düşman da olsa ferdin hukukunu korumak için harekete geçerek galeyan halindeki gençlikle adım adım mücadele etmiş ve onlarla uğraşmıştır.” “Adli koğuşturmada gençlere hoşgörü

gösterilmesini ” isteyen Baban için “ ‘su testisi su yolunda kırılmış’ ve her türlü parti fikrinin üstünde bir millet ve memleket şuuru doğmuştur. ”

Baban 6 Aralık tarihli yazısında ise, Tass Ajansı’nın olayı Sovyet aleyhtarı bir gösteri olarak değerlendirmesine karşı çıkarak, “ Tezahürat Türk gençliğinin eseridir. Fakat Misak-ı Milli hudutları içinde refah ve istikbal için çırpınan ve bütün dünya milletlerine hizmet etmekten başka bir emel gütmeyen bu sulhperver memleketin her ferdi de gençlerin düşünceleri ve duygularıyla bütünleşmiştir ” diyor.

5 Aralık tarihli Tasvir’de Peyami Safa’yı okumak ta mümkün : “ Türk Şuuru Uyanıktır ” başlıklı yazısında Türkiye’yi İspanya’ya benzetemeyen Kızılların, Türk şuuru karşısında başarı göstermelerinin imkânsız olduğunu belirterek, “ Kızıllar onu morfinlemeğe çalışırken iğnelerini boşa sıktıklarının farkında değiller; zehirlerinin birkaç damlası belki birkaç gafilin damarlarına varıyor; fakat bu millet ve onun gençliği uyanıktır; kendisini uyutmağa çalışanların oyunu önünde bir saniye kendinden geçmemiştir. Bu şuur en büyük kuvvetimizdir. ”

10 Aralık tarihli Tasvir’de, Orhan Seyfi Orhon, Sertel’leri sadece Moskova radyosunun savunduğunu belirterek, “ Faşist Türk gençliği demokrat Tan gazetesine hücum etmiş! İkisi de aynı derecede yalandır: Ne Türk gençliği faşisttir, ne Tan gazetesi demokrat ” diyor. Tan’ı “ memleket düşmanı kızıl propaganda aracı ” olarak gören Orhon şunları ekliyor: “ Zararlarından başka bir şey yok. Ne dövülen var, ne sövülen. Türk vatanının bu çok hassas günlerinde en kutsal duygularına dokunulan gençler, milli vicdanın teessürünü gösterdiler, o kadar. (...) Meydandaki zararlar telafi edilemez şeyler değildir. ”

Aynı gün aynı gazetede Ziyad Ebüzziya, “ savaş sonrası daha geniş bir demokrasiye varmak için basın hürriyetini sıkı bağların gevşetilmesini fırsat bilen Kızılların memleketi birbirine düşürecek yayınlara başladığını, sadece Tan’a bakarak Türkiye Kızılları ile Moskof Kızıllarını birleştiren bağların bütün çıplaklığıyla izlenebileceğini ” öne sürüyor. Ebüzziya, nümayişin Rusya’ya karşı bir eylem olmadığının dünya basınında da belirtildiğini yazmaktadır.

Olaydan iki gün sonraki, 6 Aralık tarihli, Tasvir imzalı ve “ Türk Milleti Uyanık Ol! ” başlıklı yazıdaysa, “ Memleketten ve milletten evvel kendilerini düşünen ve başkalarına hizmet etmek isteyenlerin karşısına iman ve fikirden kurulmuş yekpare bir cephe ile çık! ” denilmektedir.

CHP’nin resmi yayın organı Ulus’un manşetten “ Dünkü Nümayiş, İstanbul’da iki gazete idarehanesi harap oldu ” diyerek verdiği haberde Tan matbaasında “ geniş çapta tahribat yapıldığı, dizgi ve baskı makinalarının parçalandığı, kâğıt bobinlerinin caddelere atıldığı, ellerinde bayraklar, Atatürk ve İnönü’nün

fotoğrafları bulunan öğrencilerin on bini aşan muazzam bir katile halinde Taksim Abidesi önünde de tezahürlerde bulunduğu bildirilmektedir. ”

6 Aralık tarili Ulus'ta, Falih Rıfkı Atay, “ İstanbul'daki Nümayiş ” başlıklı yazısında “ tahrikin, doğrudan doğruya bozguncu gazeteden geldiğini, bu eylemin milli duygulara yönelik saldırılara karşı heyecanlı bir tepki olduğunu ” belirtiyor.

Olaylar Vatan'da da manşetten veriliyor : “ Yüksek tahsil gençliğinin heyecanı, Komünizm aleyhine büyük bir nümayiş yapıldı ”. Haberde, “ binaya giren gençlerin makinaları, mobilyaları, kâğıtları, klişeleri parçalayarak dışarı attığı, kâğıt bobinlerinin denize kadar yerlerde yuvarlandığı ” belirtiliyor.

Ahmet Emin Yalman, “ yabancılar hesabına kundakçılık eden ” gazetelere karşı “ hassasiyetini dile getiren gençliği haklı ” bulmakta ve “ Gençliğin Heyecanlı Tezahürleri ” başlıklı yazısında olayı şöyle değerlendirmektedir :

“ Dün İstanbul heyecanlı bir gün geçirdi. Üniversite gençleri asil bir coşkunluk içinde toplandılar ve hariçten geldiğine ve memleketin birliğini, bekasını ve istiklalini tehdit ettiğine kani oldukları kundakçı cereyanlara karşı duydukları hassasiyet ve nefreti belirttiler. (...) Komşu memleketleri yabancıların kölesi haline indirmiş olan bir takım kundakçı cereyanlara karşı bu memleketin müsamahası ve tahammülü yoktur. (...) Gençler bir miting yapıp hassasiyetlerini belirtmekte çok haklıydılar. Mitingden sonra kanaatlerince yabancılar hesabına kundakçılık eden gazetelerin önünde nümayişler yapmalarını da mazur görmek caizdir. Fakat mesele orada kalmalıydı. ”

Yalman, “ gençliğin hükümete bir telgraf çekerek bu tür gazetelerin yayınının yasaklanmasını ve ellerindeki makinaların satın alınarak memleketin yararına kullanılmasını istemelerinin daha iyi olacağı ” düşüncesiyle yazısını şöyle sürdürüyor: “ Bu telgrafla gençliğe düşen hassasiyet ve vazife tamamlanmış olurdu, üst tarafı memleketin kanuni kuvvetlerine kalırdı. Kırılan makinalar, memleketin dövizleri kullanılarak hariçten tedarik edilmiştir. ”

8 Aralıktaki yazısında Ahmet Emin Yalman, “ Türk milletinin birliğini, azmini, heyecanını bütün dünyaya ilan eden Türk gençliğinin hayırlı bir iş yaptığı ve tahrip sorumluluğunun kalabalığa karışan idraksiz kişilere ait ” olduğunu belirtiyor.

6 Aralık tarihli Vatan, Ankara Üniversitesi'nden geldiğini belirttiği şu telgrafi okurlarına sunuyor: “ Üniversite gençliğinin kızıl faaliyetlere karşı yaptığı harekete, Ankara Üniversitesi gençleri de aynı heyecan ve samimi duygularla iştirak eder. ”

6 Aralık tarihli gazetelerde İzmir, Bursa ve Ankara’da gençliğin İstanbul’daki gösteriye kalben katıldıkları bildirilmektedir.

Vakit gazetesi olayları “ Azıtan tahrikçi yayınlar üzerine üniversite gençliği dün büyük gösteriler yaptı. Tan matbaasile komünist dergiler taşlandı ” başlığıyla yansıtıyor. Birinci sayfadaki “ Yalancının mumu yatsıya kadar yanar ” karikatürüyle, üzerinde “ Görüşler ” yazan bir mum üflenerek söndürülmektedir. Haberde, gençlerin Tan matbaasının kapılarını ve kepenklerini kırıp içeriye girdikleri ve “ Bir kaç dakika içinde Tan’ın camlarından eser kalmamış, sınırlara dokunan matbua sokakta yerlere atılmıştı ” deniyor.

Gençliğin, “ demokrasi adı altında memlekete kızıl diktatörlük getirmek isteyenlerin maksatlarını anladığını ” belirten Asım Us ise, 6 Aralık tarihli “ Tahrikler Karşısında Gençliğin Heyecanı ” başlıklı yazısında “ Türk gençliğini aldatamadılar, gösteriden çıkan mana budur ” teshisini koyuyor. 8 Aralık tarihli “ Moskova Radyosunun Hezeyanı ” başlıklı yazısında, “ Kızıl Tanlar, Kızıl Görüşler, Kızıl Yeni Dünyalar, bağımsız Türk milletinin idaresini yarın ellerinde tutacak Türk gençliğini aldatamamışlardır. ” vurgusunu yapıyor.

17 Aralıkta Vakit kesin sonucunu yazıyor : “ Gençler, memleket içinde Kızıl tahrikçilik yapan bozguncularla milli hudut dışındaki komünizm hareketini birbirinden ayıramayacak seviyede değildir. ”

5 Aralık tarihli Yeni Sabah’ın manşeti “ Üniversite gençliğinin dün yaptığı heyecanlı nümayiş “tir. Adı geçen gazete, “ yabancı bir ideolojinin propagandasını yapan bazı gazete ve mecmua idarehaneleriyle birkaç kitapçı dükkânının ciddi surette hasara uğratıldığını; Tan, Yeni Dünya gazetelerinin matbaa ve binalarının kullanılamaz halde olduğunu, üniversite gençliğinin Kızıl ve komünist cereyanlara duyduğu nefreti sert bir şekilde açıkladığını ” bildirmektedir.

8 Aralık tarihli Yeni Sabah’da, Refii Cevat Ulunay, “ gençlik duygusunun kamçıladığı bir alay delikanlının yaptığı bir hareket memlekete faşist damgası vurulması için bir sebep olmamalıdır. ”

Aynı gün aynı gazetede, Cemaledin Saraçoğlu imzalı yazıda, “ Üniversite gençliğinin nümayişi şu veya bu komşuya karşı değil, içimizde yaşayan ve memleketi içimizden çökertmek tehlikesi ile karşılaştıran birkaç bozguncu yayın vasıtasına idi ” tesbiti yapılıyor. SSCB bu tesbit üzerine büyük ihtimalle derin bir nefes almıştır (!).

Son Posta da kervana katılıyor : “ Yüksek tahsil gençliği dün büyük bir nümayiş yaptı ” manşetiyle verilen haberde, “ Kızıl propagandayı tel’in ve Kemalizme

bağlılıklarını göstermek için dört saat süren bir nümayiş yapan gençler, Tan ve La Türki (doğrusu La Turquie. MŞG) matbaalarını tamamen tahrip ettiler ” deniliyor.

Selim Ragıp Emeç, “ Son Hadise ” başlıklı yazısında, “ Türk vatanının görenek ve geleneklerinden almadığı, milli bünyemize tamamen yabancı fikirlerle sabit bulunan neşriyatçı bir zümre uluorta herşeye hücum etmeye başlamıştı ” vurgusunu yaptıktan sonra şunları ekliyor : “ Aile lâalettayin herhangi bir yerde karşılaşan bir çiftin iki söz teatisi ile birleşmesi sayılıyordu. (Ver sözünü gir zifafa; al sözünü çık sokağa) (!! Konuyla ne ilgisi var diye sormayın lutfen ! Mutlaka bir ilgisi vardır. Arif’e tarif gerekmez ! MŞG) Bütün bu yazı, söz ve hareketlerle bunların istedikleri şimdye kadar bu memlekete çehresini vermiş olan şeylerin, daha doğrusu herşeyin değişmesi idi. Bu kadar gaddar, bu kadar insafsız ve bu kadar milli olmıyan bir düşüncenin davet etmesi tabii bulunan tepkisi nihayet bu memleketin en selâhiyetli bir fikir kaynağından, üniversiteden çağıladı. Her heyecanlı kitle hareketi gibi bunun da bazı hadiselerle sebep olduğunu görmedik değil. Fakat binlerle ve binlerle insanı en mukaddes inançlarından yaralıyan ve bu batıl davaya karşı coşa gelen muazzam bir dalganın kıyı ve köşede bazı ufak tefek zararlara sebep olmasının önüne geçmek mümkün olmaz. ”

Son Posta 10 Aralıkta Tan matbaasındaki “ ufak tefek zararların/tahribatın maddi bilançosunun abartıldığını, matbaadaki zararın 50 bin lirayı aşmayacağını ” belirterek şunları ileri suruyor:

“ Tan matbaası 1936 yılında İş Bankası’ndan toprağı, binası, bütün makineleri, yedek levazımı ve firma hakkı ile 50 bin lirası peşin, mütebakisi sekiz taksitte ödenmek üzere 160 bin liraya satın alınmıştır. Bu rakam üç ile çarpılarak günün geçer akçesine çevrilirse 480 bin lira tutar. Demek oluyor ki matbaa toprağı ile yok olsaydı, zarar 480 bin lirayı geçmezdi. Halbuki toprak, bina, muhtelif makineler yerlerinde durmaktadır ve zarar altı dizi makinesinin bozulmasına, bir kısım makinelerin tamire muhtaç hale gelmesine ve cam, çerçeve ile mobilyenin kırılmasına inhisar etmiştir. ” Pes !

Kendini “ En son telgrafları ve haberleri veren akşam gazetesi ” olarak tanıtan Son Telgraf, saldırıyı, “ Türk gençliğinin galeyanı ” olarak 4 Aralık akşamı çıkan sayısında, su manşetle veriyor : “ Komünist tahrikler karşısında yüksek tahsil gençliği, vakarlı galeyanı ile solcuları tel’in etti ”. Haberde, “ gençliğin Tan matbaası önünde nümayişler yaptığı, matbaada bazı tahripler olduğu ” belirtilmektedir. Haber, bir köşe yazısı gibi yorum katılarak şöyle kaleme alınmıştır :

“ Son günlerde bir kısım solcular, tanınmış komünistler ve solculuğu bir siyasi inanış fikri olarak değil de bir garaz ve kinle C.H. Partisi iktidarına karşı bir

bozguncu vasıtası, Kemalist rejim ve ideolojiyi imha vesilesi yaparak harekete geçen kimseler, Görüşler, Yeni Dünya isimleriyle çıkarmağa başladıkları bir mecmua ve bir gazete ile asil ve vatansever Türk gençliğini, masum Türk halkını zehirlemeğe teşebbüs etmektedirler. Çok şükür ki bu memlekette son rubu asırda yetişmiş olan nesiller, solcuların büyük bir gaflet eseri olarak zannettikleri gibi asla bu nevi oyunlara gelecek cinsten değildir. (...) Bunlar bizi içimizden yıkmak, Türk bağımsızlığını, Türk hürriyetini, Türk milli vicdanını ortadan kaldırmak ve bu suretle aziz vatanı emperyalist ve gizli enternasyonalistlere satmak istemektedirler.”

Son Telgraf, 5 Aralık günkü haberinde, “ tahrip edilen Tan ve Yeni Dünya gazeteleriyle ABC ve Berrak kitabevinin faaliyetlerine devam edemeyecek hale geldiğini ” belirtiyor. Bu gazetenin başyazarı Etem İzzet Benice ise 8 Aralıkta, olaydan dört gün sonra, saldırıyı, “ milli bünyemize ve rejimimize uymayan yıkıcı yayınlara yönelik bir protesto ” olarak gördüğünü belirtiyor ve ekliyor : “ Gençlik yalnız kendi duygusunu belirtmekle kalmamış, bütün milletin hissine, şuurun vicdan sesine tercüman olmuştur. ” Ne demeli ?

Şunları:

Fakültelerin içinde neler olup-bittiği yazılmamıştır.

Liselilerin katılımından söz edilmemiştir.

Sivil polislerin eylemlerde oynadıkları role değinilmemiştir.

Sertel’lerin canına kıymak isteyenlerden bir kümenin bir vapura atlayarak karşıya geçmek istedikleri ve vapurun valinin emriyle başka yöne gönderildiği es geçilmiştir.

İşte gazetecilik budur bizde !

TASS-TAMAM !

Ama lütfen basın hakkını da yemeyelim ne olur. İşte bakın Tass Ajansına yönelik istediğini yazmıştır. Ebette yukarıdan emir gelmiştir, kopya verilmiştir, ama yine de ne cesaret değil mi ?

6 Aralık 1945 tarihli Tasvir’in belirttiğine göre, olayların ardından Başbakan Şükrü Saraçoğlu’nun düzenlediği toplantıda, Başbakan’a Hükümetin mevcut kanunlara dayanarak halkı ve gençliği tahrik eden yayınları neden durdurmadığı sorulmuş ve Tass Ajansı muhabirinin sınır dışı edilmesi istenmiştir. Olayların

ardından basın Tass Ajansını, Pravda'yı (türkçesi Gerçek) ve “ Moskova Radyosunu ” hedef almıştır. İşte bir seçmece, yukarıda değindiklerimin dışında kalanlardan sadece başlıklarıyla, genel bir görüntü :

“ Tass Ajansı tezvire hazırlanıyor. Basın ve Yayın Umum Müdürü Nedim Veysel İlkin'in izahatı ”, Cumhuriyet, 5 Aralık 1945. “ Rus Ajansının yaptığı tahrik ve tevirler ”, Cumhuriyet, 7 Aralık 1945. “ Haberleşme Hürriyeti ve Bir Zihniyet ”, Cumhuriyet, 9 Aralık 1945.

“ Tass muhabiri tarafından çekilen telgraf ”, Ulus, 5 Aralık 1945.

“ Tass Ajansı muhabirinin tahrikçiliği ”, Tasvir, 6 Aralık 1945. “ Talebe nümayişi ve Tass Ajansı ”, Tasvir, 6 Aralık 1945. “ Moskova radyosunun yaptığı hezeyanlar ”, Tasvir, 7 Aralık 1945. “ Pravda, İstanbul'daki talebe nümayişlerini tenkid ediyor ”, Tasvir, 10 Aralık 1945.

“ Moskova radyosunun hezeyanları ”, Vatan, 7 Aralık 1945. “ Pravda'nın iftiralarla dolu bir yazısı ”, Vakit 10 Aralık 1945.

“ Tass mugalata ve tezvire başlamasın ”, Yeni Sabah, 6 Aralık 1945. “ Tass'dan sonra Moskova Radyosu ”, Yeni Sabah, 8 Aralık 1945. “ Moskova radyosunun dün geceki hezeyanı ”, Yeni Sabah, 7 Aralık 1945.

“ Ne Moskova ne Tass tahrif ve tezvirden başka bir şey kazanamaz ”, Son Telgraf, 8 Aralık 1945.

“ Pravda nümayişleri şiddetle tenkit ediyor ve Sovyet aleyhtarı olarak vasıflandırıyor ”, Son Posta, 10 Aralık 1945. “ Moskova radyosu hakkımızdaki iftiralı neşriyata devam ediyor ”, Son Posta, 10 Aralık 1945.

“ Geçen haftaki nümayiş dolayısıyla Türkiye Sovyet Rusya münasebetleri ”, Akşam, 11 Aralık 1945. “ Moskova radyosunun yalanları ”, Tanin, 7 Aralık 1945. Bu bilgilerin tümüne yakınıni Ayla Acar'ın kaynakçada künyesini sunduğum mükemmel makalesinden aktarıyorum.

SSCB'nin saldırı karşısında aldığı tavır epey yazıldı, tartışıldı. Tekrarlamayacağım. Ama Zekeriya Sertel'in, Hatırladıklarım'da (s. 257) değindiği kadarıyla SSCB konusunda şu birkaç satıra da yer vermeliyim:

“Tam o sırada Moskova radyosu, Celal Bayar'ı hedef tutan büyük bir yayın yaptı. Eski Başbakan Bayar, Sovyetlere düşman olmakla suçlandırılıyordu. Sovyetlere dost bir politika güdecek bir parti kurarken böyle bir yayınla karşılaşmak, C. Bayar'ı üzdü. Söz arasında bana dedi ki ‘...ben Sovyet düşmanı olamam.’ ”

Şimdi şu soruları soralım ve hemen sonra yanıtlamaya çalışalım :

Bakalım katılanların tümü öğrenci miydi ? Başka kimler vardı ? Eşi görülmemiş saldırganlık, barbarlık, vandalizm, toplu linç girişimi, tahrip, yıkım, yağma neden ille öğrencilere mal edilmek isteniyor ?

ÖRGÜTLEYENLER, KATILANLAR

Olaylara fiilen katılanların ve olayların içinde veya kenarında “seyirci” olarak bulunanların anılarını, anlattıklarını, yazdıklarını aktardım. Bunlardan birkaçı, Orhan Birgit örneğinde gördüğümüz gibi, yıllar sonra “olayın örgütlenmesinin dışındaymış”, “olaya kerhen” katılmış gibi anlatıyor. Aynı insanın, Orhan Birgit’in, 6-7 Eylül 1955’teki rolünü saklamak için de epey gayret gösterdiğini biliyoruz. Ancak görgü tanıklarından öğrenci ve Orhan Birgit’i yakından tanıyan Naim Kılıç tarafından olayın düzenleyicilerinden biri olduğu ve saldırıya katıldığı doğrulanıyor. Yine dolaylı yoldan bile olsa Hukuk Fakültesi öğrencisi, CHP’li ve büyük olasılıkla Türk Talebe Birliği üyesi ve belki yöneticisi Birgit’in anlattıklarından örgütleyici ve düzenleyici rolü ortaya çıkıyor.

Ali İhsan Göğüş için de aynı şey söylenebilir. Hatta Orhan Birgit bir yerde Göğüş hakkında aynen şunları dile getiriyor: “Sınıfça bizden büyük olduğu için daha aktifti.”

Burada önemli olan elbette bu isimlerin gösterdikleri gayret sonrasında CHP’deki tırmanışlarıdır: Zamanı gelince, Orhan Birgit ve Ali İhsan Göğüş CHP milletvekili seçilmiş, yine saati çalınca bakanlık üstlenmişlerdir. Her şey sırasıyla.

Olaya katılan üniversite öğrencileri sadece CHP’de siyaset yapmadılar. 1960’ların başından itibaren Adalet Partisi (AP) lideri, bakan ve başbakan olanlar da var: Örneğin Süleyman Demirel. Örneğin O’nun defalarca Çalışma, Milli Eğitim gibi bakanlıklarını üstlenen Ali Naili Erdem.

Necmeddin Erbakan ve Turgut Özal da unutulmamalı.

Can Dündar 10 Eylül 2005 tarihli Milliyet’te yayınladığı “Bay Provokatör” başlıklı makalesinde Süleyman Demirel ile Turgut Özal isimlerini veriyor. Bilmem anımsatmalı mı? Her ikisi de aynı kulvarlarda koştu: Zaman zaman birbirleriyle yarışarak. Bakanlıklar yaptılar. Başbakan ve Cumhurbaşkanı oldular.

4 Aralık 1945’teki barbarlıkta birinci veya ikinci veya sonuncu derecede rol alan “üniversite gençlerinin” yükselmesi elbette doğrudan doğruya o olaya karışmalarıyla ilgili olmayabilir. Bence bu önemli de değil. Önemli olan o tür olaylara karışanlardan, rol alanlardan daha sonra önemli siyasi görevlere

gelenlerin/getirilenlerin benzer olaylar karşısında insani ve demokrat tavır takınmaktan yoksun olmalarıdır. Yakın siyasi tarihimiz bunun ispatıdır. Yinelemek bile üzücü. Süleyman Demirel'in bakan, başbakan ve cumhurbaşkanı olarak söylediklerini anımsatmak da. Bu tür siyasetçiler maalesef demokrasiye de saygılı olmadılar, İnsan Hakları'na da. Bizim şanssızlığımız burada. Türkiye'de uygulanan "demokrasinin" de: Yasadışı siyasi şiddetin devletin mayasında, devlet adamlarının, yetkililerin, yöneticilerin ADN'inde/DNA'sında olmasında.

Can Dündar'ın yazısından sonra kendisini telefonla arayan Fikret Bila'ya Süleyman Demirel'in yanıtı, bu söylediklerimizi ispatlıyor ayrıca: "Evet, Tan gazetesini bastık!" diyebiliyor.

Buyurun bakalım: Bu insan 1960'ların başından vefatına kadar TC'nin kaderini ipotek altında tutanlardan biridir! Dahası Demirel Tan Saldırısı'na katılmaktan dolayı ne bir üzüntü belirtiyor, ne bir pişmanlık.

Nitekim Can Dündar, 15 Eylül 2005 tarihli Milliyet'te, "Tan Baskını" başlıklı makalesinde bu noktanın altını çiziyor:

"(...) sonuca bakıp bunca yıl sonra olsun, bir pişmanlık belirtisi göstermez mi?"

Dündar aynı yazısında Demirel'in hafızasının nasıl yanıldığını da gösteriyor.

Demirel yapılan barbarlığı "haklı" göstermek umuduyla akıl almaz yanlışlar yapıyor. Tarihle alay ediyor. Örneğin olayın nedenlerinden biri o günkü "atmosfer"miş: O "atmosferi" şunlarla açıklamaya çalışıyor: "Nâzım Hikmet sürülmüş, Sabahattin Ali sınırda öldürülmüş. Öyle bir atmosfer var. Etkilenmemek mümkün değil..."

Ya hafızası yanıltıyor Süleyman Demirel'i. Ya gazeteciyle ve okuyucularıyla alay ediyor. Ya da alışılmış bir biçimde bile bile uyduruyor. Ayıp ediyor.

Çünkü Nâzım Hikmet o sırada Bursa Cezaevi'nde mahpustur. Sabahattin Ali ise 2 Nisan 1948'de yola çıkmıştır, öldürüldüğünü Ocak 1949'da kamuoyuna duyuracaklar, Demirel ve benzerlerinin çok iyi bildiği makamlar.

Peki o zaman Süleyman Demirel isimli öğrenci, İstanbul Teknik Üniversitesi öğrencisi, "etkilenmesini" nasıl açıklıyor? Nasıl açıklayacak? Tarihe biraz saygı lütfen. Burada Fikret Bila isimli gazetecinin de dikkatini çekmek gerekiyor: Size verilen yanıtta yanlışları düzeltemeyecek ve gerçeği söyletemeyecek kadar tarih bilgisinden yoksunsanız bırakın bu işleri. Gazetecilik söylenenleri koyun gibi dinlemek değil, gerçeği veya gerçekleri ortaya çıkarmak için araştırmak, soruşturmadır. Biraz gayret lütfen.

İşte Süleyman Demirel, kendisiyle yapılan bir söyleşide, baskına karışmasını şöyle anlatıyor:

“ Elebaşı değildik ama bu olaya katıldığımız doğrudur. Bir öğrenci hareketiydi. Biz İstanbul Teknik Üniversitesi’nde (İTÜ) talebeydik. 21-22 yaşlarında gençlerdik. Bizden büyükler de vardı. O zaman üniversite gençliğinin bir kişilik gösterme hevesi vardı, o zamanki havadan etkilenmemek mümkün değildi, anti-komünizm çok revaçtaydı, bizim de hissiyatımız öyleydi. ”

Demirel ve sınıf arkadaşları ve aralarında Turgut Özal ve Necmeddin Erbakan’ın da bulunduğu İTÜ’lü pek çok öğrenci, İTÜ bahçesindeki toplantı ve düzenlemeden sonra Tan’a yürüyorlar...

Sonrasını Demirel şöyle anlatıyor : Öğrenciler “ Tan gazetesinin idare binasına girdiler. Ben aşağıda sokaktakilerin arasındaydım. (Öğrenciler) gazete idarehanesine çıkarak biraz kırma dökme yaptılar. Pencerelerden aşağıya radyoları, daktiloları falan attılar. Ben kırma dökme işine karışmamıştım. ”

Dikkatinizi rica ediyorum TC yurttaşlarının canına kıymak için kapılar pencereler kırılarak binalarına zorla girilirken, milyonlarca liralık çalışma araç ve gereçleri, mal ve mülkü yıkıma uğrarken, “ biraz kırma dökme ” diyor koskoca Süleyman Demirel. Bunu 1945’te değil, on yıllar sonra, devlet bünyesinde birçok görev üstlendikten, bakanlık ve başbakanlık yaptıktan sonra söylüyor ! İnanılır gibi değil.

Can Dündar makalelerinde katılanlardan birkaçının daha ismini açıklıyor: İlhan Selçuk gibi. O da “Hadi yürüyün!” denilmesiyle yürüyenlerden. İlhan Selçuk ekliyor: “Ben yürüdüm, ama binaya gitmedim, Tan’ı yağmalayanların bazıları da sonradan DP milletvekili oldu.”

İlhan Selçuk sağ olsaydı şu iki soruyu sormak isterdim:

Bir: Bunu neden daha önce ve bizzat yazmadınız? Türkiye’de en çok köşe yazısı yazan mutlaka sizsiniz oysa.

İki: Neden siz neler yaptığınızı anlatmıyor ve topu taça atar gibi yağmalayanların bazılarının daha sonra DP milletvekili olduğuna geçiyorsunuz? Siz ne yaptınız o gün?

Öteden beri yazılarını her zaman öğrenmek, bilgi hazinemi genişletmek için okuduğum İlhan Selçuk’la 1980’lerin sonunda Paul Dumont ve Server Tanilli dostlarımızın düzenlediği “Toplumsal Tarih Kollokyumlarından” birinde tanışmış, uzun süren akşam yemeğinde karşılıklı oturmuş ve kendisini uzun boylu dinlemek olanağı bulmuştum. Bilseydim belki Tan Baskını/Tan Saldırısı

meselesine ilişkin anılarını, değerlendirmesini anlatmasını da rica ederdim. Bu fırsatı maalesef kaçırdım. Bu saldırıya karışmış olacağını çünkü aklımın ucundan bile geçiremezdim.

Evet, bu büyük saldırının, yıkımın ve yağmalamanın içinde, kenarında pek çok insan var. O yıllarda Türkiye’de sadece İstanbul’da İstanbul Üniversitesi ile Teknik Üniversitesi, ve Ankara’da kurulma aşamasını bitirmek üzere olan bir üniversite vardır: Dolayısıyla, gösterilere eğer gerçekten on veya oniki bin kişi veya olayları yakından izleyen Tekin Erer’in yazdığı gibi “20 bin öğrenci” katıldıysa İstanbul’daki bütün öğrenciler için içindeydi anlamı çıkıyor. Bu bir parça uydurmaya benziyor, rakamlar inandırıcılığını yitiriyor.

Öte yandan verilen rakamlarda abartma yanında kimi kez aynı kaynakta birbiriyle çelişkili rakamlar bile sunuluyor: Bir örnek olarak 5 Aralık 1945 tarihli Cuhuriyet’i alalım: Birinci sayfasında bir yerde “10-16 bin” rakamını veriyor hemen sonra “10-15 bin” diye yazıyor. Hemen yanında ise TBMM CHP Parti Grubu toplantısında konu tartışılırken İçişleri Bakanı Hilmi Uran’ın “2-3 bin” göstericiden söz ettiğini belirtiyor. Yukarıda ABD ve İngiltere diplomatik kaynaklarının rakamlarını verdim. Gazetelerin yazdıklarını da. Aradaki farkları da vurguladım. Olayın örgütleyicilerinden Ali İhsan Gögüş ise bu konuda en abartmalı rakamı vermiştir: Kaynakçada künyesini sunduğum kitabında “50-60 bin öğrencinin” katıldığını yazarak.

Kaç kişinin katıldığı önemli elbette. Katılanların o gün neler yaptıkları da. Nelere tanık oldukları da. Anılarını, akıllarında kalanları anlatanlar, yazanlar oldu. Bu alanda Can Dündar gibi deneyimli, araştırmacı, ciddi ve kararlı birkaç gazetecinin köşe yazıları, araştırmaları ve belgesel film çalışmaları belirleyici bir rol oynadı. Başkaları da var. Künyelerini kaynakçada sunuyorum.

Burada bu kaynaklarda ve kendi araştırmalarım sonucu bulduğum örgütleyicilerin, katılımcıların, görgü tanıklarının, gazetecilerin isimlerini sıralamak istiyorum. Aklımızda bulunsunlar, unutulmasınlar diye. Başkalarını suçlamak, kendi kendini haklı çıkarmak için Tarih’e çalım atmak isteyenlerle Tarih’e tanıklık edenleri bilmek yararlı olacaktır sanıyorum. Hele bu tür toplu yıkım ve toplu yağmalarla toplu linç girişimlerinin söz konusu olduğu siyasi, polisiye, diplomatik ve toplumsal nitelikler taşıyan ve bu açıdan henüz bütün yönlerini bilmediğimiz, bilemediğimiz eylemler için.

Bu çalışmada örgütleyici olarak isimleri saptananlar şunlardır, parantez içinde değişik kaynaklarda belirtilen mesleklerini aktarıyorum, kiminin “ajan”, “polis” gibi “ikinci bir mesleği” daha olabilir:

Alaettin Tiritoğlu (Kimi CHP “Parti Müfettişi” diye yazıyor, gerçekte o günlerdeki CHP İstanbul İl Başkanı), Hayrettin Tigreli (CHP İstanbul İl Yönetim

Kurulu Başkanı), Ali İhsan Göğüş, Tahsin Akkan (kimi kaynakta Tahsin Atakan diye yazılı), Orhan Birgit.

Katılanlardan isimlerini not edebildiklerim şunlardır:

Süleyman Demirel, Turgut Özal, Necmeddin Erbakan, İlhan Selçuk, Orhan Birgit, Ali İhsan Göğüş, Doğan Can, Celadet Moralıgil, Altemur Kılıç (bu son iki kişi “ırkçı ve turancı” olmakla övünen öğrencilerdendir) ... Celadet Moralıgil, katılanlar arasında Sencer Divitcioğlu’nun da bulunduğunu dolaylı biçimde yazdı ve söyledi, aynen şöyle: “Mesela, fakülteden sınıf arkadaşım Sencer Divitcioğlu, Tan Olayı’nda yok muymuş?” Bunu doğrulamak veya yalanlamak olanağına maalesef sahip değilim.

Görgü tanıkları, görüp duyduklarını aktaranlar, yazarlar ise şunlardır: Rasih Nuri İleri (o günlerde olayların geçtiği mekanlara çok yakın bir apartmanda ailesiyle oturan Rasih Nuri İleri TKP üyesiydi), Oktay Akbal, Tuna Baltaçioğlu, Naim Kılıç, Halit Çelenk, Mina Urgan, Gün Benderli, Ramazan Gökalp Arkın, Bedii Faik Akın, Hıfzı Topuz, Hasan Yılmaer, Nihat Sargın, Gökşin Sipahioğlu, Fahrettin Petek ...

Katılanlar arasında bayan öğrenciye rastlamıyoruz. O gün çekilen ve ertesi günkü gazetelerde yayınlanan fotoğraflarda da bayan öğrenci görünmüyor. Veya ben gör(e)medim. Ama görgü tanıkları arasında en ilginç şeyleri aktaranlar arasında bayan öğrenciler var. En başta Mina Urgan sonra Gün Benderli.

SİVİL POLİSLER

O gün katılanlar arasında önemli bir yere ve role sahip sivil polisleri de unutmamalıyız. Sayıları konusunda elimizde herhangi resmi bir belge yok. Ama olayları yaşayanlar, saldırıya katılanlar ve anlatanlar ve görgü tanıkları sivil polislerden sıkça söz ediyor.

Diplomatik ve yazıldıkları tarihlerde “gizli” olan raporlarda da sivil polisler anılıyor. İngiliz diplomatik raporda okuyunca mutlaka sizin de dikkatinizi çekmiştir, şu satır epey önemli: “Sivil polisler Taksim Meydanı’na göstericilerle aynı anda girdiler.”

Saldırganlardan ve daha sonra meseleyi enine boyuna analiz ettiği anlaşılan Celadet Moralıgil de, yukarıda gördüğümüz gibi, birkaç kez sivil polislerden söz ediyor. O yıllarda sivil polislerin üniversitede aynı zamanda öğrenci olduğunu veya üniversite öğrencilerinden kiminin aynı zamanda sivil polis olduğunu da biliyoruz. Bunu Mina Urgan ünlü kitabında yazdı. Güzin Dino bana defalarca

anlattı. Hemen aşağıda aktarıyorum. O günlerde İstanbul sivil polis “kaynıyordu”, Üniversite çevresindeki “Küllük” gibi kıraathanelerde, irili ufaklı lokantalarda, aşevlerinde, bilhassa “Hukuk Fakültesi rozeti taşıyan genç sivil polisler” gözden kaçmıyordu.

Burada yeri gelmişken önce Mina Urgan’ın yazdığı biçimde o günlerdeki “genç bir sivil polisin” tasvirini okuyalım:

“ (...) o sralarda Beyoğlu’nda da Beyazıt’ta da sık sık görülen entel tipinde, kolunun altında bir gazete, gazetenin içinde iki üç kitap taşıyan, temiz yüzlü, efendiden bir delikanlı (...)” (s. 228. 1942’de Arif Dino’nun yakalanıp iç sürgüne gönderilmesi için arandığı sırada sabah erken saatte Mina Urgan’ların kapısını çalan bu sivil polis ve Abidin ile Arif Dino kardeşlerin serüveni için Abidin Dino 1913-1993 isimli çalışmamın ikinci cildine bakılabilir: s. 18 ve devamı).

Güzin Dino’nun anlattığı hadise Aralık 1947’de geçiyor, konumuzla yakından ilgili. Sıkıyönetmin kadırıldığı 23 Aralık 1947’den bir veya iki gün sonra olmalı. Abidin Dino Sansaryan Han’da gözaltındadır. Güzin, Abidin’in ablası ve Rasih Nuri İleri’nin annesi Leyla Abla ile birlikte, Abidin’den haber almak üzere gözaltında tutulduğu katta, büroların önündeki sahanlık türü yerde bekliyorlar. Sabahın köründe başlayan bu bekleme birkaç saat sürecektir. Sözü şimdi Güzin’e bırakıyorum:

“Biz beklerken birçok genç geldi. Çoğu sivil giysili, hemen hemen hepsinin yakasında Hukuk Fakültesi rozeti var. Bu arada bir de bir ayakkabı boyacısı gelmesin mi? Leyla Abla’nın saflığına ne dersiniz? Ayakkabı boyacısını görünce kalktı ayakkabılarını boyattı, hatta adama para ile verdi. Ve daha güzeli adam parayı aldı. Tam komedi yani. O sabah gördüğüm gençleri ve yakalarındaki Hukuk Fakültesi rozetlerini asla unutamam. Evet sivil polis bulunduğunu biliyorduk, ama sayılarının bu kadar çok ve bu kadar genç insanlardan olduğunu o ana kadar bilmiyorduk. O gün orada öğrenmiş oldum. Ayakkabı boyacısı ise bana elbette zaman zaman Ankara’da Abidin’le oturduğumuz bizim evin oralarda dolaşan, bazen evin tam karşısında tezgah kuran sivil polisi anımsattı. Birbirine ne kadar çok benziyorlardı. Bu kadar olur.” (Bu olayın öncesini ve sonrasını yukarıda andığım kitabımda bulmak mümkün: s. 315-316.)

Evet Aralık 1947’de olduğu gibi iki yıl öncesinde, 4 Aralık 1945’te de İstanbul’da sivil polisler yine iş başındaydı. Bunu Zekeriya Sertel de, Sabiha Sertel de anılarında birkaç kez belirtiyorlar. Başkaları da.

Burada eleştirilen sivil polisin varlığı değil, varolan sivil polislerin yasadışı eylemler yapmalarıdır. Bizzat kendilerinin uyması ve uyulmasını sağlamaları gereken yasaları onların bizzat ayaklar altına almasıdır eleştirilen.

Asıl çarpıcı olansa yasalara saygı göstermeyen sivil polislerin sayılarının çokluğuna karşın resmi yani üniformalı polislerin çok az sayıda olmasıdır. Hatta saldırganların geçtiği, “uğradığı”, yıktığı, yağmaladığı kimi yerde hiç polis bulunmamasıdır. Diplomatik raporlarda okuduk, atlı polis sayısı böylesi bir saldırganlığa karşı koyacak düzeyde değildir: Örneğin koskoca İstiklal Caddesi’nde, Taksim ile GS arasında, sadece “sekiz atlı polis” vardır. Varolanlarsa zaten böyle bir niyete sahip değildir. İstiklal Caddesi üzerinde, Tünel ile Taksim arasında gidip gelen atlı polisler sadece bir mazarettir sanki. Bu konuda Celadet Moralıgil’den şu kısa alıntıyı yapmalıyım:

“Tünel’deki Rus Konsolosluğu önündeki olayı, yani atlı polislerle karşılaşmamızı iyi hatırlıyorum. Hele bana çok kızgın bakan ama çiğnemeyen, ağzı köpüklü, iri atı ve sırtıma beni yaralamayacak kadar vuran suvarisini hiç unutmuyorum. Evet, biz öğrenciler Rus Konsolosluğu’na da girmek istedik ve özellikle atlı polislerce durdurulduk. İş tadında bırakmamız uyarısında bulunuldu. Lâftan anlamamamız üzerine polisler sertleşti, hatırladığım kadarı ile kırbaç ve kılıç kabzaları ile (cop galiba o zamanlar kullanılmıyordu ?!) ve atları üzerimize sürerek bizi püskürttüler. Hattâ bir ara bizi dar bir sokakta iki taraftan gelerek sıkıştırdılar ama sokağı tam tıkamayarak da kaçmamızı sağladılar, biraz hırpalayarak tabî... Zaten Beyazıt’tan Beyoğlu’na kadar ‘komünistler kahrolsun!’ diye bağırarak yürümekten yorulmuştuk...”

İtfaciyelere gelince onlar saldırganlarla köşe kapmaca oynuyorlar ve kış soğuşunda birbirlerine sırayla su fişkırtıyorlar (!)

O gün sadırganlar arasında “kiralık/tutulmuş” veya “profesyonel” diyebileceğimiz kırıcıların ve yağmacıların bulunduğu da okunanlardan, dinlenenlerden çıkarsanıyor. Bu konuda yine gerçeğe en yakın bilgileri, değişik yazılarında ve söyleşilerinde, Celadet Moralıgil veriyor. Yinelemek oluyor ama önemi nedeniyle aynen aktarıyorum:

“Ben rotatifin bulunduğu bölüme girdiğimde insan boyunu aşan kompleks (rotatifin tümü. MŞG) henüz tahrip olunmamıştı. Rotatifin bulunduğu kısım kalabalık değildi ve zaten dar olan mekân fazla insan alamazdı. Tahrip için baş vurulan yöntem klâsik vandalizm idi. Anımsadığıma göre öğrenciler ve öğrenci sandıklarım matbaanın yangın söndürme tesisinin sapları kırmızı boyalı kazmaları ile rotatife vurmağa başladılar. Benim hayatımda ilk defa mütevazı bir örneğini gördüğüm rotatif pek kazma ile kırılacak bir konstrüksiyon (yapı/alet) değildi. Onun üzerine pek de öğrenciye benzemeyen kişiler, kurşun harflerin (hurufatın) dönen silindirlerin (onlar galiba başka bir tabir kullandılar) arasına atılarak rotatifin bozulmasını, tahribini ileri sürdüler ve öğrencileri yönlendirdiler. Öğrenciler, üzerinde çeşitli yerlerde elektrik düğmeleri ve şalterler olan rotatifin

nasıl çalışacağını bilmiyorlardı. Ben o zaman içimden, bu fikri verenler öğrenci olamaz diye, düşündüm. Bu inceliği ancak bu işin kompetanları (bu işi meslek olarak yapanlar) bilebilirdi. Yetiştirilme tarzım vandalizme uygun olmadığından hiçbir şeyi tahrip etmedim. ”

Burada vurgulamak istediğim katılanların yapısının, geldikleri muhitlerin, mahallelerin, bağlı oldukları toplumsal sınıfların farklı olduğunu, değişik mesleklerden geldiğini belirtmektir. Burada bir kez daha şunu vurgulamak lazım : Katılanların içinde İstanbul Üniversitesi Hukuk, İktisat ve Tıp Fakültesi öğrencileri yanında İTÜ’nin değişik fakültelerinden öğrenciler ve liseliler de vardı.

Ama öğrencilerden başkaları da bulunuyordu. Kimi öğrenci, görgü tanığı, gazeteci, yazar o gün yaşadıklarını daha sonra yayınladı veya anlatırsa da, sivil ve üniformalı polislerden, itfaiyecilerden, kiralık kırıcılardan, yağmacılardan hiçbirisi hiçbir şey yayınlamadı. Hiçbir şey söylemedi. Bugüne kadar.

Bu hiçbir şey yazmadıkları, hiçbir şey anlatmadıkları anlamına gelmez. Gelmeyebilir. Çünkü kimbilir belki bir veya ikisi birşeyler yazıp bir kenarda veya köşede, bir yakınında emanet bırakmıştır. Bunlar belki bir gün çıkar ortaya. Bu tarihcinin rüyasıdır. Gerçekleşmeyecek diye bir kural da yok. Kimi rüyalar çünkü gerçekleşebiliyorlar. Araştırmacılar, bilimkadın ve bilimadamları bu yönde de çalışmalarını derinleştirmelidir. Kimi belki artık aramızda değildir aradan geçen onca zamandan sonra. Ama belki mirascılarında, belki hayatta kalanlarda gerçeği tüm yüzüyle veya birkaç unsuruyla ortaya çıkarmak arzusu doğabilir. Kağıt ve kalemlerimizi, ekranlarımızı, ses kayıt makinalarımızı onlara yöneltelim diyorum. Ha gayret !

MAĞDURLAR

Sıkıyönetim altında çınar yapraklarının bile kıpırdıyamadığı İstanbul’da birçok mahalle, dükkan, matbaa, bina alt-üst ediliyor ve bir tek saldırgan gözaltına alınmıyor: Olacak şey mi bu? O günün İstanbul’unda olacak şey mi bu? Evet olacak değil olan şey budur.

Evet olaylar sırasında gözaltına alınan-birkaç genç hemen serbest bırakıldılar. Haklarında dava açılmadı. Sanki saldırı yapılmamış, sanki binalar, matbaalar tahrip edilmemiş, sanki insanlara korku salınmamıştı. Dava açacak bir durum, bir mesele yoktu.

Dahası kimi gazeteciler saldırganlara övgüler dizdiler. O dönemi anlatan kitap, yazı ve incelemelerde bu konuda pek çok örnek bulunuyor.

Hem dahası da var:

Saldırganlar değil, saldırılanlar, mal ve mülkleri paramparça edilenler gözaltına alındılar.

Tan’da çıkan yazılarla “Büyük Millet Meclisini ve hükümetin manevî şahsiyetini alenen tahkir ve tezyif etmekten” Tan gazetesi başyazarı Zekeriya Sertel, Tan gazetesinde serbest yazar Sabiha Sertel ve Cami Baykurt ile Tan gazetesi sahibi ve neşriyat müdürü Halil Lütfü Dördüncü hakkında ceza davası açılmıştır. Bu dava kapsamında Zekeriya Sertel, Sabiha Sertel, Cami Baykurt ve Halil Lütfü Dördüncü 20 Şubat 1946’da tutuklanmışlar, 23 Mart 1946’daki duruşmada, Sabiha ve Zekeriya Sertel’e birer yıl, Cami Baykurt’a on ay, Halil Lütfü Dördüncü’ye dokuz ay hapis cezası verilmiştir. Yargıtay’a başvuran sanıklar, 14 Mayıs 1946’da Yargıtay’ca beraatlarına karar verilmesi üzerine serbest bırakılmışlardır.

Saldırı sonrasını Zekeriya Sertel yazıyor: “Kanun adına, hükümet adına, memleket adına yüz kızartıcı bir rezalet sayılabilecek olan bu 4 Aralık olayından ötürü sonunda kim tutuklandı, bilir misiniz? Biz. Yani, ben, eşim Sabiha Sertel ve Cami Baykurt. (Halil Lütü Dördüncü de. MŞG) Bu olayın sorumlusu ve suçlusu olarak biz hapse atıldık ve biz mahkemeye verildik. Yargıçlar bizim haklı olduğumuzu biliyor ve anlıyorlardı. Fakat Ankara’nın emrine uyarak bizi mahkum ettiler. Bereket versin Yargıtay bu kararı bozdu ve üç ay haptiden sonra tekrar özgürlüğümüze kavuştuk.

Kavuştuk mu? Hayır. Artık Tan gazetesini yeniden çıkarmak olanağı kalmamıştı.

Kırk yıllık çalışma hayatımın meyvesi enkaz altında yatıyordu. Evimiz polisle çevrilmişti. Arkamıza polis takılmıştı. Mahkemeden ve haptiden kurtulmuştuk ama bu kez daha geniş bir hapishaneye düşmüştük.”

Sözü burada Sertel’lere bırakmalıyız : “ Biz Ne Dedik, Onlar Ne Dediler ” başlığıyla 6 Kasım 1945 tarihli Tan’ın birinci sayfasında yer alan yazıyı aktararak :

“ -Biz demokrasinin gelişmesi için herşeyden evvel demokratik hakları reddeden kanunların değişmesini istedik. Hele şunlara bakın memleket kanunlarını beğenmiyorlar dediler.

-Demokrasi tek partiyle olmaz, bize partiler lazım dedik. Milli birliği bozmak istiyorlar diye bağırıldılar.

-Söz ve fikir hürriyetini müdafaa ettik. Bizde kâfi derecede hürriyet var, siz başka birşey istiyorsunuz diye hücum ettiler.

Sözün kisası ne söyledikse hep hücumu uğradık. Şimdi bütün iddialarımızı onlar benimsiyorlar.

Bu defa da biz;

-Bütün bu değişiklikleri bu meclis, bu hükümet yapamaz diyoruz. Onlar yine aynı hücumu tekrar ediyorlar. Serteller memlekette anarşi istiyorlar.

-Hayır, sadece hakiki demokrasi istiyoruz. Bütün kusurumuz hadiselerin ve zamanın seyrini herkesten evvel görüp işaret etmekten ibaret. ”

Sertel’ler, Baykurt’lar, Halil Lütfü Dördüncü, Esat Adil, Nail V. Çakırhan yanında yitirenler içinde iki matbaada ve kitapevlerinde çalışan işçiler, gazetelerdeki emekçiler ve gazeteciler de vardı. Onlar da işlerini yitirdiler. İşsiz kalınca ne yaptılar? Nasıl geçindiler? Bilmiyoruz. Nail V. Çakırhan canını matbaada çalışan Ermeni işçilerin yardımıyla kurtardığını belirtti. O yıllarda matbaa işçileri arasında, mürettepler içinde Ermeni ve Rum işçiler göreceli olarak çoktular. En mücadeleci ve öteden beri en örgütlü mürettepler ve matbaa işçileri arasındaki Ermeni ve Rum emekçilerden bu azgınlıktan sonra ülkeyi terkedenler oldu mu? İşte araştırılması gereken meraklı birkaç konu daha.

İSTANBUL’DA KORKU

Sertel’ler 4 Aralık gecesinden itibaren evlerini terk ediyorlar ve 4-5 gün Kalamış’ta Müzehher ve Vâ-Nû’nun misafiri oluyorlar. Daha sonra, hemen, ABD’ye iltica etmek umuduyla ABD Konsolosluğu’na başvuruyorlar. Ama istekleri kabul edilmiyor. Bu bilgiyi Savcı Kazım Alöç daha önce andığım dizi yazısında veriyor, 9 Mayıs 1967 tarihli Yeni Gazete’de. Aşağıda daha ayrıntılı bir biçimde aktarıyorum.

Olayların İstanbul’da halk açısından nasıl değerlendirildiğini bilmek ilginç olurdu. Bu konuda elimizde şimdilik fazla bilgi ve belge bulunmuyor.

Yukarıda Orhan Birgit’in anlatması sayesinde, “Rus Salatası adının Amerikan Salatası biçiminde değiştirildiğini” öğrendik. Mecit Ünal, 4 Aralık 1993 tarihli Aydınlık’ta bu konuda yazdığı yazıda şunları belirtiyor:

“Olaylar öylesine dehşet yaratır ki, Galatasaray Lisesi’nin karşısında bulunan Rus Çorap Pazarı adlı bir mağaza Us Çorap Pazarı, Rus Salatası da bir anda Amerikan Salatası olur. O günlerde İstanbul’da adı Tan olan kahvehaneler, dükkanlar ve

mağazalar da ad değiştirerek Kan, Can, Şan gibi yeni adlar alırlar. Daha önce savaş yıllarında Tan gazetesiyle birlikte savaş karşıtı cephede yer alan Ahmet Emin Yalman, olayların ertesi günü yayımlanan yazısında Tan gazetesiyle hiçbir ilişkisi olmadığını açıklar. Olaydan sonra Vakit gazetesi sahibi Hakkı Tarık Us'un Zekeriya Sertel'e 'hemen gazetesini çıkarmaya hazırım' dediğine ilişkin söylentiler dolaşırsa da Us, bu söylentileri kesin bir dille yalanlar.”

Gün dergisi yayınına ancak 16 Şubat 1946'da başlayabildi. 5. Sayısı ancak o gün yayınlanabilmiştir. Adresi artık Cağaloğlu'ndadır ve Arkadaş Matbaasında basılmaktadır. 23 Şubat 1946 tarihli 6. Sayısında, Esat Adil, “Lûgetçi Adil” sütununda şu iki vurgulamayı yapmaktan ta kendini alamaz.

“ANKARA CADDESİ: Bazı devirlerin fikir ve hürriyet mezarlığı.”

“ÜNİVERSİTE: Henüz sinni rüşde basmamış (reşit yaşına ermemiş) ak saçlılar diyarı.”

Tan Matbaası'nın onarımı 1948'e dek üç yıl sürdü.

Tan gazetesine gelince, Ali Naci Karacan ve H. L. Dördüncü tarafından, yeni bir anlayışla yeniden yayınlanmaya başlandı. “Yeni anlayış” Sertel'lerinkinden çok farklı bir anlayıştı elbette.

4 Aralık 1945'teki saldırılar üzerine Bayar ve arkadaşları Görüşler dergisine yazı vermekten vazgeçtiler. Böylece CHP iktidarı onikiden vuruyordu. Çünkü istenen elde edilmiş, CHP içindeki muhalifler ile TKP yanlısı gazeteci, yazar, şair, bilim adamı ve aydınlar arasındaki olası köprü ortadan kaldırılmıştı.

1951 Tevkifatı sonrasında “dönen” ve polis belgelerine dayanarak Türkiye'de Sol Hareketleri (1871-1972) isimli kitabı (Hareket Yayınları, İstanbul, 1972), yazar Aclan Sayılğan TKP'nin “Ortak Cephe” girişiminin 4 Aralık ile sona erdirildiğini şöyle belirtiyor:

“4 Aralık 1945 nümayişleri ile komünistlerin sahneye koydukları oyun akamate uğratıldı.”

Faroz Ahmad, bu konuda şunları yazıyor: “Bu hareketin CHP ve Hükümet tarafından kışkırtıldığı söylendi. Menderes bile böyle diyenler arasındaydı.”

Şu kesin: CHP, kendisi için tehlikeli sonuçlar doğurabileceğinden korktuğu olası TKP ile gelecekteki DP kurucuları arasındaki işbirliğini açık siyasi şiddet yoluyla kırdı.

Gösterilerde binlerce saldırganın Sertel’lerin “komünist” olduklarını bağırması, sol dergi ve gazetelerin yakılıp, binalarının ve onları basan matbaaların tahribi, “Dörtler” için de bir gözdağıdır. Nitekim Bayar Görüşler ile arasında hiçbir ilişkinin bulunmadığını ispat için hemen şu demeci verdi: “Herhangi bir mecmuanın tahrir heyetine dahil olacağım bahis konusu değildir.” Böylece 1940’ların sosyalistlerinin, ilericilerinin, komünistlerinin doğmak üzere olan “ikinci ana parti” ile işbirliği için başında CHP iktidarının provokasyonu ile boğulmuştur.

Son derece devlet yanlısı, resmi tavır ve ideolojinin temsilcileri olan Celal Bayar ve arkadaşları bu olay üzerine Sertel ve takımı ile ilişkilerini askıya aldılar. Burada CHP amacına ulaşmıştır.

Zaten, CHP’nin bütün isteği, bütün amacı sol ve ciddi muhalif bir odağın oluşturulmasını önlemektir. Bunu akıl almaz anti-demokratik ve iğrenç bir yöntem ve şaşılmalı tahriplerle elde ettiler.

Daha ilginç bu tarihten itibaren Dörtler’in ve daha sonra, ve kurulur kurulmaz, DP’nin ilkel anti-komünizm konusunda CHP ile yarışması, “aşık atması”, hatta onu geçmesidir.

Zamanla “Tan olayı” adıyla siyasi tarihe geçen bu saldırganlık aşırı sağcılar, “milliyetçiler” ve ırkçılar için bir “övünme” nedeni biçimine dönüştürüldü.

Daha sonra birçok medya, gazete, dergi ve/veya gazetelerde yazı yayınlayanlar bu saldırganlık hatırlatılarak tehdit edildiler. Bir örnek olarak 1949 sonuna doğru Nâzım Hikmet’in avukatlığını üstlenen Mehmet Ali Sebük’ün aldığı bir tehdit mektubunu verebilirim:

“Darendelioğlu” imzalı, 21 Kasım 1949 tarihli ve “Adana’dan gönderildiği” belirtilen mektupta aynen şunlar yazılı:

“Tan yakıldı, Vatan ayaktadır, diyorsanız aldanıyorsunuz. Çünkü Tan’ın erzel (rezil demek. MŞG) hareketini yeni baştan kimse yaşatamayacaktır. Kanaatımız. Bu zavallı ve gafil hareketten vazgeçmelisiniz.”

(Bu mektubun tam metni M. A. Sebük, Korkunç Adli Hata ve Nâzım Hikmet’in Özgürlük Savaşı başlıklı kitabında yayınlıyor, Cem Yayınevi, İstanbul, 1978, s. 72-73. Bu mektupta Vatan gazetesinden söz edilmesinin nedeni, Sebük ve gazetenin o sıradaki baş yazarı Ahmet Emin Yalman’ın o günlerde Nâzım Hikmet’in özgürlüğüne kavuşması için düzenli ve sürekli yayın yapmalarıdır. Her ikisinin aldıkları tehdit mektupları için kitabın 94-95 ve 97. sayfalarına da

bakılabilir. Paris'e yaptığı bir ziyareti vesilesiyle tanıştığım Sebük o günleri uzun söyleşilerimizde de aktardı.)

YURTDIŞINDAN:İNGİLTERE'DEN GÖRÜLENLER

O sırada, bir süreden beri yüksek öğrenimi için İngiltere'de bulunan Yıldız Sertel saldırıyı uzaktan izlemek durumundadır. Ardımdaki Yıllar'da olayların İngiltere'ye yansımaları şöyle anlatıyor (A.g.k., s. 90 vd.):

“İngiliz gazeteleri küçücük haberlerle geçiştirdiler bu olayı. Ben ayrıntılarını o sırada Londra'ya gelen Ahmet Emin Yalman'dan öğrendim. Yalman babamın eski ortağıydı. Bu bahaneyle, aile münasebetleri de kurulmuştu. Karısı Rezzan Hanımla beraber evimize gelip gitmişlerdi. Ama, bu sefer hiç dostça davranmıyordu. Yalman, Annemle babama veriştiriyordu. Bütün suç onlardaydı. Fazla ileri gitmişlerdi. Onların yüzünden, hem Tan Matbaası yıkılmış, hem de kendi gazetesi (yani Vatan. MŞG) tehdit edilmişti. Tan ve diğer gazetelere karşı yapılan büyük gösteriyi, gericilerin Müttefikler'den yana olan basına karşı yaptıkları bir saldırı gibi görmüyordu. Baltalarıyla Tan Matbaasının yıkanlar faşistler, ırkçılar değildi. Konuşmak mümkün değildi, Ahmet Emin'le, ateş püskürüyordu. Bu konuşmanın faydası, Tan olaylarında ne olup, ne bittiğine dair etraflı bilgi almış olmam oldu. Annemle babam da tutuklanmışlardı.

Nihayet, İstanbul'dan mektup aldım. Annemle babam, polis müdürlüğüne götürüldüklerini ve orada masalar üzerinde yattıklarını yazıyorlardı. Birden, tepemden vurulmuşa döndüm. Benim anlayışıma göre, polis müdürlüğünde masalar üzerinde yatmak, falakaya yatmak anlamına gelirdi. Demek ki, annemle babam dövülmüşlerdi. Nerdeyse, ağlayacaktım.

(...)

(Aradan bir hafta geçiyor. MŞG)

Daily Mail gazetesinin İstanbul muhabiri bana telefon etti. Babamın dostuydu, bana İstanbul'dan haber getiriyordu. ‘Annenizle babanız serbest bırakıldılar, sağlık durumları iyidir. Merak etmeyin’ diyordu. Benim falaka şüphemin aslı yoktu. Ancak babamın boynunda bir şirpençe çıkmıştı. Bu da ameliyatla alınmıştı, şimdi kendisi iyiydi. Muhabir, kendilerini mevkufhanede ziyaret etmişti. Şimdi ise haklarında dava açılmıştı.

Büyük Millet Meclisi'ne ve hükümete hakaretten suçlandırılıyorlardı. Tan Matbaası'nı balyozlarla yıkanlar bulunmamıştı. Bir İngiliz gazeteci için bütün bunlar gülünçtü. Tutuklanmanın keyfi ve kanunsuz olduğunu, yapılan suçlamaların demokratik basın prensipleriyle yakından uzaktan bir ilişkisi

olmadığını pekala biliyordu. ‘Sizin için yapabileceğim bir şey var mı?’ Duruma üzgün olduğunu anlıyordum: ‘Benim için yapabileceğiniz şey, bütün bu anlattıklarınızı gazetenizde yazmanızdır’ dedim. Cevabı şu oldu: ‘Evet, biliyorum, ama ne yazık ki bu kabil olmayacak. Benim elimde de değil.’ Belli ki gazetesi her şeye rağmen Türk Hükümetini tutmak politikasını güdüyordu, O da hiçbir şey yapamıyordu.

İngiliz basını hakkında çok şeyler öğreniyordum, bu olay dolayısıyla. Hiçbir gazetede Tan olayları hakkında hiçbir şey çıkmıyordu. Ben de buna kuduruyordum. Bu nasıl demokratik ülkeydi? Nasıl olur da Türkiye’de demokrasi için savaşan insanları savunmazlardı? Üstüne üstlük iktidarda İşçi Partisi vardı.

Dayanamadım, Profesör Laski’ye gittim. Faşizme karşı bir harpten çıkıyorduk. Türkiye’de demokratik basın harp boyunca, demokrasilerin kozunu savunmuştu. Bu basına yapılan baskıya İngiliz İşçi Hükümeti nasıl ilgisiz kabalılırdı? Laski, çok sert konuştu: ‘Ben böyle kulaktan duyma sözlerle hareket etmem, doküman isterim’ dedi. Bir nevi senin sözlerine inanmıyorum, demek istiyordu. İstanbul’da bütün yabancı gazetecilerin gözleriyle gördükleri Tan olayları için, arşivlerden dökümanlar getirecek değildik ya! Besbelli, İşçi Partisi’nin politikasını tutuyor, beni başından savıyordu. Hayal kırıklığına uğramıştım. Benim, demokrasi kahramanım gözümünden düşmüştü birdenbire. Aynı zamanda İşçi Partisi’nin tutumu da mide bulandırıyordu.

Bir pazar sabahı, can sıkıntımı gidermek için, Londra kuzeyinde bir parkta gezmeye çıkmıştım. ‘Hemstead Heath’ adı verilen bu genişlik, Kuzey Londralıların nefes alma yeri idi. Şehrin kuzey mahallelerinde pek çok profesör ve aydın oturduğu için de bu parkta şehrin aydın tabakalarına rastlanırdı. Nitekim, birden karşıma bizim üniversiteden mezun bir gazeteci çıktı. ‘New Statesman and the Nation’ adlı haftalık gazeteye henüz başyazar olmuştu. Bu gazete sosyal demokratı ve çok geniş okuyucu kitlesi vardı. Sanki aradığım adam karşıma çıkmıştı. Bu gazetecinin adı Norman Mackensie idi. Üniversitede benden büyük sınıftaydı. Ne var ki, bilimsel toplantılarda, siyasi tartışmalarda kendisini sık sık görmüştüm. Türkiye’deki durumu, Tan olaylarını kendisine anlattım. ‘Bunları bana yazılı olarak ver’ dedi. Bu işi hemen ertesi gün yaptım. Ve nihayet o hafta, ilk defa olarak İngiliz basınında bir yazı çıktı. Bu, benim verdiğim bilginin kısaltılmış şekliydi. (Yarım gazete büyüklüğündeki derginin yarım sahifesini tutuyordu.)

Ertesi gün gazetelerde çok ilginç bir haber okuyacaktım. İşçi Partisi Milletvekili Philips Price, parlamentoda Dışişleri Bakanı Bevin’e şöyle bir soru sormuştu: ‘Müttefikimiz Türkiye, diyorsunuz. Bu müttefikin harp yılları içindeki tutumunu unutmadık. Türkiye’de hala faşistlere karşı savaşanların matbaalarını yıkıyorlar,

sosyalist partiler kapatılıyor, kurucularını hapsediyorlar. Sabiha Sertel gibi aydın bir kadını, katillerle, hırsızlarla bir arada yatırıyorlar.’

Bundan sonra, ‘World New and Views’ adlı bir haftalık gazetede de uzunca bir yazı çıktı. Şeytanın kuyruğu kopmuştu. Ben de biraz rahatlamıştım. Ne var ki, bu rahatlık çok uzun sürmedi. Bir hafta sonra İngiliz Dışişleri Bakanlığı’nın, yabancı öğrencilerle meşgul olan bürosundan yani ‘British Council’den bir davetiye aldım. Benimle görüşmek istiyorlardı.

Üniversite çıkışı, elimde kitaplarımla bu büroya gittim. Müdür beni nezaketle karşıladı ve karşısına oturttu. Kitaplarımı kucağıma koymuştum. Onlara bir göz attı. ‘Laski’yi iyi kucaklamışsın’ dedi. Şaşkınlıktan ne cevap vereceğimi bilemedim. Bu büroya giderken, yanımda hangi kitapları götürdüğümü düşünmemiştim, bile. Masanın üstüne baktım. ‘New Statesman and the Nation’ gazetesi orda duruyordu. Türkiye ile ilgili yazının bulunduğu sahife açtı. Bir ona bir de bana baktı, ‘Siz daha ne kadar İngiltere’de kalmak niyetindesiniz?’ diye sordu. Bu soru, çok anlamlıydı. Yani, bir an önce gitseniz iyi olur, demek istiyordu. Yani bir nevi kovuluyordum. Fazla bir şey söylemeden bürodan ayrıldım. Ne söyleyebilirdim ki?”

Yıldız Sertel İngiltere’yi terketmek durumunda bırakılıyor. O da “eğitime İngilizce devam edebileceğim en iyi yer Amerika”dır deyip ABD’ye gidiyor. 1946’nın sonunda. Birkaç yıl sonra ise yeniden İstanbul’a dönecek ve annesiyle babasına kavuşacaktır...

Burada, bir kez daha, Sertel ailesinin yaşam biçiminin de kimi muhafazakar, kıskanç, görmemiş çevrelerde tepki doğurduğunu ve bunun da Sertel ailesinin başına iğrenç bir çorap örülmesinde rol oynadığını belirtmek istiyorum. Aynı şeyi Nâzım Hikmet’in akıl almaz ve o günkü yasalara bile karşı biçimde hapis cezasına çarptırılması için de söyleyebileceğimizi sanıyorum. Nâzım Hikmet’in Piraye ile Naci Sadullah, Mahmut Yesari gibi arkadaşlarıyla Fevzi Çakmak’ın İstanbul’daki Konağı’na komşu bir konakta “Avrupalı” tarzda yaşamaları bu tutucu Paşa’yı Nâzım’dan intikam almaya yöneltten etkenlerden biri oldu sanıyorum.

Peki Sertel ailesinin yaşam biçiminde tutucuları rahatsız eden neydi?

En başta Sertelerin Moda’da bizzat yaptırdığı o güzelim ev: Bu evi önce Yıldız Sertel anlatmalı:

“Biz apartmanda otururken, babam Moda’da, Moda Palas Oteli’nin yanındaki arsayı satın aldı ve burada bir ev yaptırmaya başladı. Annem buna karşıydı. Onca, biz artık çok burjuvalaşıyorduk. Büyük Moda, arsanın olduğu yer, artık büyük burjuvazinin yeri idi. Sonra babam, hiçbir şeyde O’nun (Sabiha Sertel’in. MŞG)

fikrini almıyor, her şeyi kendi istediği gibi yaptırıyordu. Yapıyı, Almanya’da tahsil etmiş, iyi bir mimara vermiş, her şeyin iyi olması için çok özenip bezenmişti. Ev bittiği vakit, gerçekten ağızımızın suyu aktı. Evin ön cephesi deniz üzerindeydi. Denizle aramızda cadde ve küçük bir ağaçlık vardı. Babamın gül ağaçları diktirdiği küçük bahçeden geçtikten sonra, geniş bir balkona çıkılıyordu. Buradan Moda koyu ve Fenerbahçe’nin güzel bir manzarası vardı. Balkondan geniş bir salona giriliyordu: Oturma ve yemek odası. Arka cephede geniş bir mutfak vardı. Annem mutfağı mahsus geniş yaptırmıştı. Yemek yapmasını ve misafirleri severdi. Bu sebepten mutfağımız geniş beton masaları olan rahat bir mutfaktı. Arka cephede babam da kendisine bir kütüphane odası yaptırmıştı. Burada geniş bir yazı masası vardı. (Tan gazetesinde çıkan yazıların birçoğu o masada yazılmıştır) Duvarlar ise tavana kadar yükselen kitap raflarıyla örtülmüştü. Burada, annemle babamın kitapları biraradaydı. Ne var ki, annemin çalışabilmesi için özel bir oda yoktu. Yazılarını salondaki yemek masasında, bazen de kütüphane odasında yazar ve buna çok kızardı: ‘hiçbir zaman benim bir yazı masam olmadı’ der, hayıflanırdı. Haklıydı da, Türkiye’nin tanınmış bir yazarıydı. Mükellef bir evimiz vardı, ama O’nun bir yazı masası yoktu. Kadın hakları savaşını, evimizin içinde bile tam olarak kazanamamıştı.

Evimizin üst katına, çok güzel bir tahta merdivenle çıkılıyordu. Bu katta dört yatak odası vardı, bunlardan ikisi deniz tarafındaydılar ve genişçe bir balkona açılıyorlardı. Benim odam, evin yan cephesine düştüğü halde, yan cepheye uzanan balkona açılan bir kapısı vardı. Ablama, (Sevim Sertel. MŞG) verilen ön odadan daha genişti. Duvarlarda gömme dolaplar vardı. Evin bütün eşyası yeni alınmıştı. Benim çok güzel bir küçük divanım ve bir de yazı masam vardı. Bu kattaki banyo odası da çok geniş ve güzeldi. Bu evde, yeni bir hayat başladı dersem yalan olmaz.

Yeni evimiz daha geniş bir misafir çevresini kabul etmeğe musaitti. Babam da zaten bunu istiyordu. Türkiye’nin kalburüstü yazar ve sanatkarlarının yanında, mahallenin zenginleri de sık sık gelmeğe başlamışlardı. Bunlar arasında hatırımda kalanlar Mahmut Baler, Müfit Necdet, Zeki Rıza Sporel gibi kişilerdi. Babam, bir gazeteci olarak, tamamen açılmaktan, herkesle görüşmekten yanaydı. Daha sonraları, Celal Bayar gibi önemli kişiler de ziyaretimize geleceklerdi. Öte yandan, eskiden olduğu gibi aydın ve sanatkarlar da hiç eksik olmazlardı. Örneğin, Sabahattin Eyüboğlu ile Oktay Rıfat, bir balık avı dönüşü hiç haber vermeden kapımızı açıp gelebilirlerdi. Ön bahçeden doğru salona girildiği için, kapıyı çalmaya dahi ihtiyaç yoktu. Özellikle hafta sonlarında, soframızda muhakkak birkaç misafir bulunurdu. Bunlar için annem muhakkak tedbirli bulunurdu. Sabahattin Ali, Naci Sadullah, Cevat Şakir ve daha burada ismini saymağa imkan olmayan pek çok kişi tanrı misafirleri arasındaydı. Bir süre sonra Vala Nurettin’le karısı Muzeher’i, Nail V. İle Halit Çambel’i falan da sık sık görmeğe başlayacaktık. Babam, resim severdi ve ressamı korurdu. Resim satmak isteyen ressamı da, koltuklarında tablolarıyla gelirlerdi. Bu sayede

Fikret Mualla'nın güzel bir kadın portresi duvarımıza asılmıştı. Yemek salonunda ise Halikarnas Balıkçısı, Cevat Şakir'in (babamın çok iyi arkadaşıydı) kocaman bir deniz peyzajı asılıydı."

Sabahattin Ali'nin o günlerde küçük küçücük bir çocuk olan kızı Filiz Ali, 1947 yazında, Paşakapısı Cezaevi'nde mahkum babasını ziyaret için annesiyle İstanbul'a gittiklerinde Sertel'lerin evinde kalıyorlar, kısa bir süre için. Filiz Ali o anları şöyle anlatıyor:

"Moda Burnu'ndaki bu iki katlı ev benim için Hollywood filmlerindeki modern evler kadar göz kamaştırıcıydı. (...) Ama aslında Sertel'lerin durumu da pek parlak değildi o günlerde. Tan Matbaası parçalanmış, polis suçluları cezalandıracağına Sabiha Hanım ile Zekeriya Bey'i suçlu ve tahrikçi (...) ilan etmiş, haklarında davalar açmıştı. Evdeki hava ilginçti. Benimle ve annemle Zekeriya Bey ilgileniyor, Sabiha Hanım daha mesafeli duruyordu. Kafası sürekli siyaset meseleleri ile doluydu Sabiha Hanım'ın. Eve gelenlerle fikir tartışmaları yapan da O'ydu. (...) Amerikan usulü kahvaltı ve greyfurt denilen meyve ile ilk kez Sertel'lerin evinde karşılaşmıştım. (...) Zekeriya Bey'in beni alıştırdığı ikinci antika gıda türü de domates suyu ile süt karışımıydı. Her sabah Zekeriya Bey'i kırmamak için bu acayip karışımı içmeyi kabulleniyordum." (Filiz Ali: "Filiz Hiç Üzülmesin..." Sabahattin Ali'nin Objektifinden Kızı Filiz'in Gözünden Bir Yaşam Öyküsü, Sel Yayıncılık, İstanbul, 1995, s. 109-110.)

Böyle bir eve mutlaka başkaları da sahipti. Ve doğal olarak böyle bir eve sahip olmak nedeniyle suçlanıp üretim araçlarınız parçalanmaz, hayatınıza kastedilmezdi. Doğru. Ama burada söz konusu ev sahipleri "başkaları" gibi değildi. Ünlü birer gazeteci. Evin erkeği gibi evin kadını da çalışıyor ve daha da beteri o da, evin kadını da, çok ünlü. Ve dahası efendim bu çiftin "komünist" olduğu söyleniyor. İşte bütün bunların tümüne sahip bu sevimli çift elbette kıskanılıyor, elbette çekememezliklerle karşılaşılıyor. Elbette sinsice. Burası İstanbul'dur, duygular, tepkiler öyle uygarca açığa vurulmaz. Dahası da var: İkisi de Selanik doğumludur. Ve mutlaka kimi çevrelerde "Yahudi" oldukları dedikodusu bile yapılıyordur. Burası Türkiye hemşerim!

Sabiha Sertel'in 1920'lerde çıkardığı değişik isimli dergilerde "Amerikan tipi yaşam biçimini", "modern olmayı", kadınlığı ve kadınlık konumlarını savunduğunu da eklemeli. İsmi henüz konulmamıştı ama Sabiha Sertel ilk feministlerdendi.

Onun basın ve yayın dünyasında iyi bir gazeteci ve iyi bir yazar olarak, TKP içinde Saadet Barener'in de hem iyi bir yazar hem kadın olarak etkili ve ünlü olmaları mutlaka başka kadınlarca örnek alınıyordu. "Sapına kadar erkek toplumumuzda" böylesi örnekler fena halde korkutuyordu. Erkekleri elbette ve erkeklerin ellerindeki iktidarı. Tan'a karşı gazetelerde Sabiha Sertel'e yönelik

seksist ve aşağılık eleştiriler eksik değildi. TKP içinde ve Üniversite gençliği arasında genç kızlarımızın, kadınlarımızın sayısı artıyor ve aralarında Sabiha Sertel'i, Saadet Baraner'i, bilhassa Halide Edip Adıvar'ı da örnek alanlar görülüyordu. Sevim Tarı (daha sonra Sevim Belli), Gün Benderli, Güzin Dikel-Dino, Azra Erhat aklıma ilk gelenler. Dahası da var. 20. yüzyılın başında Halide Edip Adıvar ile kamu önüne kendilerine özgü yönleriyle çıkan ve kendilerini oldukları gibi kabul ettiren, ilerici, modern, çağdaş kadınlar olgusu sürüyordu. Daha sonra Mina Urgan'lar, Oya Baydar'larla, Leyla Erbil'lerle ve benzerleriyle sürececek kadınlık. Feminizm bizde böyle doğuyordu, böyle oluyordu işte.

SONRASI

Tahrikçiler taltif edildiler:

Tahrik edici yazının sahibi Hüseyin Cahit 1948'de, CHP resmi yayın organı Ulus gazetesinin başyazarlığına getirildi. Yoksa terfi etti diye mi yazsaydım? 1954'deyse DP iktidarı sırasında adı geçen gazetede bir başyazısından "suçlanarak" 24 ay hapis cezasına çarptırıldı. Yasalar aynı yasalardı ama "eller" değişmişti. Sonra cezası affedilecektir. Ama 80. doğum yıldönümünü hapisanede geçirmiş olması da Türkiye basın ve siyasi tarihine geçmiştir. Buradaki terslik, lütfen dikkat, bu haksızlığı yapanların "iktidarı alırsak ülkeye demokrasi ve özgürlük, basın, söz ve düşünce serbestisi getireceğiz" demiş olmalarıdır. Aslan demokratlar...

Zekeriya Sertel 1940'lı yılların Celal Bayar'ını bakın şu satırlarda nasıl anımsatıyor:

"... Celal Bayar, İstanbul'a geldikçe bize uğrardı. O vakitler en çok şikayet ettiği şey, arkasına polis takılmış olmasıydı. 1930'larda iktidarlarda bulunduğu sürece, bu polis sisteminin vatandaşı ne kadar rahatsız ettiğini anlamamıştı. Şimdi aynı şey kendi başına geliyordu. Celal Bayar, 'tekrar iktidara gelirim, ilk işim, vatandaşın hürriyetine yapılan bu haksız tecavüzü kaldırmak, adamların arkasına polis takılmasını yasak etmek olacak' demişti."

O yıllarda birçok insan, hele adı solcuya çıkmış ve tanınmış insan, Türkiye'yi terketmenin yollarını arıyordu. Sertel'ler de bu yolu deniyorlar. Sertel'ler anılarında bizzat anımsamamakla/anlatmamakla birlikte, o günlerde, "özgürlük abidesi" veya "hür dünyanın" temsilcisi gibi görünen ABD'den siyasi mültecilik elde etmek için girişimde bulundular. Zekeriya Sertel daha önce ABD'de eşiyle birlikte bulunmuş ve gazetecilik alanında "master" yapmıştı. Bu nedenlerle ve Nazilerle faşistlere karşı SSCB ve İngiltere ile birlikte mücadele veren ABD'ye yüzünü çevirdiğini sanıyorum.

Dahası Sertel'lerin ABD ile kişisel, ailesel bağlantıları da bulunuyordu: Çünkü damatları, Sevim Sertel'in kocası ABD'lidir. Nitekim F. O'Brien 1945'te Romanya'nın başkenti Bükreş'te görevlidir. Zekeriya Sertel, O'na yazdığı bir mektupta, "ABD'nin kendilerine siyasi sığınma hakkı vermesi" konusunda yardımını istemiştir. Brien verdiği yanıtta, "ABD'nin Türkiye'ye yakın(da) bazı değişiklikler isteyeceğine eminim" diyor. (Bu mektuplaşma konusunu ifşa eden savcı Kazım Alöç'tür: a.g.y., Yeni Gazete, 9 Mayıs 1967. Korkmaz Alemdar makalesinde bu meseleyi daha ayrıntılı bir biçimde inceliyor.)

Burada söz konusu "değişiklikler", büyük ihtimalle, tek parti rejiminden çok partili demokrasiye geçiş anlamını taşıyor. O sırada ABD'lilerin bastırması üzerine İspanya'da faşist diktatör Franko'nun Falanj Partisi'ni lağvetmesi gibi, bir tür biçimsel demokrasiye geçileceği umudu taşınıyordu, Türkiye'yi tanıyan kimi çevrelerde. Brien'in anlatmak istediği bu olmalı. Büyük olasılıkla bunun sonucu ve ABD'nin o sırada uğraşacağı başka önemli konular bulunması nedeniyle Sertel'ler isteklerini elde edemiyorlar.

Ağustos 1952'de Türkiye'yi uzun bir sürgün için terkedene dek başından geçenleri Zekeriya Sertel, Hıfzı Topuz'a, Şubat 1977'de, şöyle anlattı:

"Artık Babiali'de bana yazı hakkı tanınmıyordu. Bir reklam bürosu kurdum, tutmadı."

Korkmaz Alemdar, Zekeriya Sertel'in "DP iktidarının ilk yılında Cumhurbaşkanı Celal Bayar'a ulusal güvenlik konusunda ayrıntılı bir rapor sunduğun"dan bahsediyor. (s. 44. Dipnot 81, Cumhuriyet Arşivi, 030-01-41-243-9 numaralı belgeden aktarıyor.)

Zekeriya Sertel anlatımını şöyle sürdürüyor:

"Sonra yurtdışına çıkmaya karar verdim. Pasaport istedim, vermediler.

O zaman Adnan Menderes'e şöyle bir telgraf çektim: 'Siz iktidara geldiğiniz zaman eski devrin haksızlıklarını ortadan kaldıracağınızı söylediniz. Bugün bana pasaport veriliyor!'

24 saat sonra Menderes'ten şu telgrafı aldım: 'Pasaportunuz için emir verilmiştir efendim.' Aradan iki saat geçti, geçmedi, bir de baktım bir polis pasaportumu evime getirmiş."

Zekeriya Sertel'i 1952 yazında Roma'da buluyoruz.

Yanında Abidin ile Güzin Dino ve Niyazi Berkes var. Güzin'in deyişiyile "Türkiye'den yeni çıkmış". Hapisten yeni çıkmış der gibi. Güzin ekliyor:

"Aslına bakarsanız dördümüz de dertliyiz. (...) Abidin, Niyazi ve Zekeriya Bey, üçü de Türkiye'den ayrılmak, ne ayrılması canım kaçmak zorunda bırakılmışlar. Türkiye'de yaşatılamamış üç insanımız. Üç değerli çocuğumuz. Üç değerli aydınımız. O sahne çok zordu. Çok. Hiç unutmam. Unutamam." (Abidin Dino kitaplarından 3. Ciltte, s. 52-53.) Otuz yıldan fazla dostuk günlerimiz de Güzin'i hiç bu kadar üzüntülü ve samimi görmedim desem yeridir. Tanıyanlar bilir duygularını dile getirmekten hiç hoşlanmayan Güzin bana bunları anlattığı dakikalarda hakikatan hüznün içindeydi. Hüznün.

Tevfik Rüştü Aras'a gelince, o kendi kararıyla 27 Mart 1946'da CHP'den ayrılmayı tercih etti. (Ulus, 28 Mart 1946). Bu kararı alması için kendisinden "rica" da edilmiş olabilir.

İşte "Dörtler", DP'nin yakın gelecekteki kurucuları ile adı solcuya çıkmışların 1945'teki serüveninin ve kahramanlarının bireysel sonu.

OLAYLARIN ANKARA'YA YANSIMASI

1 Aralık 1945'teki tek sayısı ile siyasi depreme yol açan Görüşler'in yazı kadrosunda Ankara Üniversitesi öğretim üyeleri ve Ankara'daki değişik okullardaki öğretmenler de bulunuyordu. Onlar hakkında öteden beri varolan kin, suçlama, dışlama olaylar sonrasında yeni boyutlara ulaştı:

7 Aralık 1945'de Ankara Devlet Konservatuvarı'nda öğretmen Sabahattin Ali, Milli Eğitim Bakanlığı emrine alındı. Sabahattin Ali bu tarihten sonra Aziz Nesin ile Marko Paşa/Merhum Paşa/Malum Paşa dergisini, Mehmet Ali Aybar ile Zincirli Hürriyet'i çıkardı. İlkinde Rıfat Ilgaz da onlarıdır.

Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Enver Ziya Karal Milli Eğitim Bakanlığı Yüksek Öğrenim Genel Müdürlüğü'ne 13 Aralık 1945 gün ve 2258 sayılı şu "gizli" yazıyı yazıyor:

"İstanbul'da yayınlanan ve 'haftalık siyasi mecmua' olduğunu ilk saifesinde açıklayan bir derginin (Görüşler'in ta kendisi. MŞG) kapağında 'yazı yardımı vaad edenler' başlığı altında fakültemizden Doçent Behice Boran, Doçent Pertev Boratav, Doçent Niyazi Berkes ve İlmi Yardımcı Mediha Berkes'in isimleri görülmüştür.

Politika eğilimi ilmi düşünceyle uzlaşma kabul etmeyecek karakterde olan bu dergiye Doçent Behice Boran ile Doçent Pertev Boratav'ın ihtisaslarıyla ilgili de olsa yazı göndermelerini, Doçent Behice Boran'ın yayınlamasını, Doçent Niyazi Berkes'in yazı vaadetmesini, ilmi yardımcı Mediha Berkes'in yazı vaadetmiş olduğunu söylemesine rağmen mecmuayı gördükten sonra kendi hakkındaki ibareyi yayınlamamasını akademik kariyer düşünce ve çalışmalarına aykırı gördüğümü ve yukarıda adı geçenlerin bu hareketleriyle fakülte içindeki durumlarının gözönüne alınması gerektiğini saygılarımla arz ederim.”

Enver Ziya Karal'ın bu yazısından önce, Yüksek Öğrenim Genel Müdürü Necmettin Halil Onan, Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel'e yazdığı 14 Temmuz 1945 gün ve 4/6141 sayılı yazısında Boratav, Boran, Niyazi Berkes ve eşi Mediha Berkes'in “Fakültede kalmamaları gerektiğini” bildiriyordu.

Genel Müdür Onan şu kanıya varmıştı:

“Bazı öğretim üyelerinin fakültedeki çocuklarımızın fikirlerini zararlı istikametlere yöneltmekte amil oldukları kanaatını bende takviye etmiştir.”

Milli Eğitim Bakanlığı'nda Yüksek Öğrenim Genel Müdürlüğü yapan şair Onan, aynı zamanda DTCF'de edebiyat dersleri veriyordu.

“Dur yolcu! Bilmeden gelip bastığın/ Bu toprak bir devrin battığı yerdir” dizelerinin şairidir Onan.

Hem şair hem Genel Müdür Necmettin Halil Onan, hem de Dekan Karal aynı kanıdaydılar:

Görüşler Dergisi'nde yazı yazanlar da yazı yazma sözü verenler de fakülteden atılmalıydı!

Milli Eğitim Bakanlığı Müdürler Encümeni de aynı gün 132 sayılı karar ile Boran, Boratav ve Berkesler'i bakanlık emrine alıyordu.

Müdürler Encümen'nde bir üye, “Tahkikat yapıldıktan sonra alınmalarına taraftarım” diyor ve karara bu gerekçeyle karşı oy veriyordu. Böylece adı Tarih'e yazılıyordu. Bu üyenin adı Hakkı Tonguç'tur. Unutulmasın.

Bakan Hasan Ali Yücel, Zekeriya Sertel ve Sabiha Sertel'in çıkardığı Görüşler Dergisi'ne yazı yazan ya da yazı yazma sözü veren üç doçent ve bir asistanı bakanlık emrine alan encümen kararını 15 Aralık 1945 günü, Tan'a saldırılmasından tam onbir gün sonra, onaylıyordu. Kaybedilecek zaman yoktu!

Böylece Aralık 1945'te Sabahattin Ali (Konservatuar öğretmeni), Doç. Niyazi Berkes, Doç. Behice Boran (Her ikisi de DTCF Sosyoloji Bölümü Öğretim üyesi), Doç. Pertev Boratav ve yardımcısı Mediha Berkes (DTCF Halk Edebiyatı Bölümü), Adnan Cemgil (Ankara Atatürk Lisesi öğretmeni) ve Kemal Bilbaşar (İzmir'de orta okul öğretmeni) "Milli Eğitim Bakanlığı emrine alınmışlardır." (Ulus, 17 ve 19 Aralık 1945, Niyazi Berkes: "Ardından", Cumhuriyet, 12 Nisan 1980).

Öğretim üyelerinin karşılaştığı bu olay o sırada DTCF'de öğrenci olan Enver Gökçe'ye şu dizeleri yazdırmıştır:

"Sizlere selam olsun üniversiteler,
öğretmenleri alınmış kürsüler,
Sizlere selam olsun
Hürriyeti yazan eller, dizen eller"

(Gün, 15 Temmuz 1946; Gökçe: s. 68)

Aralık 1945'de İstanbul Üniversitesi de devreye girdi: Doç. Dr. Mehmet Ali Aybar'ın İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Devlet Hukuku kürsüsündeki görevine son verildi.

Bu olaylar üzerine 1946 yılı içinde Köy Enstitüleri'nde kimi provokasyonlarla "komünist şebeke", "komünist hücreler" ihbarlarıyla Köy Enstitüleri'nin en akıllı ve en ilerici gençleri, akıl almaz oyunlar tezgahlanarak, enstitülerden çıkarıldılar.

"Komünistlikle" suçlanıp ihbar edilen öğrenciler arasında Talip Apaydın, Turan Aydoğan, Ali Dünder gibi isimler yanında iki de öğretmen bulunuyordu: Reşan Taşçıoğlu ile Cemil Toygan (Daha ayrıntılı bilgi Uğur Mumcu'nun dizi yazısında Cumhuriyet, 21 Şubat 1990).

İhbarcılar arasında ise, 1932'de Sabahattin Ali'yi ihbar etmiş olan, 1940'ların ikinci yarısında "milliyetçilerin kalesi olarak" anılan İzmir Kızılçullu Köy Enstitüsü Müdürü Emin Soysal anılmalıdır, mutlaka: "Hizmetleri" unutulmadı: 1946'da CHP'den aday gösterildi ve milletvekili seçildi.

1940'larda Yüksek Köy Enstitüsü'nde "milliyetçi gençlerin" dernek başkanı Hüseyin Atmaca da CHP milletvekilidir 1946'da.

Aynı dernek yönetim kurulu üyesi M. Şükrü Koç ise 1960'lı yıllarda Öğretmen Dernekleri Federasyonu'nun "solcu genel başkanı"dır. 1970'lerde ise DİSK genel başkanı danışmanıdır.

Bakanlık emrine alınanlar boş durmadılar. Haklarını aramak için Devlet Şurası'na (bugünkü Danıştay'a) başvurarak “memuriyetlerine tekrar iadelerini” istediler.

Ve başvuruları kabul edildi: Çünkü haklıydılar. Görevlerine döndüler. Fakat dertleri henüz sona ermemiştir:

DTCF'de görevlerine kesinkes son verilene kadar onlarla uğraşıldı.

Ancak burada yeri gelmişken meselenin başka bir boyutuna dikkatinizi çekmek istiyorum:

Bu görevden alınma sürekli bir biçimde, eleştirmek için yazılsa da, sadece siyasi boyutuyla gözler önüne seriliyor. Kanımca meselenin bir de mesleki bir boyutu bulunuyor. Hatta burada bu deyiimi kullanabilirsem “ekmek kapılarının” ellerinden alınmasından korkan ırkçıların, DTCF'deki ırkçı öğretim üyelerinden söz ediyorum, öyleleri pek çoktu o yıllarda DTCF'de, o günlerde sadece nazizme faşizme karşı mücadele eden ve bu tür belaları bizzat yerinde görmüş olan (Sabahattin Ali, P. N. Boratav gibi) ve bunların kendi ülkelerine bulaşmasının önünü kesmeye çabalayan öğretim üyeleri hakkında binbir dedikodu çıkararak, yalanla ve dolanla “işlerini” korumanın yolunu buldular.

Neydi bu “işleri”?

Hiçbir iş! Evet, hiçbir araştırma, hiçbir inceleme yapmadan, ciddi hiçbir şey yayınlamadan öğretim üyeliğini sürdürmek.

Düşünelim bir an: Irkçı öğretim üyeleri nasıl rekabet edebilirdi? Bir pırlanta Behice Boran, bir çalışma “delisi” P.N. Boratav, bir edebiyat ustası S. Ali ile? Rekabet edemezlerdi. Ve zaten adı geçenler DTCF'ne girdiklerinden beri o kadar çok parıldıyorlardı ki ırkçı öğretim üyeleri kör olmaktan korktular. Körün kör olmaktan korkması olmaz demeyin. Olur. Kömkör olur.

Evet işin içinde bir de bu vardı: Köşe başlarını tutmuş, intihal ile yani çalıp çırpma ile öğretim üyesi olmuş beş para etmez adamlar gerçek öğretim üyeleri gelince elverişli işlerini, köşe başlarını yitirmekten korktular. Bunu P. N. Boratav son derece açık bir biçimde bir söyleşisinde açıklıyor: Aynen şöyle:

“Behice Boran ve Niyazi Berkes aslında Türk üniversitelerine yeni bir soluk getirmek istiyorlardı. O zamana kadar daha çok spekülasyona, daha çok soyut söylevlere dayanan sosyolojiye Amerikan sosyoloji okullarının deneysel yöntemini aşılama istiyorlardı. Bu deneysel bir yaklaşımdı ve sosyolojide bunun anlamı, yerinde ‘alan çalışmaları’ yapılmasıydı; aslında bu, bir yandan resmi halkçılık ilkesine, öte yandan da ciddi bir eğitim atılımı olan Köy Enstitüleri

deneyimine denk düşüyordu. Aynı taze soluğu folklor alanında getirebilmek için de uzun uğraşlardan sonra 1946'da ilk kez bir folklor kürsüsü kurdurabildik. Hep aynı amaç, hep aynı yaklaşım: Halkı anlamak, tanımak, gerçek kimliğini kavrayabilmek, ona yararlı olmak. Tabii bu bilimsel yaklaşım yerleşik kimi odakları rahatsız etti. Bu alanların tek hakimi olan ırkçılar, turancılar, gerekli mekanizmaları harekete geçirdiler ve girişimi baltalamaya kalktılar; bir yerde başardılar da. Bir an için ve hiç değilse bizler için.” (Ercan Eyüpoğlu'nun yaptığı bu söyleşi Bilim ve Sanat dergisinde yayınlandı: Aralık 1987, s. 17-19)

Sabahattin Ali yeniden devlet memuru olmak istemedi. Kendisine başka bir yol çizdi, İstanbul'da Aziz Nesin en başta, arkadaşlarıyla önce Marko Paşa isimli dergiyi çıkardı...

Mehmet Ali Aybar'a gelince, O önce Hür, sonra Zincirli Hürriyet, daha sonra İzmirli Hürriyet isimli dergilerini yayınlayarak demokrasi ve insanlık için kavgasını sürdürdü...

NEREDEN NEREYE

TKP'nin Tan gazetesi aracılığıyla günlük olarak okuyuculara ulaşma ve Görüşler bünyesinde ortak bir cephe yaratılmasıyla açık siyasette yer alma rüyası maalesef çok kısa ömürlü oldu.

Dahası diğer sol yayın organları ve kitabevleri de tahrip edildiler.

Böylece aynı zamanda SSCB'ye, “Türkiye'deki basın dünyasında etkili olma girişimlerin sonuçsuz kalmaya mahkumdur” mesajı da iletiliyordu.

Ve ülkede gittikçe yükselecek ilkel anti-komünist eğilimlere “yol verildi”, “yollar açıldı”.

CHP savaş sonuna doğru ırkçı ve turancıları tutuklayıp bir süre için hapsederken onların destekleyicisi kimi gençleri kendi renklerine bağlamayı ihmal etmedi. Böylece ırkçı ve turancıları izleme olasılığını yükselterek üniversite gençliğini kendi denetim ve güdümüne almayı kuruyordu. Nitekim sonraki olaylar bunu doğruladı. Hapsedilen ırkçı ve turancılara sanki “Biz, sizensiz, daha iyisini yapabiliriz” demek isteniyordu. 3 Mayıs 1944'de Ankara Adliye binası içinde ve önünde, 4 Aralık 1945'de İstanbul'da ortaya konan saldırganlık daha sonraki günler ve aylarda sürdürüldü: Gençler ve üniversite öğrencilerinin manipüle edilmesiyle. Kışkırtılmalarıyla. Teşvik edilmeleriyle. Bütün bunlar o sırada güya getirilmeye çalışılan, getirilmek istendiği iddia edilen “çok partili demokrasinin” ruhuna ve biçimine aykırıydı: Ama ne gam! Burası Türkiye'dir.

Solcular, sosyalistler, komünistler, ilericiler “susturuldular”.

Sonra, CHP’nin “Milli Şefi” ve Türkiye Cumhuriyeti’nin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Celal Bayar’a elini uzattı:

Aralık 1945 ortasında İsmet İnönü, Bayar’ı Çankaya’ya yemeğe davet etti. Çankaya Köşkü’ndeki yemekte iki “lider” görüştüler: Bayar’ın dış politikayı tartışma konusu yapmayan, Cumhuriyet ilkelerinden ödün vermeyen yeni bir parti kurmasında anlaştılar. Bayar ve İnönü’nün anlaştıkları, kabul ettikleri önemli noktalar şunlardır:

1-Savaş sonrası dünyada Türkiye’nin yalnız kalmaması için çok partili bir siyasi rejimin benimsenmesi kaçınılmazdır. Ancak 1924’teki Terakkiperver Cumhuriyet Fıkrası ve 1930’lardaki Serbest Fırka deneyimleri “çok partili rejime” geçişte dikkatli olmayı gerektiriyor. Dikkat edilmesi zorunlu noktalardan birincisi Cumhuriyet ilkelerinden taviz verilmemesi. Yani açık deyişle “irticaya kaçılmaması”: Dinin siyasi amaçlar uğrunda kullanılmaması.

2-Dış politika konularının tartışmaya tabi tutulmaması. “Devlet politikasının” “polemiklerle” yıpratılmaması, “Milli birlik ve beraberliğe özen gösterilmesi”.

3-CHP hükümeti ve iktidarı kurulacak yeni partiye engel çıkarmamalı.

Yeni partinin, pek yakında kurulacak Demokrat Parti’nin, yönetici kadrosunun eski CHP’lilerden oluşması, birçoğunun daha önce resmi görevler üstlenmiş olması, CHP’nin, hükümetinin, yerel yöneticilerinin, valilerinin ve benzerlerinin işini kolaylaştırıyordu elbette: “Anlaşmak” daha kolaydı. Sonuç itibarıyla çünkü “aynı dili konuşuyorlardı”.

CHP iktidarı en başta İsmet İnönü, solcular yerine, komitacı ve istihbaratçı, denenmiş, bankacı, bakan ve hatta başbakan Celal Bayar ve yandaşlarını tercih ediyordu.

Nitekim bu son siyasi gelişmeler 7 Ocak 1946’da, yani Tan saldırısından, resmi dildeki deyişle 4 Aralık 1945’deki “numayıştan” bir aydan daha az bir zaman sonra Demokrat Parti’nin (DP) kurulmasıyla somutlaştı. Ülkemizde “Çok partili rejime” böyle geçildi. Türkiye’ye “demokrasi” böyle geldi(mi?). Evet bize benziyordu, o nedenle adını “Türk usulü demokrasi” koyduk.

Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan nihayet 7 Ocak 1946’da DP’nin kurulduğunu açıkladılar. DP’nin en sıkı savunucusu, hatta sözcüsü, Vatan gazetesi 8 Ocak 1946 Salı günkü başlığını sekiz sütun üzerine attı:

“Demokrat Parti, resmen teşekkül etti. Parti Programını veriyoruz. Hükümet, yeni partinin kurulması hakkındaki müracaatı resmen kabul etti ve partinin kurulduğu hakkındaki resmi ilmühaberi partiyi kuranlara verdi. Demokratik Parti (aynen böyle yazılı. DP’yi kuranlar bile “demokrat” sözcüğüne hemen alışamadılar. Halk ise bunu “demirkırat”a çevirerek “anlaşılabilir” kıldı. MŞG), Türkiye Cumhuriyeti’nde demokrasinin geniş ve ileri bir anlayışla gerçekleşmesine ve umumi siyasetin demokratik bir görüş ve zihniyetle yürütülmesine hizmet maksadı ile kurulmuştur.”

“DP programının” tahlili ayrı bir sütundadır.

Ve dört fotoğraf konulmuştur birinci sayfaya: Bayar’ın iki çocukla, torunlarıyla, çekilmiş büyükçe bir fotoğrafı yanında Refik Koraltan, Köprülü ve Menderes’in “vesikalık” fotoğrafları.

Elbette DP’nin öncelikle toprak ağalarının ve patronların çıkarlarını temsil etmek ve korumak için kurulduğunu bilmek için siyaset bilimci olmaya ihtiyaç yok. Nitekim CHP, durumun farkında olarak, Toprak Kanunu ve Ormanların Devletleştirilmesi Kanunu’ndan sonra 23 Ocak 1945’te Toprak Ürünleri Vergisinin kaldırılması için yeni bir kanunu TBMM’den geçirdi. İkinci savaş yıllarında konulan ve köylülerle çiftçilerin ısrarlı muhalefetiyle karşılaşan ve CHP aleyhtarlığının artmasına yol açan Toprak Mahsulleri Vergisinin kaldırılması iyi bir şeydi. Ancak bu bile köylülerin ve çiftçilerin DP’ye yönelmesini engellemeye yetmedi. Yetemezdi. CHP’nin hesabı yüklüydü ve fatura mutlaka ona çıkarılacaktı... 14 Mayıs 1950’de...

24 Şubat 1946’da Ankara’da Halkevleri’nin 14. Bayramı vesilesiyle CHP şiir yarışmasında birincilik ödülünü Cahit Sıtkı Tarancı kazandı: Sanat Ödülü’nü aldı: “Otuzbeş Yaş” şiiriyle:

“Otuzbeş yaş! Yolun yarısı eder.
Dante gibi ortasındayız ömrün.
Delikanlı çağımızdaki cevher.
Yalvarmak yakarmak nafile bugün.
Gözünün yaşına bakmadan gider.”

KAYNAKÇA

Ayla Acar: “Basında ‘Tan Olayı’ 4 Aralık 1945”, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, 2012/II, s. 1-22. İnternette pdf olarak okunabilir, dergipark.org.tr’ye bakınız.

Korkmaz Alemdar: “Tan olayı ve Zekeriya Sertel’in ABD’ye iltica girişimi”, İletişimin Devrim Yılları : Hıfzı Topuz’a Armağan kitabında, s. 19-51, İLAD, 2014. pdf olarak ta okunabilir, Google Baba’ya başlığı verip tıklayın, okuyun.

Bedia Turgay ve Feroz Ahmad : Türkiye’de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi (1945-1971), Bilgi Yayınevi, Ankara, 1972.

Atilla Akar : “Bir gazetenin yıkımı tartışılıyor: ‘Asıl hedef Tan değildi’ ”, Tempo, 27 Kasım 1988, s. 40-41.

Oktay Akbal : “Kalkın ey ehli vatan”, Cumhuriyet, 22 Şubat 1990.

Erden Akbulut: TKP MK Dış Bürosu 1962 Konferansı, TÜSTAV Yayınları, İstanbul, 2002.

Sina Akşin, Bülent Tanör, Korkut Boratav : Bugünkü Türkiye 1980-1995, Cem Yayınevi, İstanbul, 1995.

Mehmet Aldan : “Şükrü Saraçoğlu/Anılar”, Mülkiyeliler Birliği Dergisi, Cilt: XVIII, Sayı:168, Haziran 1994, s. 54-57.

Filiz Ali : “Filiz hiç üzülmesin...” Sabahattin Ali’nin Objektifinden Kızı Filiz’in Gözünden Bir Yaşam Öyküsü, Sel Yayıncılık, İstanbul, 1995.

Kazım Alöç : “Türkiye’de komünizm ve ırkçılık, ifşa ediyorum”, yazı dizisi, Yeni Gazete, 12 Nisan-26 Mayıs 1967.

Zihni Anadol : Aydınliğa Omuz Verenler, Yön Yayınları, İstanbul, 1991.

Cüneyt Arcayürek : Cüneyt Arcayürek açıklıyor, Bilgi Yayınevi, I. Cilt, 1983, 8. Cilt, 1985, Ankara.

Alper Sedat Aslantaş ve Baskın Bıçakçı : Popüler Siyasi Deyimler Sözlüğü, İletişim yayınları, İstanbul, 1995.

Turhan Aytul : “14 Mayıs’tan 14 Mayıs’a”, Milliyet, 14 Mayıs 1978.

Tuna Baltaçoğlu : Yeni Adam Günleri, YKY, İstanbul, 1998.

Mehmet Barlas : “Kağıt Devler”, dizi yazı, Milliyet, 31 Mayıs 1985’ten itibaren.

Murat Belge: “Tan olayı”, Radikal, 6 Aralık 2005.

Mihri Belli : İnsanlar Tanıdım (Anılar), Milliyet Yayınları, İstanbul 1990.

Sevim Belli: Boşuna mı Çiğnedik, Cadde Yayınları, İstanbul, 2006.

Gün Benderli : Su Başında Durmuşuz, Belge Yayınları, İstanbul, 2003.

Niyazi Berkes : “Ardından”, Cumhuriyet, 12 Nisan 1980.

Fikret Bila : “Demirel: Evet Tan Gazetesini bastık”, Milliyet, 11 Eylül 2005.

Nail V. Çakırhan: “Oradaydım”, video.

Tevfik Çavdar: Türkiye’nin Demokrasi Tarihi, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1995.

Tevfik Çavdar: İz Bırakan Gazeteler ve Gazeteciler, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2007.

Halit Çelenk: “Halit Çelenk’le Bir Gün/Tan Gazetesi”, Belgesel, www.halitcelenk.org’da.

Merâl Demirel : “ Tek partiden çok partiye geçiş sırasında bir gazete : Yeni Dünya ”, Marmara Üniversitesi, İ.İ.B. Dergisi, 2014, Cilt XXXVI, Sayı 1, s. 161-186. pdf biçiminde okumak mümkün.

Hasan İzzettin Dinamo: TKP Aydınlar ve Anılar, Yalçın Yayınları, İstanbul, 1989.

Abidin Dino: “Sait” Milliyet Sanat Dergisi, 5 Nisan 1998, s. 20-23; bu metnin aslı: Un Point Sur La Carte’ta: Souffles Yayınları, Paris, 1988.

Abidin Dino : Kültür, Sanat ve Politika Üstüne Yazılar, Yayına hazırlayan: Turgut Çeviker, Adam Yayınları, İstanbul, 2000.

Güzin Dino : Gel zaman Git Zaman, Can Yayınları, İstanbul, 1991.

Can Dünder : “Tan Olayı”, Belgesel Film, 2004.

Can Dünder: “Bay Provokatör”, Milliyet, 10 Eylül 2005.

Can Dünder : “Tan Baskını”, Milliyet, 15 Eylül 2005.

Can Dünder: “Tan baskınının 60. Yıldönümü”, Milliyet, 5 Aralık 2005.

Mustafa Ekmekçi : “Aman Basın Duymasın”, Cumhuriyet, Temmuz 1989.

Tarık Ziya Ekin : Devlet ve Ben, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1995.

Tekin Erer: Basında Kavgalar, Rek-Tur Kitap Servisi, İstanbul, 1965, s. 164-176. Daha önce “Basında kavgalar” aşıyla dizi yazı biçiminde Yeni İstanbul’da yayınlandı.

Cem Eroğul : Demokrat Parti, Tarihi ve İdeolojisi, SBF Yayınları, Ankara, 1970. İkinci Basımı: İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1990.

Ercan Eyüpoğlu : “Pertev Naili Boratav ile söyleşi”, Bilim ve Sanat, Aralık 1987, s. 17-19.

G. Senem-Gençtürk-Hızal: “Kültürel üretim mekanlarında bir öncü: İhap Hulusi”, Folklor/Edebiyat, 201202. Cilt: 18, Sayı: 70, s. 67-92. İnternette pdf olarak okunabilir, dergipark.org.tr’ye bakınız.

Ece Güneş, Yaşar Taşkın Koç: “Keşke olmasaydı: Tan Baskını”, Belgesel, 3 Aralık 2008. Dailymotion video. Kimi görüntüler 1945’le, olayla ilgili değil, çıkarılsa yerine fotoğraflar veya konuşmacılar konulsa keşke. Ece Hanımın sorduğu sorular iyi duyulmuyor, düzeltilebilir sanıyorum/umuyorum. Söz verilenler az bilinenleri anlatıyorlar, hele Naim Kılıç ile Hasan Yılmaer’in anlattıkları; hepsi mükemmel. Teşekkürler.

Ali İhsan Gögüş: Hep İsmet Paşa’nın Yanında, Remzi Kitabevi, 2008.

M. Şehmus Güzel : Türkiye'de İşçi Hareketi (Yazılar-Belgeler), Sosyalist Yayınları, İstanbul, 1993.

M. Şehmus Güzel : Türk Usulü “Demokrasi”, Doruk Yayıncılık, Ankara, 1997.

M. Şehmus Güzel : Abidin Dino, 1913-1990, Üç Cilt, Kitap Yayınları, İstanbul, 2008.

M. Şehmus Güzel : Fahri Petek: Bir Hayat, Üç Can, TÜSTAV, Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul, 2009.

M. Şehmus Güzel : İşçiler Örgütleniyor (1939-1950), TÜSTAV, Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul, 2016.

Rasih Nuri İleri (Derleyen) : Kırklı Yıllar 1, Faris Erkmén: En Büyük Tehlike, Suat Derviş: Niçin Sovyetler Birliği'nin Dostuyum, TÜSTAV Yayınları, İstanbul, 2003.

Rasih Nuri İleri (Derleyen) : Kırklı Yıllar 2, 1944 TKP Davası, TÜSTAV Yayınları, İstanbul, 2003.

Rasih Nuri İleri (Derleyen) : Kırklı Yıllar 3, 1945 İGB Davası, TÜSTAV Yayınları, İstanbul, 2003.

Rasih Nuri İleri (Derleyen): Kırklı Yıllar 4, 1947 TKP Davası, TÜSTAV Yayınları, İstanbul, 2003.

Rasih Nuri İleri (Derleyen): Kırklı Yıllar 5, Kazım Alöç'ün “İfşa Ediyorum” başlıklı yazı dizisi ile ekleri ve Mihri Belli'nin “Savcı Konuştu Söz Sanığıdır” broşürü, TÜSTAV Yayınları, İstanbul, 2006.

Vartan İlmalyan : Bir Yaşam Öyküsü, Cem Yayınevi, İstanbul, 1989.

Alpay Kabacalı : Türkiye'de Gençlik Hareketleri, Altın Kitaplar, İstanbul, 1994.

Emin Karaca : “Basın Özgürlüğü Yalanı”, Özgür Gündem, 23 Aralık 1993.

Emin Karaca : Cumhuriyet Olayı, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1994.

Emin Karaca : “Onlar Bir Zamanlar Yeraltındaydı”, dizi yazı, Özgür Gündem, 6 Haziran 1993.

Şükran Kurdakul : Şairler ve Yazarlar Sözlüğü, Cem Yayınevi, İstanbul, 1985.

Şükran Kurdakul : “Hapisten Babıali’ye”, dizi yazı, Cumhuriyet, 12-20 Ağustos 1992.

Nilgün Eroğlu-Maktav: Roman Gibi: Sabiha Sertel’in Hayatı, Belgesel Film, TRT 2.

Tankut Merter: “İhap Hulusi, İstanbul/Lakabı Şahaser”, Belgesel, Youtube.com’da, 31 Mayıs 2013.

Celadet Moralıgil: Yayınları geçmişte www.celadet.net’ten okunabiliyordu, 2010’da vahşice öldürülmesinden sonra artık mümkün değil. Kendi ifadesiyle “iki çeviri, iki de; Bir Cumhuriyet Çocuğu olarak Hatıralarım ve Fikirlerim 1927-1999, Bir Cumhuriyet Çocuğu Gözüyle Çağcıl Türkçülük, Yeni Bir Seküler Yorum adlı telif” kitabı var. Çevirilerini ve kitaplarını okuyamadım ama belgesellerde anlattıklarını dinledim (birkaç defa) ve yazılarından birkaçını okudum. Olayları içinden ve en önde yaşamış olan ve kendini sansürlemeden anlatan ve gerekince yazan ender tanıklardan biriydi. Ve bilhassa gerçeği olduğu gibi anlatmasıyla ilgi çekiyordu. Can Dündar’ın belgeselinde ve makalelerinde Moralıgil’in izi ve anlattıkları bulunuyor. Ece Güneş ile Yaşar Taşkın Koç’un “Keşke olmasaydı: Tan Baskını”, belgeselinde de. Tavsiye ederim.

Uğur Mumcu : “40’ların Cadı Kazanı”, dizi yazı, Cumhuriyet, 11-24 Şubat 1990. Aynı başlıkla 1990’da kitap olarak yayınlandı. Yeni baskıları um.ag tarafından düzenli olarak yapılıyor.

Nadir Nadi: Perde Aralığından, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul, 1965.

Aclan Sayılğan : Türkiye’de Sol Hareketleri (1871-1972), Hareket Yayınları, İstanbul, 1972.

Serdar Sarısır: “Milli Mücadele’den Türk Siyasal Hayatına; Alâettin Tiritöğlü (1903-1969)”, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi Sayı: 44, Güz 2009, s. 649-671. pdf biçiminde okumak mümkün.

Mehmet Ali Sebük : Korkunç Adli Hata ve Nazım Hikmet'in Özgürlük Savaşı, Cem Yayınları, İstanbul, 1978.

Sabiha Sertel, Zekeriya Sertel : Davamız ve Müdafaamız, F-K Basımevi, İstanbul, 1946.

Sabiha Sertel : Roman Gibi, Belge Yayınları, İstanbul, 1969.

Zekeriya Sertel : Hatırladıklarım, 3. Bası, Gözlem Yayınları, İstanbul, 1977.

Yıldız Sertel : Ardımdaki Yıllar, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1990.

Yıldız Sertel: Annem Sabiha Sertel Kimdi, Neler Yazdı? Belge Yayınları, İstanbul, 2001.

Yıldız Sertel: Susmayan Adam, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2002.

Yıldız Sertel : “Yılların Özlemi: Demokrasi”, Cumhuriyet, 4 Aralık 1997.

Orhan Suda: Bir Ömrün Kıyılarında, Alkım Yayınevi, İstanbul, 2004.

Kemal Sülker : Savaş Yıllarında Bir Sürgün, Çağdaş Yayınları, İstanbul. 1986.

Dimitir Şişmanov : Türkiye İşçi ve Sosyalist Hareketi Kısa Tarih (1908-1965), Belge Yayınları, İstanbul, 1978.

Taner Timur: Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş, İmge Kitabevi, Ankara, 2003.

Metin Toker : Tek Partiden Çok Partiye, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1970 (?).

Hıfzı Topuz: “Sertel’lerin gazetesi Neden yakılmış, yurt dışına neden çıkmışlardı?”, Milliyet, 26 Şubat 1977.

Hıfzı Topuz: Türk Basın Tarihi, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1996.

Ersin Tosun (Derleyen): Reşat Fuat Baraner: Yaşamı, Çalışmaları, Anıları, TÜSTAV Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul, 2013.

Tarık Zafer Tunaya : Türkiye'de Siyasi Partiler 1859-1952, İstanbul, 1952.

Tarık Zafer Tunaya : Türkiye’de Siyasal Partiler, 3 Cilt, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1984, 1986, 1989.

Mina Urgan: Bir Dinozorun Anıları, YKY, İstanbul, 1998.

Mecit Ünal : “Rus salatasının adı amerikan salatası oldu”, Aydınlık, 4 Aralık 1993.

Müzehher Va-Nü : Bir dönemin Tanıklığı, Cem Yayınları, İstanbul, tarihi yok (1987? Yoksa 1997?).

Mithat Kadri Vural : “ II. Dünya savaşı Türkiye’sinde bir muhalefet örneği olarak ‘Tan’ gazetesi”, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, ÇTTAD,VII/16-17, 2008, Bahar-Güz, s. 381-395, pdf biçiminde okunabilir.

Dönemin (1939-1950) ve 1945’teki o günlerin dergi ve gazetelerinden taradıklarım, okuduklarım: Akşam, Cumhuriyet, Tan (birkaç sayı), Ulus, Vatan, Gün, S.E.S., Yeni Dünya (sadece 4 sayı, tümü bu kadar), Görüşler (Tek sayı). Kimini TÜSTAV sitesinden okumak mümkün. Bu fırsatı kaçırmayın.

İÇİNDEKİLER

Anılarına

Sunu

Savaş yılları

Savaş yıllarında TKP

CHP’de iç muhalefet belirginleşiyor

CHP içindeki muhalefet ve TKP

Yıl 1945

15 Mart: Ant çıkıyor

19 Mart: SSCB notası

Nisan-Mayıs: San Fransisco Konferansı

4 Haziran: Emniyet’ten Rapor var

7 Haziran: “Dörtlü Takrir” (“Dörtlü Önerge”)

17 Haziran: Ara Seçimler: Demokrasi mi? Değil mi?

7 Temmuz: “Kuzu Partisi”

22 Temmuz: Falih Rıfkı Atay yazıyor, Ulus’ta

31 Temmuz: “İleri Demokrat Cephe”

5 Eylül: “Kuzu Partisi”ne izin çıktı

Eylül: Muhalifler Dışlanıyor

1 Kasım: İsmet İnönü’nün nutku

Ekim-Kasım: Yeni dergiler

3 Kasım: Gün dergisi çıkıyor

Kasım ve Aralık: Yeni yayınlar

Tan’dan Görüşler’e doğru

1 Aralık Cumartesi: Görüşler çıktı

Bir değil iki: Yeni Dünya da çıkıyor: Aynı gün hem de!

1 Aralık Cumartesi: Gece “Degüstasyon”da

1 Aralık Cumartesi: Yeni Dünya da çıktı, duydunuz mu?

2 Aralık Pazar: Cadı kazanı

Bir örnek olarak La Turquie gazetesi

2 Aralık Pazar: Ara seçimler

2 Aralık Pazar: Gazetelere bakın! Ne basın ama!

3 Aralık Pazartesi: Hazırlık: Görülmemiş manipülasyon, eşsiz kışkırtma

Saldırı öncesi

4 Aralık Salı: Sabah gazeteleri

Saldırı (özetle)

4 Aralık Salı: Saldırı başlıyor

Zekeriya Sertel anlatıyor

Oktay Akbal yazıyor

Attilâ İlhan’dan bir anı

Hıfzı Topuz’un anıları

Gün Benderli’yi dinleyelim

Cumhurbaşkanı nerede?
Başbakan nerede?
Sıkıyönetim ne diyor?
5 Aralık Çarşamba gazeteler
Tass-Tamam
Örgütleyenler, katılanlar
Sivil polisler
Mağdurlar
İstanbul'da korku
Yurtdışından: İngiltere'den görülenler
Sonrası
Olayların Ankara'ya yansıması
Nereden nereye
Kaynakça
İçindekiler

İSTANBUL, 4 ARALIK 1945

M. Şehmus Güzel

Türkiyenin ilk siyasî mecmuası

Görüşler

HAFTALIK SIYASİ MECMUA

Memleket ve dünya hâdiselerinin hakiki mânasını anlamak, memlekette ve dünyadaki yeni hareketleri ve yeni cereyanları takibedebilmek için muhtaç olduğumuz ilk siyasî mecmuadır. Memleketin iç ve dış meselelerinde en salâhiyetli kalemlerini toplayan «GÖRÜŞLER» in neşir hayatımızda yeni bir hâdise olacaktır. GÖRÜŞLER bütün

Muharrirlerimizden bazıları

Celâl Bayar

Tevfik Rüstü Aras

Fuat Köprülü

Cami Baykurt

M. Zekeriya Sertel

Sabiha Sertel

Mehmet Ali Aybar

Sabahaddin Ali

Niyazi Berkes

Behice Boran

hâdiseleri taze ve yeni bir görüşle Esat Adil Müstecaplıoğlu tahlil edecek ve sizin için yeni ufuklar açacaktır.

Yarın çıkıyor

Fiati 25 Kuruştur.

ekitap.ayorum.com